

16.999.
СЛАВЯНСКА БИБЛИОТЕКА
ПЕРИОДИЧНО ИЗДАНИЕ ГОДИНА III (1923)
№ 2—4

С. С. БОБЧЕВ.

СЛАВЯНСКИЯТ СВЯТ

ПРЕДИ И СЛЕД ВЕЛИКАТА СВЕТОВНА ВОЙНА.

(ТЕРИТОРИЯ, НАСЕЛЕНИЕ, ДЪРЖАВЕН СТРОЙ и КУЛТУРА)

ОЧЕРКИ и БЕЛЕЖКИ.

Издава Славянското Д-во в България
София — 1923

Известие от Славянското Дружество

(София ул. „Славянска“ № 6)

Освен периодичното списание „Славянски Глас“. Дружеството издава и „Славянска Библиотека“, която излиза тримесечно в отделни книжки по три малки печатни коли книжката. Годишен абонамент предплатен 20 лв. Първите две годишнини съдържат:

Първа годишнина

Книжка I — „Към въпроса за ролята на славянството в световната история“ от професор М. Г. Попруженко и „Историческото значение на България с оглед към нейното междудържавно положение“ от професор В. Н. Златарски.

Книжка II — „Българские поеты,“ преведени на руски стихотворения от Ботев, Величков, Вазов, П. П. Славейков и К. Христов. Превод на Крум Димитров.

Книжка III и IV, в една обща свезка съдържат очерка на руския славяновед Андрей Сиротинин — „Иван Вазов, личност и творчество,“ преведена от Коста Н. Бобчев, с предговор от Д-р Ник. Бобчев.

Втора годишнина

Книжка 1 — „Чехословацката република“ от П. Ценов и „Карел Хавличек Боровски“ от Кюнцел Изерски.

06 10

10 949.

С. С. БОБЧЕВ.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

СЛАВЯНСКИЙТ СВЯТ

ПРЕДИ И СЛЕД ВЕЛИКАТА СВЕТОВНА ВОЙНА.

(ТЕРИТОРИЯ, НАСЕЛЕНИЕ, ДЪРЖАВЕН СТРОЙ И КУЛТУРА)

ОЧЕРКИ И БЕЛЕЖКИ.

София — Печатница „Балкан“ — 1923

T3(0/0

На скъпата памет на нашия
незабравим другар, незаменим
член от Настоятелството ни,
именит бжлгарски лекар, об-
щественик и родолюбец, горещ
привърженик на идеята за сла-
вянска взаимност, отличен човек

Д-р СТЕФАН САРАФОВ

(роден в Търново, 1866 — † в София, 27.III1923)

Посветява това свое издание за
„СЛАВЯНСКИЯ СВЯТ“

Настоятелството на Славянското
Дружество в Бжлгария

Бжлгарско Славянско Дружество
София 1923

U. S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

TRIO RHINOCEROS.

PROCESSED IN DISHONORABLE

[illegible]

ПРЕДГОВОР.

Отдавна се чувствува у нас нужда от един наржчник за славянството, в който в кратки черти и бележки да бждат изложени по-сжществените данни, необходими за запознаване с народите и държавите от славянския свят.

Поднасяната на българския четец книжка „Славянският свят преди и след световната война“ има сжвсем скромната цел да даде такива сведения.

Авторжт не мисли, че изчерпва материята, толкоз обширна. Неговите сведения и бележки, сжбирани от разни, много пжти противоречиви източници. може да се случи, че не всякога отговарят на пжлната действителност. Само този, който не е боравил сжс статистически данни и сжс сжбирането на разни сведения за културно-стопанския живот на народите, може да си вжобразява, че е лесна работа да се даде едно верно изложение на действителността.

С това авторжт не се извинява, а обяснява, и прибавя, че ще посрещне всяка и най-строга критика с благодарност.

Авторжт смее да се надява, че този негов малжк труд ще има, може би в скоро време второ издание, когато всички посочени неверности и недостатки ще бждат взети под внимание и поправени по вжзможност.

По-главните източници и помагала, от които са черпени данни и сведения за този труд са следните:

1. Проф. Т. Флоринскій, Славянское племя. Кіевъ, 1907 год.
2. А. Л. Погодинъ. Славянскій міръ. Политическое и экономическое положеніе славянскихъ народовъ передъ войной 1914 года. Москва, 1915.
3. Статистическите годишници и издания на Бжлг. Дирекция на статистиката;
4. Проф. В. Э. Ден, Новая Европа. Петербург, 1922.
5. Annuaire général de la France et de l'étranger. 1920—21.
6. Almanach de Gotha. Annuaire за 1917.
7. La république Tchecoslovaque. Prague. 1920.
8. Нидерле. Обзоръніе современнаго славянства. Спб. 1909. Има и чехско изд., Прага 1910, и френско, стжкмено от Луи Леже, Париж, 1914.
9. Д. Дорошенко. Славянский Свѣт. Три т. Берл. 1922.
10. Almanach Polonais за 1921 Varsovie 1921.

СЛАВЯНСКИЯТ СВЯТ

преди и след великата война.

I.

УВОД.

Великата световна война засегна по-особено и издълбоко граници, територии, населения и вж-обще държавно-обществения ред в славянските земи. Наистина, като се хвърли бегъл поглед върху следвоенна Европа, ние виждаме грамадни промени, извършени в цялата политическа карта на нашия континент. Има държави, които изгубиха само някои ценни части от своя териториален състав, напр. Германия, която, ако в Европа загуби Елзас и Лорен, вжн от континента се видя лишена от всичките си колонии, разпределени между нейните победители; Турция се видя почти изтикана из пределите на Европа и беше лишена от малкото свои останали владения в Северна Африка, както и от много области в азиатската част на своята империя; Австро-Унгария се разпадна съвсем, като остана при една малка територия и население.

При тези обаче раздробявания и развалини на поменатите държави, появиха се нови славянски

държавни единици — Полша и Чехословашко, порасте неимоверно Югославия, окастриха се болезнено малка Бжлгария и велика Русия.

Колко и да е рано да се чертаят окончателните граници на разните държави в Европа, особено на Балканския полуостров — доказателство: поврщането на турската власт в края на 1922 г. в Одринско — все пак не е излишно да се хвжрли един поглед вжрху териториалното разпределение на новия славянски свят, така както той изпжкна след мирните договори, сжключени от една страна с победителите, а от друга с победените. Както се знае, тези договори са: с Германия — мирен договор, сжключен в Версайл на 28 юни 1919 год.; сжс Австрия — в Сен-Жермен на 10 септ. 1919 г., с Бжлгария — в Нйои на 27 ноември 1919 год., сжс Унгария — в Трианон на 4 юни 1920 г. и с Турция — в Севр на 10 август 1920 год.

Славянството е изучвано малко, даже от самите славяни. Това е тжкмо и техния голям недостатжк. Те не се познават, те или се надценяват, или се подценяват. От тук—големи недоразумения, които, уви! много пжти са довеждали до пакостни, гибелни борби и кжрвави войни, от които временно е печелил един, но в целост всякога е губило славянството, като цяла челяд. Това обстоятелство не е било сжзнавано напжлно ни от един член на славянското семейство. Това семейство е грамадно, мощно и силно и, при един сговор, при едно културно-духовно сближаване и общуване, то би могло

да играе много важна роля в историята на човешката цивилизация. И славяните страдат от липса на едно разумно разбиране и насочване.

Изучването на славяните е вече предмет на обширни изследвания в по-културните страни в Европа и Америка. Това изучаване особено се е засилило в Германия, Франция и Англия в най-ново време. Ако по-рано, преди световната война, славянски учени бяха викани да четат лекции по славистика в Оксфордския Университет (Павел Виноградов, Т. Т. Зигел, М. М. Ковалевски) в Парижката Сорбона, Стокхолм, Чикаго, — след войната катедри по славистика се откриха в много европейски университети, а руските бежанци някъде (Париж, Прага, Берлин и пр.) уредиха цели факултети, научни институти и университетски курсове.

Но ако чуждите народи считат изучаването на славяните за една културна, научна и практическа необходимост, колко повече ще трябва да се загрижим ние славяните помежду си за това изучаване, запознаване, разбиране!

Но нашия труд не може да преследва такава много хубава, важна и многополезна цел, преди всичко поради своите размери.

В тези наши очерки ще се постареем да дадем кратки сведения за земите и границите на славянските държави, за населението им, за държавното им устройство, като сам-там осветим някои места със сведения от миналото и със поглед върху техния културно-стопански и обществен живот.

Много е трудно да се дадат за сега точни данни за граници, за територия, за населението на държавите, които поникнаха след великата война, та даже и за тези, които видоизмениха своя териториален състав. Причината за това се крие в обстоятелството, че от една страна разграниченията както на старите засегнати от войната страни, така също и на новообразуваните се славянски държави, не са още окончателно установени, а някъде и дето са окончателно установени според мирните договори и конвенции, те още не са изпълнени. При това нека се прибави, че нови статистически преброявания на населението след войната не са станали. Не са станали те и в земите на славянския свят. Даже там, дето статистиката е по-вече или по-малко уредена, както е в Чехословашко, и там не са завършени преброяванията, за да се основаваме сигурно на тях.

Планът, който си чертаем в този труд, е такъв:

Най-напред ще хвърлим един поглед върху цялото славянство в старина, а после ще разгледаме славянските държави по азбучен ред: България, Полша, Русия, Чехословашко и Югославия, като включим по реда им лужичаните или лужицките сърби, отделно—малорусите към Русия, словците—към Чехословатко, кашубите към Полша.

Ние усвояваме делението на славянството на девет племена или народи, както правят това добре

познатите слависти проф. Т. Д. Флорински изрично и проф. Нидерле подразумеваемо¹⁾.

И акад., В. Ягич (1908) приема 9 слав. племена или езици, като обединява кашубския с полския, словашкия с чехския и малоруския с руския. И. И. Стрезневски също приема 9 племена²⁾ като ги нарежда така: великоруско, малоруско и бжлгарско, сжрбохжрватско и хорутанско, (словенско), полско, лужичко и словашко (1843). Още по-рано преди него Павел Шафарик в сжчинението си „Славянска Етнография“, смята 6 живи езика с 13 наречия: руски, бжлгарски, илирийски (сжрбохжрватски), лешки, (полски), чешки и лужички. Но тжкмо поради тези разни мнения е оправдано да се спрем вжрху най-новите деления, без да считаме, че те сж непогрешими. Нека се признае, че препирнята вжрху вжпроса, кои сж главни езици или народи, а кои сж подезици или наречия, много пжти е обусловена от сжображения, сжвсем ненаучни. Нам се струва, обаче че нито Нидерле, нито Флорински се увличат от подобни сжображения.

Прочее, ще разделим нашия труд така: 1) Славянското племе като цяло. Тук ние ще се занимаем с вжпроси, каквито са, де е била най-

¹⁾ Проф. Нидерле поставя в една рубрика кашубите с поляците и словаците с чехите.

²⁾ Чт. Die slavischen Sprachen (Слав. езици) в ч. I, отд IV на Kultur der Gegenwart изд. от P. Hinneberg.

старата родина на славяните, каква е била тяхната съдба след раздялата им и разселването им, какъв е техният тип, брой, религия и култура; 2) в главата за България, както, впрочем и в другите глави ще хвърлим един исторически поглед върху миналото на целия народ, ще разгледаме неговата етнографска и новодържавна територия, население, държавен строй и културно-стопански живот; 3) в трета глава ние се спираме, по азбучен ред, отделно върху лужичаните, или лужичките сърби, разделени на 2 клона: горно-лужички и долно-лужички; 4) в главата за поляците и нова Полша ние правим един исторически поглед, даваме сведения за предишната и сегашната територия, и за населението, описваме вкратце държ. строй и културно-стопанския живот на поляците като, в прибавка 5) в глава пета се занимаваме с кашубите за които наистина има едно мнение, че съществуват от загинал вече клон на балтийски славяни, но повече прилича да бъдат сметени като част от полското племе; 6) в шеста глава ние се занимаваме с русите и руската държава. На малорусите ние посветяваме особено място, като оставяме обаче открит въпроса, да се считат ли отделен народ; 7) в седма глава ние разправяме в отделни рубрики за сърбите и хърватите които безспорно съществуват един народ, разделен през течение на вековете културно, политически и религиозно, но твърде основателно и естествено събран сега в едно кралство С. Х. С.; 8) ние посветяваме друга глава на чехо-

словаците и чехословашката република, като не отричаме, че самите словаци сжставляват отделен народ сжс свой език, твжрде сроден с чехите. Най-после, в заключение, ние се спираме вжрху изгледа и положението, което занимават славяните и славянските джржави след световната война.

I.

Славянското племе като цяло.

1. Най-старата родина на славяните. Славяните сж едно от най-многобройните племена, принадлежащо кжм арийската или индо-европейската челяд на человечеството. Както и другите арийски племена: гали и келти, латини (романи) и гжрци, немци и литовци, славяните много рано (около 2,000 год. пр. Р. Хр.) са напуснали средня Азия и заели прастарата си родина в Европа между Карпатите и Балтийско море, между Одра и средния Днепжр. Други изследователи мислят, че най-ранното местожителство на праславяните е било някъде кжм средни и долни Дунав, за което обстоятелство те се позовават на топографически названия и на някои предания, (напр. Несторовата летопис). От Прикарпатието славянското племе, което още в прародината си ще е имало известни разновидности през много векове, почва да се разселва на запад, на юг и изток. Това разселване и разпределение е траело приблизително до 9-ия век. Отишлите на изток са русите, които имат 3 разновидности или народности, различаващи се по наречие и характер: великоруси, малоруси и белоруси. Те са източните славяни. На юг са потеглили бжлгарите, собствено бжлгари и македонци, сжр-

бохърватите, словенците (краинци, корожци, щаерци и резяне) — те съставят южното славянство. На запад са останали и разпръснали поляците, чехите, словаците, лужичани и кашуби. Изцяло славянското племе би могло да се разграничи така: на север Ледовития океан и Балтийско море, на юг — Адриатическо море, Бялото или Егейско море, Черно море, Хиндукуш и великата китайска стена; на изток Великия океан, на запад Лаба или Елба, Шумава (Чешката гора) и Норическите алпи.

2. Сждбата на слав. през вековете. Славянското племе от своята прародина почва да се движи към I-то и особено II-то столетие след Р. Хр. Както казва Птоломей, то било голям народ, на който развитието и силата на разпространение вероятно не са били по-малки, отколкото у сжседните германци. Именно през тези столетия (I, II) всички северни народи се раздвижват и народите зад Карпатите почват да се движат на юг и изток. Това разселване продължава до VI и VII столетие включително. Така, най-вероятно е, че славяните, ако и да не са били автохтони в Придунавие, на Балканите и в Германия, рано са почнали да се разселват, в всеки случай по-рано от V столетие. Техните вжлни не били много силни и те се движели постепенно. Западните славяни вече през II—IV стол. се били настанили в много места в източната част на Германия, и в северната на това, което е било по-после Унгария. В VI столетие те стигнали до реките Лаба и Саба,

а от тук към разни други посоки, между друго през Чехия и Моравия до Дунав. Движението не се спряло и след Карла Велики. През цели векове разделените славяни са били изоставени, — всеки откъснат от своята родина народ, — на своята особена съдба. Някои от тях, напр. българите, са сполучили да основат своя държава още в края на VII столетие, или по-късно се явяват държавни образувания и всред други славяни: моравци, чехи, поляци, сърби, руси. Окончателното образуване на отделни славянски езици и народи е станало след разселването им в новите местожителства, обаче всеки от поменатите славянски народи вероятно още в старата прародина е почнал да се диференцира в език и тип.

Някои от славяните, заселени по Лаба и Балтийското крайморие. — така наречените полабски и приморски славяни, са имали в ранно още езическо време известно държавно съществуване, но скоро те се поддали на асимилацията на съседите си — колонисти и завоеватели — немците. Така са загинали всички поморяни в днешната Померания, от които е останало само малкото народче кашуби, част от които се наричат словинци в западна Прусия (сега в Полша). Запазени са още и лужичаните, наречени лужички сърби, дребен народец, който и сега живее в пределите на саксонска и пруска Лузация.

Нека прибавим, че така или инак, са изчезнали още, все в поменатите немски сега страни,

бодричите, лютичите, както на юг в Балканския полуостров, в Епир, Тесалия и Пелопонес наводнени в средните векове, особено в VI—VII стол., са изчезнали велесичите, войничите, милингите, езерците, майнотите и цаконите. Много славянски колонии от онова време са отишли в Мала Азия и Сирия, в северна Африка, Испания и Сицилия и там са постепенно загинали и изчезнали.

3. Език, тип и име на славяните.

Сравнителното езикознание и антропологията до-
доха до един важен и безспорен извод, че славян-
ският език принадлежи към арийските, както и до
заклучението, че славяните са племе от арийски
произход. Неясен, труден и спорен е само въпро-
са, как се е образувал славянския език от обще-
арийския корен. Има разни теории.

Проф. Нидерле, както и акад. Ягич ми-
слят, че славяните, още когато са били в своята пра-
родина на север от Карпатите, не са имали пълна
еднаквост в говора и славянския праязык още от на-
чалото е бил конгломерат на образуващи се наре-
чия — езици. Още там, види се, славянският език
се обособил в три групи: североизточна, северо-
западна и южна. Тези мнения са в всеки случай само
предположения и те могат да се мирят само с
друго по-вероятно предположение, че наистина
първите зародиши на всички отделни славянски
езици и народности са възникнали още в общата
прародина и че отсетне езици и наречия са се

С. С. Бобчев. Славян. Свят.

2.

Львівська державна
наукова бібліотека

6550

Львів. Бібліотека
АН УРСР

10.949

диференцирали (станали различни) според географското и климатическо тяхно разположение. Така е произлязло по-вече или по-малко голямото отдалечаване на славянските езици един от други.

Сегашните езици на славянските народи, макар и да са разнообразни, до та са близки помежду си. Във всеки случай различието помежду им никак не е по-голямо напр. от различието между френски, немски или италиански наречия. До сега, обаче, не може да се изработи един общ славянски език, както това сполучиха немци, френци и италианци, у които има редом с общия език частни наречия и местни литератури. Старочерковно-слав., или старобългарският език, общ книжовен орган за всички славяни едно време, сега се употребява само в богослужението на правосл. славяни.

Относително антропологическия тип на славяните, въпросът е още по-сложен. Проф. Нидерле поддържа, че както у германците, така и у старите славяни, главния тип е бил дълги и средни глави и светъл цвят на косите. Краткоглавите били частно явление, обаче с време, поради разни особени причини, напр. поради голямото кръстосване на славяните с монголо-татари и турки, връх взел кръвоглавия тип, така, че нинешните славяни вече са представители на този тип. Не може да се утвърждава, че туй решение на въпроса е окончателно. В всеки случай твърдението на проф. Нидерле е доста убедително,

Названието словени или славяне е сравнително късно. То се явява преди всичко у Птоломея — „Суовини“. В VI стол. в историите на Йордана и Прокопия те се наричат Slaveni и sclavi. Още не е издирено точно произхождението на тази дума. Едни сжгласно с мнението на Добровски, вадят името от „слово“ — словенин, човек, който говори, хора, които се разбират един други, в противоположност на тези, които не се разбират и за тях са „неми“ — „немци“. Колкото за думата „славяни“ някои я тжлкуват от „слава“. Името славяни не е било най-напред общо название, а от едно племе се разпространило на всички.

В I и II стол. сл. Р. Хр. славяните се поменават под името венеди-венди, дадено им от германци и гали. Шафарик и др. мислеха, че славяните сами се наричали „сърби“ вжз основа на Прокопия III, 14). Това, което е безспорно, то е, че славяните са били разделени на много племена, че тези племена са носили разни названия, че те са се разселили, както се каза, на изток, запад и юг, и че след туй именно разделяне те са още повече видоизменили своят език и образували и някои отделни наречия.

4. Брой на Славянското племе. — Интересни са посочванията броя на славяните още в началото на миналото столетие от разните слависти. В 1826 год. Шафарик смята славяните: 55,270,000
 „ 1842 „ „ „ „ „ „ „ 78,691,000
 „ 1876 „ (проф. Будилович) : 90,329,633

В 1885 год. (Риттих)	95,000,000
„ 1885 „ (проф. Кочубински).	99,277,000
„ 1887 „ (проф. Л. Леже)	101,724,001
„ 1896 „ (проф. Флорински)	103,000,000
„ 1900 „ (проф. Л. Нидерле)	138,591,800
„ 1906 „ (проф. Флорински)	148,521,000

а най-вероятно около 150,000,000

Ето как проф. Флорински разпределя по народи броят на цялото славянско племе:

1. Руси	102,840,000
а именно: великоруси	65,054,000
малоруси	30,925,000
белоруси	6,861,000
2. Бжлгари	5,440,000
3. Сжрбо-Хжрвати	9,135,000
4. Словенци	1,475,000
5. Чехи	7,237,000
6. Словаци	2,671,000
7. Сербо-лужичани	157,000
8. Поляци	19,200,000
9. Кашуби	366,000

Всичко: 148,521,000

Проф. Л. Нидерле, който в края на 1900 г. преброява славяните на 138,591,800, приема за коефициент при растежа на населението 1, 5% и идва до заключение, че числото на славяните при тяхната плодовитост трябва всяка година да расте

с 2,000,000. Така, в края на 1906 г. този брой трябва да надмине 150,000,000. Проф. Флорински като отива по-нататък и взема предвид растежа на населението в Русия по официалните данни (1897—1904), изкарва този коефициент почти 2⁰/₀, а средно, не по-малко от 1, 7⁰/₀. Ако се приеме тази сметка за правилна, то растежа всяка година на славянското население ще бжде от 2,500,000—2,600,000 души. Така, че ако не беше световната война към 1920 г, славянското племе трябваше да бжде 186 милиона, а към 1925 г. — 200 милиона.

Любопитни са сравненията, които Проф. Флорински прави с броя на немското племе, което в 1905 г. (според Юстус Пертес) на целия земен шар е било 89,473,000, а в Европа 77,676,000. в частност германската империя 52,113,000. Колко и да расте, тази цифра в никакъв случай не би могла да стигне броя на славяните. Славянски сжседи са италианци около 30 милиона, ромжни около 9 милиона, маджари около 9 милиона, гжрци около 5 милиона, албанци около 1,850,000 турци—османлии всичко около 12 милиона, а в Европа само 1 милион.

До световната война славяните се разпределят по джржави както следва:

В руската империя славяни . . .	107,496,000
„ бжлгарското княжество . . .	3,150,000
„ сржбското кралство . . .	2,560,000
„ черногорското княжество . . .	236,000
„ австро-унгарската монархия . .	24,975,000

а именно :

в Австрия (Цислейтания)	17,045,000
„ Унгария (Транслейт.)	6,063,000
„ Босна и Херцеговина	1,867,000
„ Турция	2,353,000
„ Германия	4,200,000
„ Америка	3,104,000
„ ромънското кралство	102,000
„ Италия	45,000
и в други държави в Европа и в някои азиатски държави (Хива, Бухара, Персия, Китай, Япония)	300,000
Всичко :	148,521,000

Така че, главната маса славяни е била в Русия, а именно около 72,2%, в Австро-Унгария около 16,8%, в Германия — 2,8%, в България 2,2%, в Америка 2%, в Сърбия 1,7% в Турция 1,6%, в Черна-Гора 0,15%, в останалите държави 0,55%. В Австро-Унгария славяните съставляваха 40,5% от всичкото население на империята, а именно в Цислейтания 60,5%, и Транслейтания (Маджарско) 27%.

Както се вижда от горната таблица, не всички славянски народи, които са преживели и до най-ново време, са имали до последната световна война свои особени народни държави. Не са имали такива никога малките народи словаци, словенци, лужичани-сърби и кашуби. Чехи, поляци, и хървати са имали такива, но бяха ги изгубили. До великата

война имаха свои държави само русите и част от българите и сърбите. Сърбите имаха две малки държави — сръбското и черногорското. Другата част от сърбо-хървати беше под Австро-унгария и Турция. Българи оставаха под Турция, Сърбия и Румъния. Поляците бяха разделени от края на XVIII стол. между Германия, Австрия и Русия. Чехите и словенците оставаха под Австрия (Цислейтания), словаците в Унгария (Транслейтания), лужичаните-сърби в Пруссия и Саксония, кашубите в пруското кралство (западна Пруссия и Померания). Част славяни са колонисти в Америка.

След великата война възстановиха се държавите на поляците, чехословаците, обедини се сърбо-хърватското племе, към което обединение се прилепиха и словенците. Подробности за това в Прегледа, който се прави по-долу за всяка нова славянска държава, и в заключението.

5. Религия и култура. — В най-ранно време, до IX стол., всички славяни бяха езичници; след това те встъпят в една племенна християнска черква с старобългарския език като богослужебен и в тясна връзка с източната православна черква. Подвижниците за това славянско религиозно единство бяха равноапостолните братя Кирил и Методи. Те бяха великите зидари на това религиозно и културно единение чрез своето гениално творение — славянската писменост и с уреждането на богослужебния език, а редом с него и на каноническо-юридическия. Голямо огнище за славянска-

та писменост стана България, а именно центровете Преслав, Охрид и Търново. Тук в най-ранно време бяха издигнати хоругвите на славянската духовна култура и взаимност.

Сждбата, обаче, докара разни исторически изпитания и сжбития, при които едни славянски народи преминаха към западната римска черква, или пък, след Реформацията, — към протестанството; други измениха на християнството и приеха исляма. Католичеството изигра важна културна роля у поляци, чехи, хървати и словенци. Но, така сжщо, то докара и до разединение в общата писменост и до известни отличия в културата, вследствие на което се сжздаде по-неприятно отношение между някои католически и православни славяни (напр. между руси и поляци, между сърби и хървати).

Католиците славяни възприеха вместо старата кирилица — латиницата. По-старата от кирилицата писменост, глаголицата, е била малко разпространена и сега от нея остатки има само в няколко кжта на Далмация.

По религия славяните до великата война се деляха (проф. Флорински) както следва:

Православни	ок. 103,840,000
и именно: руси	ок. 93,596,000
българи	5,031,000
сърби	5,036,000
други славяни	50,000

Руски расколници и сектанти, не признаващи православната черкова, . . .	ок. 3,234,000
Унияти	„ 4,004,000
а именно: руси	ок. 4,000,000
бжлгари и сжрби	„ 4,000
Римо-католици	ок. 34,298,000
а именно: поляци	ок. 18,700,000
чехи	„ 7,000,000
словаци	„ 2,000,000
сжрбо-хжрвати	„ 3,250,000
словенци	„ 1,440,000
кашуби	„ 343,000
руси	„ 1,500,000
бжлгари	„ 50,000
лужичани	„ 15,000
Протестанти	ок. 1,570,000
а именно: словаци	ок. 671,000
поляци	„ 490,000
чехи	„ 222,000
серби-лужичани	„ 142,000
кашуби	„ 23,000
словенци	„ 20,000
бжлгари	„ 2,000
Мюсулмани	ок. 1,175,000
а именно: бжлгари	„ 355,000
сжрби	„ 820,000
Всичко	148,521,000

От тази статистика излиза, че голямото мнозинство славяни 70% принадлежи към православ-

ната, около 23⁰/₀ кжм католическата вяра, унияти има 2,7⁰/₀, сектанти руски 2,3⁰/₀, протестанти 1⁰/₀ и мюсюлмани 1⁰/₀.

Помена се по-горе, че до сега славяните още не са имали възможност, както френци и германци, да имат общ книжовен език, който е възможно средство за културно общение. За такъв език би трябвало да се предпочете руския по много съображения. Приемането му няма и не може да повреди никак на другите национални славянски езици и техните литератури, както впрочем и общият национален език не трябва да спира развитието на наречията, каквито има у всички народи славянски, германски и пр. Тука няма защо да се спираме и върху въпроса, дали е наречие, или сжщински народен език в Русия малоруският и белоруският говор, в Чехия – чешкият и словашкият говор, или даже моравският, силезкият или полският език в Полша.

При самоопределението на народностите и на техните народни езици и книжнина, въпроса ще се разреши и разрешава се вече най-правилно. Оня език и оная книжнина, които имат заченки и основи за отделно и самостоятелно съществуване като език, напр. малоруският, ще побие върх и ще спечели право на истински народен език, както напр. словашкият език. Това, обаче, не ще каже, че всяка такава народност трябва да се обособява и държавно-политически. Много добре стана дето нововъзкръснала Чехия се обедини в една Че-

хославяшка република, както и Югославия, че обедини в държавния си състав сърби, хървати и словенци. Ще бъде един тежък грях пред великата идея на славянската взаимност, ако сродни и близки, както напр. малоруси със русите не се проникнат от едно общо съзнание и не поддържат общото политическо цяло, каквото трябва да бъде руската държава, независимо на какви—федеративни или унионистки—начала.

Литература:¹⁾

P. I. Safarik, *Slovanské starožitnosti*, v Praze, 1836, II издание 1865—63. Руски превод от О. М. Бодянски, М. 1848.

D-r F. Racky *Slovenshi sviet. Historicko — statisticko — etnograficke razprave*, u Zagrebu, 1870.

Maretic. *Sloveni u davnini*. Zagreb, 1889.

L. Niederle 1) *Slovanské starožitnosti*. Praha I, 1902. II, 1904; 2) *Kolik bylo Slovanův koncem. r. 1900*. V Praze, 1903 (*Slovansky Prehled*, 1903. R. v. 4).

В. И. Ламански. Статията „Славяне“ в *Энциклопедический Словарь на Брокгауз и Ефрона*, т. XXX.

У. У. Первольфъ. *Славяне, ихъ взаимныя отношенія и связи*. Т. I—III. Варшава 1880.

А. О. Гильфердингъ. *Собрание сочинений*. Т. I—V Спб. 1873.

А. Н. Пыпин и В. Д. Спасовичъ. *Исторія славянскихъ литературъ*. Два тома. Сиб. 1879 и 1881.

¹⁾ В тази рубрика се посочват само някои по-важни трудове по предмета.

L. Leger 1) *Le monde Slave*, 1873; 2) *Études Slaves*, 1875; 3) *Le monde Slave au XIX siècle*, 1884.

Проф. Т. Д. Флоринскій. Славянское племя. Киевъ, 1907.

Л. Нидерле. Обозрѣніе современного славянства. (Първа свезка от *Энциклопедія слав. филологии*). Спб. 1909 г. Сжщия този труд и в чехско издание.

Lubor Niederle. *Slovansky svét. Zeme-pisny a statisticky obraz soucasného slovanstva. V Praze 1910.*

Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti. Napisali: D-r J. Bidlo и др. V Praze, 1912.

И. Н. Смирновъ. Очеркъ культурной исторіи южныхъ славянъ. Вып. I и II. Казань, 1900.

А. Л. Погодинъ. Славянскій міръ. Полит. и эконом. положеніе славян. нар. передъ войной

Louis Léger. *Les anciennes civilisations slaves.* Paris, 1921.

Димитро Дорошенко. Славянскій світ. Том I, II, III. Берл. 1922.

D-r Paul Diels. *Die Slaven.* 740-то томче от известната сбирка научно-популярни изложения „*Aus Natur – und Geisteswelt*“, изд. на В. G. Teubner в Лайпциг и Берлин.

Твърде ценни и богати сведения и цели изучавания за слав. народи ще намери читателят в известните, излизали преди войната повременни и периодич. издания, посветени на популярно славяно-

ведение — „Славянскій сборникъ“ три тома, години 1875, 1876 и 1877 г. Издание на С. Петерб. Слав. общество, както и месечника на това „Общество“ — „Извѣстія С. Петерб. Слав. благотворит. Общества“, които няколко години преди войната излизаха като всекинеделник — Извѣстія; — „Славянское обозрѣніе,“ историко-литературный и политическій журналъ, издаван в 1892 год. в С. Петерб. от проф. А. Будилович; — вторагодишнина от „Слав. обозрѣніе издаде в 1894 г. в вид на Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, проф. Ив. С. Пальмов; — Slovansky Prehled, издаван в Прага 17 години от Адолф Черни; Swiat Slowianski, издаван в Краков от 1905—1914 г. от Феликс Конецни. „Славянски Глас“, изд. на Слав. д-во в Бжлгария, излизаще вече 16 год. — Слав. календар, издавано от сжщото д-во (13 год.) Славянска библиотека, изд. на сжщото. — Библиотека на Слав. Беседа в София, 17 книги. — За двете нови славянски републики, възникнали след войната—Полша и Чехословашко — подават полезни сведения софийските издания „Полско-бжлг. преглед“, издание на Полско-Бжлг. Д-во год. V и „Чехословашки обзор“, издание на д-вото „Чех“ година III.

Българите.

Исторически поглед.—Новата българска държава е продължение от старата не само по територия, население и предание, но и по копнежи. Когато (679 г.) дошлите от Приазовието прабългари на Аспаруха основаха върху чисто славянска почва държава между Дунав и Стара планина, славяно-българските племена бяха се разтлали от Дунав до Бяло море, бяха наводнили със своята стихия това, което се нарича Мизия, Тракия, Македония, Тесалия, Гърция с Пелопонес и островите. Българският народ от новооснованата държава под династиите на Аспаруховци (Дуло, Угаин и Укил), по-сетне при Крума и Бориса, имаше за цел едно: обединението на така разпръснатите славяно-български племена. Борис прие християнството (864) и положи основа на православно-християнска българска държава и черкова. Ако Крум (803—814) отиваше на юг до Одрин и диреше дейци за културното подигане на страната, Борис (852—884) погледна към Запад и направи възможното за прибиране в държавните предели Македония с Охрид. Епохата на Бориса е важна главно по културната работа на Кирила и Методия и техните ученици: Наум, Сава, Климент, Горазд и Ангелари — славните свети

Седмочисленици. Симеон продължи и разви политиката му. При Петра Симеонов бжлгарската държава и бжлгарската автокефална черкова са вече припознати. При Самуила (976—1014) центра на бжлгарската държава, най-напред в Плиска (Абоба), а после в Преслав, се пренася в западна Бжлгария и едно след друго се спира в Скопие, Прилеп, Битоля, Преспа и Охрид. Но Византия налага с систематически водени борби и войни (при Йона Цимисхий и Василий Бжлгароубиец) едно 168-годишно робство, което се завърши със освобождаването на Бжлгария от Асеневци, основатели на Тжрновското царство (1186)

През този пжрви християнски период в бжлгарската история Бжлгария се отличава с три велики момента. Пжрвият — стремеж към единение на всички бжлгарски славяни; втория — възприемане на християнството и бжрзо разцжвтяване на бжлгарската книжнина, станала образец и източник за всички други славяни; третия момент е появяването на богомилството (катари), което беше най-ранния предтеча на хуситството и на великата реформация на запад.*)

Второто Тжрновско бжлгарско царство се отличава по своите стремежи, се в така да обедини бжлгарския елемент, което се достига сравнително

*) За богомилите цялата литература подробно вижте в Богословската енциклопедия на Допухина; богомили у Брокгауза-Ефрон,

при Иван Асеня II (1218—1241), Калоян (1241—1245), обаче, България не може да се затвърди вътрешно; тя беше разнебитена и разделена на отделни владения и сепаративни тежнения, религиозни разколи и борби, които се подхранваха и отвжн. Българското отечество, удряно и клатушкано от татарското нашествие, от заплашванията и войните с Сърбия и Маджарско, на северо-запад, и с Византия на юг, изоставено на свои собствени сили, попада под турското владичество при последната династия на Шишмановци (в 1393 и в 1396).

Турците, които бяха поканени първоначално от византийците да им дойдат на помощ, не бяха толкоз опасни за българската народност. Тамжно е кажи да се определи, кое от двете робства — духовното или политическото — беше по-пакостно за българската народност. Но нейната жизненост, въпреки всичко, надделя. 4½ столетия изминаха и народът не загина. Езикът му оцеля, писмеността му, която в IX стол. и по-късно послужи на цялото славянство, сега в ново време възкръсва. Новите идеи от края на XVIII и началото на XIX стол. лъхнаха и над България, разклати се колосалната сила и увяхна страшната някога енергия на турската стихия от вътрешна развала и външни войни, и България зарна възраждането си пак чрез своята писменост, културни стремежи и чрез борба за независима иерархия.

На чело на българското възраждане като водачи застанаха още в началото на XIX ст. смели духовни

лица, излезли из манастирските килии, редом с които се поставиха и мирски деятели, вдъхновени родолюбци и носители на новите идеи и копнежи. Доста е да поменем славните имена само на неколцина: творецът на първата бжлгарска история (1762) отец Паисий Хилендарски (1720—1765), епископ Софрони Врачански, (1739—1815) Неофит Бозвелията (1800—1845), Неофит Рилски (1793—1884) Иларион Макариополски (1810—1875), Гаврил Кръстевич (1820—1897), Петко Славейков (1817—1895), Драган Цанков, (1828—1910). Братя Миладинови — Димитър и Костадин, Найден Геров (1823—1900) Яким Груев (1828—1912) и др. големи и малки имена, които подготвиха и създадоха нова Бжлгария.

Извоюваната от целокупния бжлгарски народ бжлгарска духовна независимост, санкционирана с султански ферман от 1870 г., беше предговор на борбата за политическа независимост. И тази последната се достигна с помощта на безбройните жертви на един славянски народ — руският, подпомаган от съчувствието на всички славяни и свободолюбци. Освободителната война докара политическо-народното ни единство в Сан-Стефано — 19 февруари 1878 г., но, след това, Бжлгария беше разпокъсана чрез Берлинския договор (1/13 юли 1878г.). Чрез него бжлгарски земи се откъснаха от народното тело и дадоха на Ромъния и Сърбия, а някои — Македония и Тракия — останаха под турско владичество. Раздели се на две части северна и южна Бжлгария; тази последната бе наречена

от Лорд Солсбери с името Източна Румения, за да не докарва на ум нито бжлгарското произхождение, нито бжлгарското население на тази област. По-късно, след един автономен режим на южна Бжлгария, тя биде присъединена (6/19 септ. 1885) към бжлгарското княжество. Това съединение, което естествено извика сърдитните и протестите на В. Порта, неочаквано възбуди завистта и ненавистта на сръбското тогава правителство. Крал Милан, сключил съюз с Австрия още в 1881, на когото положението беше доста разклатено в Сърбия, подири засилване на своето положение в една война с Бжлгария, която свърши злополучно за него. Букурещкият мир, последвал след това (19 февр. 1886 г.) не донесе решително никакви облаги териториални и други на победителката Бжлгария.

Ако Източна Румения пожела да се съедини с княжество Бжлгария, причините не бяха нито тежките данъци, нито някакво лошо управление, нито, най-после, стопански какви и да било мъжнотии. Източна Румелия имаше фактически изглед на една бжлгарска република, на която председателя — главният управител — се изпращаше от Цариград за 5 години с съгласието на великите сили. Султановата власт беше запазена само формално в тази област. Нито Алеко Паша княз Богориди (1879—1884), нито Гаврил Паша Кръстевич, който го наследи (1884—1885), бяха дотегнали на населението с своето управление. Ако против Алеко паша имаше в известно време малки недо-

волства, те се насочваха против него затуй, защото той, според разбирането на силната в страната партия, наречена народна или сжединистическа, като че игнорираше дълбоките стремежи на областта да се присъедини към княжеството. Собствено, чувството на национално единство и стремежа към една пълна свобода и самостоятелност тласкаха и водачи, и население към обединението на двете Българии. Това дълбоко чувство беше използвано против управлението на Кръстевича и ловки агитатори сполучиха да извикат едно движение, подкрепено от българския княз Александра и завършено с безкръвния преврат на 6/19 септ. 1885 г. Така извършено, сжединението разстрои строежа на онази политика и на онова естествено развитие на събитията, от които се очакваше обединението с Македония, или поне нейната ранна автономия.

Княжество България прояви силни стремежи към културно и стопанско развитие. След Сжединението особено, българският народ, ако и болезнено чувстващ разединеността си от Тракия (Бяло Море) и робуването на Македония, продължи своя напредък по всички посоки на стопанския и културен живот.

След абдикацията на княз Александра, царуването на когото в България беше изпълнено с клатушкания в политическите насоки, за княз на България беше избран Фердинанд Сакс-Кобург-Готски (1887), който царува до 1918 (3 октомври), когато абдикира от престола в полза на сина си, — сегашния

български цар Борис III. България се смяташе васално на Турция княжество. На 22 септ. 1908 г. (5 октом.) в Търново беше прогласена независимостта на България, наречена Българско царство, а бжлг. държавен владетел — цар на българите. Не след много, на другата година, извършеното в Търново беше припознато от великите сили с съдействието на Русия, която се намеси и пред Високата Порта, за да се улеснят известни дачжни въпроси.

Балканската война против Турция, в която главната тежест понесе България, поради фаталната катастрофа, извикана от изненадата на 16 юни 1913 г., не донесе на България нито териториалните, нито стопанските облаги, за които българският народ понесе неимоверни жертви. Наистина, според Лондонския договор (17 май 1913 г.) България се разширяваше почти до пределите на Сан-Стефанска България, но Букурещкия договор и Цариградския мир дойдоха да я стеснят в най-обидни граници. Може да се каже, че България беше ограбена в Букурещ от нейните съюзници и ефтини победители. След световната война бжлг. трето царство се намери в още по-стеснено и тежко териториално, финансово и стопанско положение.

Територия. — Първоначално бжлг. княжество според Берлинския договор, имаше за предели на север Ромъния, от която я отделя Дунава, на изток

Черно-море, на юг Източна Румелия, от която тя се делеше в главни черти с Балкана, и на запад Сърбия; Цариброд, Видин, Тржн оставаха в България. В това пространство бжлг. княжество имаше 62,776 кв. клм. с едно население от около 2 милиона,*) т. е. 31 жител на кв. клм.

Източна Румелия, автономна област, граничеше на север с княжество България, на юг с Одринския вилает, на изток с Черно море, а на запад турската граница отиваше по реката Арда, пресичаше Марица от моста Мустафа-паша през Сакар-баир, Тунджа и по водораздела между притоците на Тунджа на север от Марица, стигаше Черно-море. Източна Румелия имаше 35,901 кв. клм. пространство и едно население от около 800,000, а именно 815,513 души според официалното преброяване от 1880. След сжединяването на България с Източна Румелия, териториалното пространство стана 99,872 кв. клм. с едно население от около 3 милиона. Според други изчисления това пространство е било от 96,345 кв. клм., тжй като за изкупването от Турция припознаването бжлг. княз за главен управител на източна Румелия, е трябвало да се отстъпят Кърджалийска околия и непокорните помашки села в Рсдопите. Това беше договорено на 20/I 1886 г. в така наречената Топханенска конференция. Бяло (Егейско) море винаги и през всичко време на турското владичество беше един есте-

Според първото преброяване в княжеството на 31/XII. 1880.

ствен изход и притегателна териториална точка на цялото бжлг. население от южния склон на Родопите. Наистина, не голям брой бжлгари са слезли кжм самите брегове на Бяло море, но земята зад крайбрежието е гжсто населена от бжлгари. Има местности бжлгарски в хинтерланда, на които поминжка без морето и неговата беломорска низина е невжвозможен, независимо от обстоятелството, че за южна, северна и югоизточна Бжлгария в стопанско отношение беломорското крайбрежие с Кавала (или поне Порто-Лагос и Дедеагач), е необходимо.

Чувството за политическо единство, джлбоко западнало у македонците, независимо от други стопанско-културни тежнения, както вжпроса за един излаз на Бяло-море, заставяха всички правителства на Бжлгария да помислят за едно осигуряване от една страна освобождението на Македония с Тракия от турското владичество, от друга за добиване на излаз кжм Егея.

Балканската война беше извикана между друго и от тези сжображения, — впрочем живота на македонците и тракийците беше станал вече несносен, особено след провжзгласяването на хюриета (свободата) и властвуването на младотурците. Надеждите на Бжлгария, че е вжзможно едно добросжседско и сжюзническо споразумяване с гжрци и сжрби, излязоха ялови. Балканската война се завжрши с Лондонския договор, според който Бжлгария се разви до пределите на Сан-Стефанска Бжлгария, обемаше цело Одринско с граници от

към Цариград (Турция). Енос — Муратли — Мидия; от към Гърция линията Кавала, Кукуш, Серес, Драма; на север цяла почти Македония. По тоя начин България фактически и юридически печелеше една нова територия от около 60 000 кв. клм. с едно ново население от около 1,750,000 жители. Имаше пълно основание да се вярва, че след арбитража в Петроград, тази територия ще се разшири още повече към Солунско и от към Серско и над една част поне от Скопско, което беше договорено като спорна зона.

Всичко това отлетя след катастрофата на 16 юни 1913 година. А ето и резултатите в териториално отношение след Букурещкия мир: България доби само нови 15,000 кв. км. с около 350,000 население. От България се откъсна една нова част от Добруджа, около 7,500 кв. км. с около 300,000 жители.*)

*) Ромънската дипломация заявяваше, че не ще никаква Добруджа, но в Букурещ (28 юли 10 август) тя се показва много лакома за земи от бълг. Добруджа. Едно преорояване на населението, скоро след вземането на новата българска Добруджа, даде следния резултат: 307,618 души, от които 143,635 турци и татари, сир. 49.06%. Като прибавим към тях 8,215 гагаузи, които говорят турски, но по вероизповедание сж християни, добива се едно население говореще турски 151,840 души, сиреч 51.74%. След тях идат българите 136 439 сир. 41.34%. Ромъните в момента на анексията са броели 8,532 души, арменците 1914, гърците — 1596, трите тези народности дават един процент от 6.142%. Явно е, че ромъните, които твърдяха, какво в претендираната от тях земя населението било почти изключително ромънско, сами официално признаха истината.

След световната война Българското царство беше зле и болезнено уязвано в своята територия. Откъм Сърбия ни се отне, в полза на тая последната, част от Видинско, Царибродско, Босилиградско и Струмишко — една територия от около 2430 к. к. и едно население от 91,887. Откъм Тракия ни се отнеха 8,423 к. к. с 230,305 население. И тъй, България остана с една територия от 103,224 к. к. и едно население от 4,679,000 жители срещу предишните, след Букурещкия договор, територия 114,077 к. к. и 5,000,000 жители през 1915 г.

По своите географически особености България може да се раздели на три географически области, различаващи се по повърхнина, строеж и културни особености: северна, южна и юго-западна. Северна, южна и юго-западна България се делят по вододелното било на Стара-планина. Водите на северна България отиват в Дунава и от там в Черно море. Южна Б. има източно падение и е заета от най-големите български полета, а юго-западна — заема ядрото на Балканския полуостров и е най-високата българска област. Една част от водите ѝ отиват на юг към Бяло море, а северното ѝ падение праща водите през Дунав в Черно море.

Административно преди войната, българското царство се делеше на 12 окръга, носящи всеки името на главния град: Бургас, Варна, Видин, Вратца, Кюстендил, Пловдив, Плевен, Русе, София, Търново и Шумен. Всеки окръг има по няколко околии. На чело на окръзите има окръжни упра-

вители и всеки окръг има един избран окръжен съвет, съставен от представители, занимаващи се с местните нужди и интереси на окръга. Окръжния съвет избира из средата си окръжна постоянна комисия, една делегация, която като постоянно присъствие е натоварена с грижите да изпълнява решенията на окръжния съвет по въпроси от стопански, санитарен и културен характер.

На чело на околията има околийски началници, които представляват властта в своите околии. След великата война към казаните окръзи се прибавиха още 3 нови: Неврокопски, Мазанлийски и Пашмаклийски. В съдебно отношение царството е разделено на съдебни окръжия, в които има по едно окръжно седалище с едно или няколко отделения; освен окръжните съдилища в поменатите окръжия, има такива в Хасково, Сливен, Ловеч, Трън, Разград, Свищов, Севлиево, Лом, Оряхово и Ямбол, а в окол. и в някои по-важни центрове има мирови съдилища.

Население. — Отделно взети, българите са народ от чисто славянски произход, при все че тяхното название иде според някои историци от тюркското племе българи, което в края на VII стол. дошло отсам Дунава с Аспаруховата военна дружина основа българската държава. Наистина ли Аспаруховите българи са били турци, или и те са били славяни като тез, при които те дошли и

на чело на които застанали и ги обединили в една държава? Това, поне за нас, е един въпрос още неразрешен. Ако сж силни доказателствата и сжображенията на тез, които твърдят (Куник, М. Соколов, Томашек, Ерих, Бжри, Златарски и други.) за туркския произход на Аспаруховата дружина, не са оборени достатъчно и онези доказателства, които привождат привържениците на теорията за славянското произхождение (Раич, Венелин, Иловайски, руск. акад. Френ. и др.) на Аспаруховите бжлгари.*) В едно, обаче, сж сжгласни всички сериозни изследователи на бжлгарското минало; основният елемент, който е дал народностно сждържание и облик на народа, това сж били славяните, които ние наричаме бжлгарски славяни. Тези бжлгарски славяни сж били дирени, желанни и пресъединявани кжм ядката на бжлгарската държава, която винаги е била между Дунава и Балкана и която при Самуила временно е била пренесена в Охрида. Бжлгари населяват не само Балканския полуостров — северна и южна Бжлгария, Добруджа, Тракия и Македония, Такива има в Ромжния, Русия, Мала Азия, Австро-Унгария и пр.

След освобождението Проф. Л. Нидерле определя бжлгарите за 1900 г. така:

*) Шафарик, Дринов и Иречек ги смятаха от фински произход. Аспаруховата военна дружина е имала десетици хиляди души, които сжс времето се претопили в славянската стихия.

В бжлг. Княжество (Северна и Южна Бжл- гария)	2,825,000
„ Румелия (Тракия и Цариград)	600.000
„ Македония	1,200,000
„ Добруджа и Ромжния	90.000
„ Други земи	135,000

Всичко : 4,850,000

Проф. Флорински прави известни поправки в тази статистика на Нидерле. По преброяването от 1900 г. той намярва, че има в бжлг. Княжество 2,887,860, т. е 62 860 повече. Бжлгарите в Македония той ги намалява с 150,000 души, като допуска, че в северна Македония, т. е. в Скопско, Тетовско и Кратовско повечето славянско население може да се причисли към сжрбите, обаче той увеличава бжлг. население в другите земи. Така: в Русия ги изкарва 200.000, в Австро-Унгария около 30,000, в Сжрбия около 80,000 в Америка около 5,000, в Гжрция, Мала Азия и другаде около 20,000. Прочее, общото число на бжлгарите е достигало приблизително 4,963,000. Като се приеме средния коефициент на населението 1, 6 ‰, то за 6 години в 1906 г. растежът е бил с 487,000; прочее приблизително общият брой на бжлг. население е бил, 5.440,000.

Сжщият Флорински дели бжлг. население по религия така: православни около 5 милиона, католици около 50,000 от, които в Банат около 30,000 и павликяни у нас до 20 000, унияти (осо-

бено в Македония) около 4,000 и 2,000 протестанти. Бжлгари потурчени или мюсулмани — помаци около 355,000, от които 172,000 в Македония, 150,000 в Одринския вилает (Ахж Челеби, Доспат и Гюмюрджина) и около 30,000 главно в Родопите.

Вжпроса за пределите на бжлг. област е бил оспорван, особено от сжрбите в ново време, защото до решението на бжлг. черковен вжпрос и сжрбите признаваха бжлгарщината на Македония. Изследователи като Шафарик, Ами-Буге, Лежан, Саке, Флорински, Нидерле, приемат че жителите на Македония принадлежат кжм бжлгарската народност. Според Флорински само жителите от Скопско, Кратовско, и Тетовско по говор и някои етнографски черти са по близко кжм сжрбите, отколкото кжм бжлгарите.

Названията на отделни групи бжлгари са по главно следующите: шопи — около Витоша и Рила, между Кратово, София и Пирот (Софийско, Радомирско и Брезнишко). Отличават с се висок ржст, а сжщо и говор, рупци или рупалани — главно около Рупчос в Родопи, наречена още Рупска гора, марваци — между Струма и Родопите. Говор източно — бжлгарски; ахрени по горното течение на Арда. Другите по-незначителни са чеенци — между Доспат и Места; бжрсяци — около Битоля, Охрид Прилеп, Велес; мияци; ести около жупа и чер Дрин; кековци, поливаковци, токунци, нинйовци, мароши, балканджии или планинци, загорци и др.

В България живеят инородци: турци, гърци, гагаузи, цигани, евреи, власи, татари и арменци. Турците са около 500,000 души, мохамедани около 600,000 души: тук влизат помаците, татарите и част от циганите.

Турците са заселени след завоеванието. особено в Делиормана, Тузлука, Старо-Загорско и Одринско. Не е верно и с нищо необосновано е мнението, че делиорманските турци, наречени гаджали и казългаши били остатъци от аспаруховите българи.

Гърците населяват крайбрежието на Черно море, Пловдивско и Каваклийско. Намаляват постоянно, поради изселване. Те са около 60,000 (1905 г.), а сега са още повече намалени. Към гърците се числят и каракачаните.

Гагаузите православни говорят турски, лесно се гърчечат и българеят. Около 10,175 души живеят в Варненско и Балчишко.

Циганите се заселили в България след турците в XV ст. Дошли са от Индия. Има християни и мюсюлмани. Много от тях са чергари. Всичко около 100,000. Говорят майчин език само около 68,000.

Еврейците са дошли у нас около XIV ст. през Солун и Цариград. Те са около 38,000 души. Живеят главно в градове. Между тях има съвсем малко лех-яходии, дошли от австрийска Полша.

Власите, живеят в крайдунавските крайнини. Бягали са от ромънските чокори. Около 80,000 души.

Влашки говорят и цинцарите или куцовласите, около 2,000 души.

Ерменци, живели са в Бжлгария още от средните векове като преселенци и под турците. Особно нарасте броят им в последните години, вследствие на емигрирането им. Те живеят в градовете Пловдив, Варна, Русчук и София. До войната бяха около 14,000 души, от които около 12.000 арменогригориянци.

Преди балканската война населението е било 4,337,513 т. е. 45% на к. к. След балканската война населението се броеше 5,001,000 жители през 1915 год. на 114,077 к. к.¹⁾ След световната война и според договора в Нйойи Бжлгария изгуби и от кжм население и откжм територия, като ѝ се отнеха 10,853 к. к. с едно население от 322,243 и то от стара Бжлгария, в полза на Сжрбия — от Видинско, Царибродско и Босилеградско — 1,555 к. к. с 64,309 души население, от Струмишко 875 к. к. с 27,579 души и от Тракия 8,423 к. к. с 230,355 население.²⁾ Според таблиците на Хюбнера, Бжл-

¹⁾ През Балканската война Бжлгария изгуби убити и умрели 45,000.

²⁾ През време на великата война загубите на Бжлгария възлазят на около 105,000 души убити и умрели, без инвалидите и измрелите пленници в чуждите джржави. Бжлгария беше мобилизираща в царството около 800,000 души, т. е. 20% от своето население. В процентно отношение ни една друга джржава, освен Франция, не беше достигнала до този процент в време на войната. Германия беше мобилизираща 18%, Италия 15%, Англия 13%, Австро-Унгария 11%, С. А. Щ. 2%.

гария, по договора в Нйойи загуби 8,419 к. к. с едно население от 218 845 и тя остана само с 105,000 к. к. и с население $4\frac{1}{2}$ милиона.

Тази чувствителна загуба на Бжлгария идва до един трагизъм не толкова от гледище, че се губи население, но най-много защото Бжлгария, която вече след Букурещкия договор изгуби 134, 355 чисти бжлгари, повече преселници след освобождението, хора енергични, предприемчиви и с силно творчество в стопанско отношение, сега изгуби изхода си на Бяло море. Загуба не само етнографска и географска, но което е най-важното — стопанска. тжй като крайбрежна Тракия и останалата Тракия до Балкана, освен че е била един неразделен географски комплекс, но такжв е бил и стопанският в миналото и когато беломорска Тракия бе турска провинция. И история и етнография дават на Бжлгария не по-малко право за владението на Тракия, отколкото на Гжрция и Турция. Напротив, бжлгаринжт винаги е слазъл от планината, на юг кжм полето и брега и е гледал на тоя край като на свое отечество. Гжрците сж били само като гости колонисти, а пжк турците сж се джржали тук по политически причини и винаги са били другороден елемент.

Една автентична статистика от 1918 г., направена от междусжюзнишкото управление, ни дава следните данни за населението в отнетата с Нйойския договор Тракия:

Бжлгари 79,755.

Помаци	28,049.
Турци	80.691.
Гжрци	30,406.
Евреи, ромжни, цигани и др.	11,454.

Колкото за Македония, която и след Букурещкия и след Нйойиския мир остана под чуждо владичество — гръцко и сръбско, може да се каже само едно: и дипломация и заинтересовани държави, които си разделиха Македония, направиха един тежък грях, дето не се допитаха до самите македонци, как разбират те да се реши техният въпрос. И ние заедно с македонските дейци, свиквани на конгреси и решения да отстояват права и свобода, ще кажем, че „Македония се пада на македонците, и само въздигането на Македония в независима държава отговаря на интересите на македонските населения и може да обезпечи условия за сговор и мир между балканските народи“. Колко благодатно за мира в Балканите щеше да бъде, ако Генуезката и Лозанската конференция не оставяха без надлежно внимание постъпките, правени от организациите на македонските емигранти, сега вече обединени, както и правителствата, парламентите и общественото мнение във всички цивилизовани страни, към които последния голям македонски конгрес (януари 1923) се обърна с апел „да вземат под сериозно внимание македонския въпрос, източник на всички балкански осложнения от 20 години насам“. Стотината хиляди македонски преселенци и нови бежанци и емигранти в свободна

Бжлгария подкрепят както тези резолюции на великия Македонски конгрес, така и тая за връщането на бежанци и емигранти в родните им огнища и за покровителството на малцинствата.

Джржавен строй и културен живот.— Бжлгария е царство—конституционна наследствена монархия—с народно представителство, управлявана съгласно с конституция, изработена от народа веднага след освобождението му в 1879 г. 17-29 април, ревизирана на 14-27 май 1893 и 8-21 юли 1911. На чело на джржавата стои цар; царят е, според конституцията, неотговорен джржавен глава, който има за свои съветници отговорни министри — главни администратори по 10 ведомства: 1) външни работи; 2) вътрешни; 3) народно просвещение; 4) финанси; 5) правосъдие; 6) война; 7) търговия, промишленост и труд; 8) земледелие и джржавни имоти; 9) обществени сгради, пътища и благоустройство и 10) железници, пощи и телеграфи. Министрите съставляват министерски съвет, на който както и на министрите, принадлежи изпълнителната власт под върховния надзор и ръководството на царя. Министрите са отговорни пред царя и Народното събрание. Те се назначават и уволняват от царя. Народното събрание — законодателно тело, състои от по един представител на 20,000 души, от двата пола. Представителите се избират за 4 години. Избираеми са всички от 30 година, ако са книжовни. Велико народно събрание, в двоен

брой от представителите на обикновеното, се свиква за да обсъжда въпроси 1) отстъпване или размяна на земи от царството; 2) приемане от бжлгарския цар управление и на друга джржава; 3) преглед на конституцията и 4) избор на нов цар. Бжлг. Царство се управлява точно според законите, които се изработват и обнародват по начин, предвиден в конституцията. Всички бжлгари са равни пред закона, сжсловия нема, както нема благородни и отличителни титли. Собствеността е неприкосновена, както е неприкосновена личността, жилищата и кореспонденцията. Печата е свободен и никаква цензура не може да се допуска. Свободата на сжбранията и на сдружаванията е осветена от конституцията,

Господствуващата в бжлг. царство вяра е православно — християнската. Не православните се ползват с пжлна свобода вжв вероизповеданията си, стига да не нарушават сжществующите закони. Сжщото е и с нехристияните. Бжлг. черкова в царството е част от цялата бжлг. черковна област, която обема всички православни бжлгари. Вжрховна духовна власт е бжлг. Свети Синод, дето и да се намярва той. До сега представителя на тази вжрховна власт обитаваше в Цариград. След напускането на столицата от бжлг. екзарх, сега покоен, Йосиф I, в Цариград остана един негов заместник, който продължава юридически и канонически да се счита за представител на цялата бжлг. черкова, наречена екзархат. Това положение на бжлг. черкова, осветено вдобавжк и от историята на последното 50-ле-

тие, се смята между българиите като едно безспорно уреждане, отмяната на което ще бжде погледното като посегателство върху придобити права. Ако гръцкият вселенски патриарх счита стоенето си в Цариград като право, осветено от вековете, не по-малко право в туй отношение има и Бълг. екзарх.

След освобождението си България, беше поведена към напредък, като имаше за образец най-напредналите и културни държави. Цели 33 години, до балканската война, България работи сѣ в тази насока и смело може да се каже, тя успя да тури здрави основи за широк напредък и нов стопански живот. Правосъдието, ъчетено още във времето на руската окупация за основа на ред, законност и правилен живот, обрвна голямото внимание на бълг. управници. То се издигна в лицето на своите представители — магистрати до висока степен на самостоятелност и достоинство, особено откак се провжзгласиха с закон несменяеми по-високите, а после почти всички членове на съдийството.

До великата световна война България имаше право да сочи с гордост на своите достойни съдии. Редом с Върховния Касационен Съд, който бди над правилността и еднаквото прилагане на законите, създаде се в 1911 г. Върховния Административен Съд, на който задачите са: да контролира планомерността на административните мерки и да отменя незаконните такива. Във всеко отношение проявите на общата бълг. култура бяха силни: обра-

зованието — общо и специално — беше засилено. Начални училища имаше във всички села; гимназии имаше в градове и в големите села, гимназии, мъжки и девически, във всички по главни градове, един университет с 3 уредени факултета: историко-филологически, физико-математически и юридически. Селско стопанство. търговия, индустрия—всичко това беше подело един път на широко развитие. В земледелието имаше движение към плуг и машина, рационално сеене и обработване и към интензивно стопанство. С други думи, беше положена основата за нататъшен прогрес и еволюция. Също така индустрията беше влязла в пътя на правилното развитие, старото еснафство се модернизираше, зараждаше се народна индустрия, макар и в слаби размери.

Търговията също се възмогваше. Пътища и железници вече кръстосваха България и улесняваха движението ѝ на напред в веществен и духовен прогрес, като земеделското производство във всеки случай беше стопанското средище и ос, около която се движеше стопанския живот.

Балканската война сама по себе си не разклати издълбоко духовната и веществена култура на България. 20 лева струваха 20 златни франка. С Букурещкия договор се нанесе един пръв удар на нашето народно стопанство, особно земеделското, защото ние изгубихме Добруджа — 7.8 % от България в териториялно отношение, а по население 6.5 %. А тук се намярваха почти

всички парни вършачки и плугове. Земледелска България бе намалена и накърнена, но тласка към стопанското развитие от към Добруджа се премести в Беломорска Тракия, която бе единствената териториялна придобивка. Тук тютюна и др. индустриални растения, риболовството и бубарството идеха да заменят загубата. И при новите условия след балканската война, България се помъчи да закрепи своето стопанско положение.

Обаче, дойде световната война и България беше ударена жестоко и разорително. Ако след Балканската война в Букурещ ѝ отнеха житницата Добруджа, в Париж (1919 г.) освен Добруджа, отнеха ѝ и Тракия. И сега България е в стопанско отношение почти разнебитена, осакатена и тласкана към пропаст.

Към никоя друга победена държава не се прояви такава жестокост и мъстителност, както към България. Само за България се определи в договора сумата на дълга ѝ от войната. За другите победени оставаше да се договаря и смекчава. Според чл. 121 от договора в Нйой, България трябва да плати $2\frac{1}{4}$ милиона златни франка, които днес, края на 1922 г., правят 72 милиарда л. (100 франка = 3200 лева). Освен това, България трябваше да даде на Сжглашението до края на май т. г. 389,737,305 франка, или 1,001.943,645 лева срещу разноски за окупацията; стойност на железнични материали 250,000,000; стойност на вжглища, дадени на Сърбия 195,176.000; стойност на до-

битък, даден на Сърбия, Гърция и Румъния 162,506,400; разноски за контролната комисия в София 14,439,562 лв.; купуване и поддържане на автомобили за разните европ. комисии 30,590,332 л. Как ще може да плати тези тегоби България? Целият народен приход на страната е около два-сетина милиарда лева. От тях държавният бюджет поглъща около 5 милиарда; окръжни, общински бюджети около 2 милиарда; остават 13 милиарда. За да проживее 5 милионното население; ще рече, на човек остават по 2700 лева, или 90 зл. франка на глава. Прочее, бълг. данкоплатец има около 25 стотинки дневно и за храна и за облекло и др. нужди. Поставя се въпрос, как ще може тази държава да изплати своите анюитети, които са повече от 20 % от прихода ни, когато Германия заявява, че е не в състояние да заплати, а тя има 45 милиарда златни доход и трябва да плаща само 7 % от този доход. Година и повече след примирието, страната беше под тежестта на една блокада, която почти окончателно сжсипа външната ѝ търговия. Превозът по Дунава и през Сърбия беше невъзможен, а през Проливите и Цариград труден и скъп. И до сега сношенията сжс външния свят и западна Европа, особено след отнемането на излаза ни към Егейско море, става затруднен, за да не кажем, почти невъзможен. И сега България прекарва кризис и финансов, и стопански, и търговски, и промишлен.

При все това и правителство и народ правят неимоверни усилия, за да излязат на глава.

През 1922 г. държавата заплати повече от 1 милиард лева за лихви и погашения на своите джлгове и това не бяха всичките джлгове.

Усилията за повдигане на индустрията до някжде сполучиха, благодарение на усилената инициатива и на големите залягания на частни лица и предприятия.

Вжншната тжрговия преди войната е била с внос ту по-голям, ту по-малжк. Така напр. в 1900 година внос 70 мил. франка., износ 82 мил. фр. През 1910 г. износ 129 м. фр. ви. 177 м. фр. Вжншната тжрговия през 1922 г. е дала повече износ, отколкото внос. Изнесени са главно: тютюн, храни, брашна, добитжк, кожи, яйца. Обаче, превишението на вноса над износа не трябва да се сматра като белег, че нуждите на страната са задоволителни от внос на стоки. Напротив, вещи лица справедливо изтжкват, че в Бжлгария сжществува голяма нужда от строителни материяли, от земеделски и индустриални машини и уреди от всякакжв вид, изхабени или повредени през време на войната. Само когато бждат удовлетворени тези нужди, ще може да се вжзстанови, замогне и засили производителната сила на страната. Но за това средства нема и вопиющата нужда е или вжншен заем, или привличане на чужди капитали. А най-право—двете.

До войната Бжлгария имаше железнопжтни линии, а имечно през 1909 г. 1691 к. на 10,000 ж. 3'9 клм.

Пощенски станции през 1908—2061, телеграфи — дължина на линии — 5900, а дължина на жици — 12,000. Телефони през 1908 год. — дължина на линии — 263, на жици — 2,000.

Бюджетът на страната се развива по петилетия, както следва: княжеството преди сжединението — разходи и доходи — кръгло 20 милиона; 1884 — кръгло 34 милиона; след сжединението 1886 — кръгло 55 милиона; 1891 — кръгло 92 милиона; 1895 — кръгло 91 мил.; 1901 — кръгло 103 мил.; 1909 — кръгло 191 мил. Доходите някои години се приближаваха до разходите, но всякога почти е имало известен дефицит.

Държавните заеми, които се появяват първи път в 1888 г. към 1910 год. бяха номинални 752 мил. зл. фр., а реално — 640 мил. зл. фр.

Земеделието, което е главното занятие и поминък в България, се представлява така. Разпределението на земите е било както следва: през 1897 г. обработвани земи, ниви, лозя, градини, пасища и гори 71,137,489 д.; през 1908 г. — 79,801,535 д.

България започна своето възраждане с книга и просвета. Българската книга беше средството за борба против гръцкото духовенство. Български народ прибягна главно към културната борба за да се освободи и от турското владичество. И наистина, освободението завари България при един сравнителен разцвет на просвещение. Доказателство на това се вижда не само в многобройните училища, учители, книги, учебници, списания

и вестници, но и в това, че при освобождението руското временно управление намери достатъчно българи, готови да заемат, поради своето образование, почти всички служби, които се откриваха.

Народното просвещение след образуването на бълг. княжество се изобрази в редица нови училища и учебни средства, каквито се доставиха на бълг. младеж. Наистина, образованието у нас отиваше повечко към широка хуманитарна подготовка, но специалното и професионално образование не се забравяше. В най-ново време на това последното се обжрна по особено внимание. Основното образование се разшири с закон до 7 години (първоначални училища и прогимназии). Гимназиите се реформираха и подведоха под тип реален, полукласически и класически. Висшето ни училище стана държавен университет с факултети: историко-филологически, физико-математически, юридически, медицински, агрономически, а предстои да се открият ветеринарен и богословски. Българското книжовно дружество, основано в Браила в 1869 година се преименува и преустрои в Академия на науките. Законодателството по народното просвещение се засили, като се създадоха закони за авторското право, за строение училищни здания, за бълг. археологически институт, за поощрение на родната литература и пр. Археологията и етнографията ни намериха много полезни центрове в лицето на народния археологически и етнографически музей, както и в археологическото дружество,

което в най-ново време се възведе с закон в археологически институт. Тези три учреждения обнародват много ценни издания по специалността си. Художественото ни индустриално училище се издигна на степен художествена академия. Музикалното училище стана музикална академия. Театралното ни дело се е развило също така сполучливо. То празнува в началото на 1923 год. своето 65-летие. Изтъкна се успеха му нагледно и се видя, че на българската сцена могат да се играят с успех от домашни артисти пиеси от Шекспира, Хауптмана и др.

За да се види нагледно направения голям успех в просветното дело, нека приведем няколко статистически данни. Преди войната 1911 год. в цялото царство е имало 3,437 народни първоначални училища, посещавани от 358,945 деца, увеличени на другата година до нар. първ. училища 3482; учители 8686, увеличени на 8,959. Прогимназии имало около 300 с ученици около 50,000 и учители около 2,000. Непълни гимназии имало 20, с ученици около 7600 и учители около 280. Гимназии мъжки 18, девически 13, педагогически мъжки училища 5, девически 5, учители около 1,000 и ученици около 18,000. След войната, съгласно с „Отчета по нар. просвещение (1922)“ е имало основни училища 5,121 с 16,182 учители и 607,258 ученици; средни училища 108 с 2,202 учители, 75 лектори и 35,000 ученици. Висши учебни заведения 15 с 292 преподаватели, 88 лектори и 3,933 студенти.

Редом с държавния университет се изправи от 3 години насам Свободен Университет за политически и стопански науки (Балкански Близкоизточен Институт), който има 3 отдела (факултети): дипломатическо-консулски, финансово-административен и търговско-стопански. Свободният университет има в края на 1922 г. около 1000 души студенти в трите отделения. Най-голям брой се пада на търговско-стопанския, помалко на административно-консулския. Професори свободният университет има 41, от които лектори по езици 10.

От казаното, твърде понятно е, защо в България грамотността стои на едно сравнително високо положение, особено ако го сравним с балканските държави. Като вземем 2 години (1900 и 1910) ние ще намерим следующето: неграмотни за население по-горе от 5—6 г. за 1900 г. 57% мъже. 86% жени. За 1910 г. 52% м.; 82% ж. За лица от 20—30 г. грамотни 86% м в градове и 69% ж. В селата 62% м., 12% ж. Това за 1905 г., а за 1910 г. цифрите сж кржгло 92%; 76% 80% и 20%. Общо взео през периода на 1905—1920 год дава приблизително следния резултат: 68% м. 50% ж., селско 60% м., 40% ж., грамотни гр население 65%, селско население 50%. Ако е верна статистиката на сръбския в. „Време“ от 28. II. 1922 г. в старите предели на Сърбия грамотността била 33% мъже и 7% жени.

„Отчета по Нар. Просвещение (1922) намярва,

че Бжлгария по процентно отношение на ученици и жители джржи за цяла Европа 8 място, Гжрция 14, Ромжния 16, Сжрбия 17.

Литературата се е развивала постепенно, като най-напред книгите и списанията сж имали предимно практически задачи. В време на турското владичество книгите бяха рядкост и те се издаваха или за учебни и религиозни цели, или за четмо, или за привличане кжм четмо на малко-грамотните: повести и разкази и периодически издавани книжки сжс популярно и поучително сжджржание. След освобождението книжнината се разви твжрде много и по всички направления: поезия, драма, повест. Науката намери най-голяма поддржжка в бжлг. книжовно дружество, основано в Браила още в време на турското владичество (1970 г.) и прзобразено в бжлг. Академия на науките (1911). Друга люлка на бжлг. наука и книжнина е джржавният университет, професорите от който сжс своите са-тостоятелни исторически, етнографски и естество-знанствени трудове могат да направят чест и на най-придирчивата чужда литература.

Публицистиката в Бжлгария, появила се много рано в време на турското владичество, извжрши една високо, полезна задача: тя раздвижи по-сжбудените, пробуди несжзнателните, и опжти четците и интелигенцията в насоки за вжзраждане културно, политическо и стопанско. След освобождението печатжт продължава да се развива в неимоверни размери и всекидневници днес в Бжлгария се смятат десетки.

Няколко десетина културни дружества, между които 4—5 писателски и вестникарски се надпреварят, за да обслужат нуждите на обществото.

Литература.

Освен посветените на бжлгарите страници в общите трудове за славянството на Нидерле, Флорински, Погодин;

А. Гильфердингъ. Письма объ исторіи сербовъ и болгаръ М. 1855.

К. Иречекъ. 1) Исторія Болгаръ. Переводъ проф. Брауна и Палаузова. Одесса, 1878;

К. Иречекъ. 2) Cesty po Bulharsku. Praga 1888

” ” 3) Das Fürstentum Bulgarien Wien 1891. И трите тези трудове на К. Иречека сж преведени и на бжлгарски.

А. Мошнинъ. При-Дунайская Болгарія (Славянскій сборникъ, т. III.) Спб. 1877.

П. Матвѣевъ. Болгарія послѣ Берлинскаго конгресса, Спб. 1887.

В. Тепловъ. Матеріалы для статистики Болгаріи, Оракіи и Македоніи, съ приложеніемъ карты распредѣленія народонаселенія по вѣроисповѣданіямъ. Спб. 1877.

Н. Овсяный. Болгарія и Болгары. Спб. 1900.

М. В. Юркевичъ (М. Горюнин). Двадцатипятилѣтние итоги княжества Болгаріи (1879 — 1904) Софія, 1903.

Проф. А. Л. Погодин. История на бжлгарския народ. Прев. от руски д-р Д. Гаврийски, Габрово, 1911.

Пыпинъ и Спасовичъ. Исторія слав. Литературы.
Проф. А. Теодоров — Балан. Българска
литература. 1899. Пловдив.

М. С. Дринов. Сѣчинения. Томове 3, издание
на бжлг. Академия на науките, 1909—1915.
Между друго сѣджржа: 1) Поглед вжрху
произхождедието на бжлг. народ и началото
на бжлг. история; 2) Заселение Балканскаго
полуострова Славянами; 3) Началото на Са-
муиловата джржава; 4) Южные Славяне и
Византия в X вѣкѣ (том I). 5) Исторически
преглед на бжлгар. цжрква.

Проф. В. Н. Златарски. История на бжлгар-
ската джржава през средните векове. Том I
1918. Изд. Бжлг. Ак. науките.

Д. Мишев. Бжлгария в миналото. С. 1917.

А. Иширков. Бжлгария. С. 1910. Има руско
и френско издание.

В. Кжнчев. География на Балканския полу-
остров 1897.

Г. Димитров. Княжество Бжлгария. 3 части.
Част I. Пловдив. 1895, ч. II. 1896.

Стефан С. Бобчев. История на бжлгарския
народ. 3-то издание. Пл. 1899.

Стефан С. Бобчев. История на старобжлгар-
ското право (лекции и изследвания). С. 1910.

Проф. М. Попруженко. Очерки из истории
болгарскаго возрождения. Ж. М. Н. Пр. 1902.

Л. Милетич. Старото бжлг. население в ист. на
Бжлг. С. 1902.

- Г. Занетов. Бжлгари на Морава С. 1914.
- " " Западни бжлгарски земи и Сжр-
бия. С. 1917.
- Н. Станев. История на бжлгарския народ. С. 1917.
- D. M. Brancoff. La Macédoine et sa population
chrétienne. Paris, 1905.
- Blanqui. Voyage en Bulgarie Paris. 1843.
- G. Lejean. Voyage en Bulgarie („Le tour du mon-
de“, XIII. 1873).
- F. Kanitz. Donau-Bulgarien und der Balkan.
Historisch-geographisch-ethnografische Reises-
tudien aus den Jahren 1860—78. 3 тома. Leip-
zig, 1875—1877,
- G. M. Macqensie and A. P. Jrby. The Turks,
the grecks und the slavons, London, 1867.
- Emile de Lavelaye. La péninsule des Balkans. 1886.
Има руски превод с големи допжлнения от
Василев.
- Georges Bousquet. Histoire du peuple bulgare,
depuis les origines jusqu'a nos jours. Paris, 1909.
- Focief O (А. П. Шопов.) La justice turque et
les réformes en Macédoine. Paris 1907.
- Lous Léger. Serbes, Croates et Bulgares. Paris 1913.
- Проф. Б. Цонев. История на бжлгарския език.
А. Обща част. т. I. Изд. на Соф. университет.
София. 1919.
- Специално за Македония:
- L. Niederle. Makedonská otázka, Praha, 1901. Има
и бжлг. превод.
- Н. П. Кондаковъ. Македонія. Археологическое
путешествіе, Спб. 1809,

- В. К ж н ч е в. Македония. Етнография и статистика.
С 11 карти. Изд. бжлг. кн. др. С. 1915.
- Йордан Иванов. Бжлгарете в Македония. С. 1915.
- П. Милюков. Европ. Дипломация и макед. вжпрос (бжлг. прев. 1889)
- П. Милюков. Пять этнографическихъ картъ
Македоніи. Съ текстомъ, С. 1900.
- А. Башмаковъ (Вѣщій Олегъ). Болгарія и Македонія, 1903.
- Н. С. Державин, Бжлгарско-сржбските взаимни
отношения и македонския вжпрос, превод от
руски: Болгаро-сербскія отношенія и макед.
вопрос. Петроград.
- S. Radeff. La Macédoine et la Renaissance bul-
gare au 1914. XIX-e siècle. Изд. на Сжюза на
бжлгарските учени, писатели и художници.
- Draganoff. La Macédoine et la Reforme, 1906;
- С. С. Бобчев. Письма о Макѣдоніи и о Македон-
скомъ вопросъ.
- А. Иширков. Зап. краища на бжлг. земя. С. 1915.
- V. Bérard. La Macédoine, le pays et le peuple
Р. 1907.
- G. Weigand. Die nationalen Bestrebungen der
Balkanvölker. Leipzig, 1898.
- А. М. Семицев. Очерки по Македонской ді-
алектологіи. Том I Казан 1918.

III.

Лужичани или Лужицки серби.

Исторически поглед, Малкият лужицки народ, който живее и до сега в пределите на така наречените Саксонска и Пруска Лузация или Лужица, е остатък от някогашното многобройно полабско славянство. Едно чудо е, че този народец и до сега не е изчезнал, не се е стопил в немската стихия, когато той действително е бил тласкан от силните немски талази. В IX и X ст. той се е делил на разни племена: Лужичани, Милчани и полабски сорби или серби.

Собствено полабските славяни бяха в борба с немците не само политически, но и национално и черковно. Те бяха покорени отчасти при Карла Велики, а окончателно по-късно от Маркграфите, сжседни тям. От XII ст. се почва в средата им немска колонизация. В XIII и XIV ст. немците сж повече от славяните, от XV ст. полабските славяни сж тжжни остатъци всред немската област. В XVI и XVII ст. те са почти немци, славянската реч изчезва. В 1751 г. в Дравинския кжт, Люховски окръг, се е извършила последната черковна славянска служба.

Запазени сж от полабските славяни само лужичаните. Причината на това е, че те сж принад-

лежали в най-опасните времена към чешката корона. Тяхната земя между Сала и Лаба също така е била наводнена от немци. В XIII и XIV ст. лужицката народност на запад от Лаба започва да чезне и изчезва от време на 30-годишната война.

Двете Лужици, долна и горна, бидейки присъединени към чешката корона, бяха запазени доста, но когато в 1635 г. на основание на Пражкия мир, тези области бяха дадени от Фердинанда на саксонците, опасността да изчезнат започна и зарад тях и само възбуждането в XIX ст. помогна за тяхното събуждане и спасяване.

Територия и население. Лужичаните обитават и до сега в горна и долна Лужица. Долна Лужица и част от горна съж в Прусия, а другата част на горна Лужица е в Саксония. Горна Лужица има пространство 5863 к. к., а долна Лужица 6839 к. к., от които в Саксония съж 2469, а в Прусия 3391. Броят на Лужичаните, както ги посочва техният съотечественик — писател Е. Мука между 1880 — 1884 г. е бил 175,969. Официалната статистика от 1900 г. изкарва чистите лужичани, които говорят само своя език, 93,032, а тези, които говорят и по лужички и по немски 23,778, всичко 116,810. Като се приемат поправките на Мука, Черни, Нидерле и др. излиза, че съж 156,000 души.

Този народец и до сега състои от две разновидности: горни и долни лужичани, които имат и

своя особна книжнина. Има и трето едно наречие, употребявано от народа, живущ между двете главни наречия. Повечето лужичани сж протестанти, тжй като реформацията ги засегнала много рано, при все че пжрвоначално и те наедно с великоморавците сж покржстени от Св. Кирил и Методи и техните ученици. Само 15,000 горно-лужичани сж католици.

Джржавнс-обществени културен живот. Политическото положение на лужичаните е извжнредно тежко. Те влязят в сжстава на германската джржава и сж длжжни като немски поданици да работят и да живеят за немската идея. В Саксония те сж по-добре, отколкото в Прусия. От 1848 г. саксонските лужичани видяха техния език допуснат в народните училища. В черква те си служат на него, той се признава в сждилищата и не се преследва в литературата и обществения живот. В Прусия, обаче, те сж подложени на много сурови наредби: не им се признават никакви права, езика им се преследва фактически в черквата и школата и понемчването им се вжрши систематически. Те измират постепенно като славянско племе.

Лужичаните сж пращали в Саксонския Сейм (Сжбор) в Дрезден 12 посланици, от които 8 от селските общини. Сега те немаат ни едного, както немаат ни един свой представител нито в парламента, нито в Пруската Диета, но те се стараят всякак, особено след великата война, да добият

повечко права и да се чуе гласа им в политическите прояви, за която цел уреждат разни дружества (лужицко-сербске товариства).

Горните лужичани имат за главно политическо и духовно средище понемчения град Будишин (Bautzen), а долните още непонемчени Хотебус (Cottbus)

Лужичаните имат и своята литература, своите периодически издания, учени и просветни институти и даже сж дали из своята среда цяла редица писатели и учени, които се ползват с известност в славянския свят: А. Зейлер, Я. Е. Смолер, Пфул, М. Горник, Вегля, Цишински, Мука Швеля, Темнар и др.

Ернест Мука (р. 1854) още продължава да работи и на неговото перо се джлжат книги, отнасящи се до неговите сжотечественици лужицките серби: „Статистика сербов“, „История сербскего народа“. Той е писал и по немски и е издавал списание „Лужица“ (1882 — 1916) Поменатите литературни дейци принадлежат кжм горно — лужицката литература, но и долно — лужицката има свои представители в лицето на К. Брониш, К. Стемпел, Хенрих Йордан, който е издал цял ред книги за народа и свещеника Б. Бигер.

Културният живот, в средата на този мжничек народ е доста развит. Той има дружества, читалища и др. организации, между които пжрво място занимава „Мачица Сербска“ в Будишин, която издава „Часопис Мачица Сербскейе“. Нека се при-

бави, че в Будишин има всичко около 30,000 население, от които само $\frac{1}{5}$ е лужичани. Този културен живот, както и литературата на лужичаните, биха могли още повече да успеят, ако не беше и тук партикуларизмът, който още не е допуснал да се обединят в едно двете наречия на лужичаните. Те имат любителски театър, на който представляват свои пиеси.

Литература. Освен посочените общи трудове на Флорински, Нидерле:

Е. Мика 1. Statistika luzickih Serbow. Dospolny wudewk z ehnografisvtej khartu Budysin 1884—1886

Е. Мика 2.) Ethnografiska kharta serbskich luzic ze serbsko-nemskim a nemsko — serbskim alfabetiskimzapiskom Budysin 1886.

Wilh. Boguslawskiego a Michala Hornika: Historija serbskeho naroda. Budysin 1884.

А. Пыпинъ и Спасовичъ. Исторія славянскихъ литературъ 1881 г.

Первольфъ. Германизация балтійскихъ славянъ. Сиб. 1876.

Prof. Dr. Jos. Pata. Luzice (s mapom) V. Praze 1919 Бр. 114 от сбирката (колекцията) Za Vzdelanim, Knizky pro kazdeho (Прекрасен труд, ценен между друго и в това отношение, че ни запознава с отношенията и обстоятелствата след световната война).

IV

Поляци и нашуби и полската Република.

Исторически поглед. Поляците, след русите, заемат по своята многобройност и територия, най-видно място в славянския свят. Занимаващи винаги днешното си централно и първо място в западното славянство, поляците сж се ширили най-напред на запад, отвжд Арда, даже до Лаба. Но немската стихия ги спря, притисна, и те трябаше да обжрнат силите на своето ширене кжм с. и. и ю. и., кжм Литва и Русия. На поляците се удаде при князете от рода на Пяста да обединят разните полски племена и да им дадат името си поляни, поляци. Кога е станало това обединение положително не може да се знае. Несжмнено е само, че главните негови творци сж били князете Мешен I (960—992) и Болеслав Храбри (992—1025). Повод за туй обединение послужи борбата с немците, почната от поляците веднага откак немците IX—XI ст.) покориха и отчасти унищожиха полабските славяни. Голям удар за Полша беше нашествието на татарите и боят при Легница в 1241 г., защото тук се разруши вржзката между Полша и Силезия, която от тогаз подпадна под германизацията. Други не по-малко чувствителен удар беше появяването на ордена на немските рицари в Холм-

ската земя и Лобавската (1226), което пригответи понемчването на Поморието (Нидерле, 43) Най-чувствителен удар беше натиска на немската колонизация, която се започва от села и предградия, почвайки от XIII ст. Полската народност комахай беше близко до своята гибел, но жизнеспособният народ не гине. О-време се събуди полското нар. съзнание у духовенството, появи се нар. книжнина която имаше силно влияние върху всички и самата полска династия тръгна по народен път, особено в борбата с ордена на немските рицари, която се завърши с поражението при Грюнвалд (1410). Загубите си от към запад, дето поляците загубиха $\frac{3}{4}$ от земята си, те възстановиха към С. И и Ю. И., т. е. откъм Литва и Малорусия. Това двойко движение, почнато и по-рано се закрепи от времето на обединението на Литва с Полша според Любенската уния (1569). С този акт към Полша се присъедини и голяма част от южна Русия. От туй време в Литва почна преобладаването на полския език и порядки, които до тогава бяха литовско-руски, (Нидерле).

Казаното за Литва може да се повтори и за галицка Русия, Волиния и Подолието. Галицка Рус поляците направиха своя изходна точка на по-нататъшно настъпателно движение към Днестър и Буг. Тази задача Полша изпълни през XV стол., като колонизира Подолие и Волин и се укрепи през XVI ст. В това време стана и друга уния на полско-литовската Рус с католическия Рим. Мос-

ковските князе в източна Русия, като се освободиха от татарското иго, създадоха силен политически център в Москва и почнаха събирането на цяла Русия. В тези си стремежи неизбежно Москва се срещна с Полша в борба, която трая няколко столетия. Най-напред борбата бе за литовските области, после за руски земи и най-сетне за самата Полша. Борбата се завършва с 3-те раздела на Полша (1772, 1793 и 1795). Така, след 9 столетия самостоятелно и свободно политическо съществуване Полша, имаща едно управление, което по своя конституционен строй, съдържаше много добри страни, и въздигната до висока степен на културен живот, загина като политическа единица, но полският народ проявяваше силен културен размах и постоянни ламтежи за свобода.

Въпреки суровите условия, в които бяха поставени поляците, особено в Германия, те запазиха и своята племенна целост и своята типическа особеност. Навсякжде те се смятаха за един неразделен народ и не се подадоха на асимилация от владетелите си. Все пак, немците с жестоки мерки бяха успели да смажат до някжде общополското народно самосъзнание и да претопят част от полското племе. В пределите на Русия и Австрия поляците живеяха сравнително в по-благоприятни условия и там полският дух не падаше; напротив, крепеше се: полската литература и полският език процъфтяваха. Знаменити синове на Полша дадоха на света талантиливи и дори гениални произведения.

В пределите на Русия поляците, след раздялата на полската държава, имаха известна политическа автономия, но тя се стесни поради възстанията в 1830, 1849 и 1863 г. От тогаз се почна от страна на руските власти едно засилващо се постознно стеснение на свободите, на езика и на печата. При все това, пак културно и стопански руска Полша се развиваше. Варшава продължаваше да бжде важен център на културния и национален живот на всички поляци в Русия. Тук се развиваше до разцвет и литература, и наука, и изкуство. В Австрия поляците имаха сравнително най-много политически права и свободи. Те имаха свои представители във Виенския парламент (Райхсрат), дето полската политическа група много пъти играеше важна роля в насоката на вътрешна и външна политика. В Галиция поляците имаха известна автономия и Краков, с своята Академия и Университет, служеше за много голям културен и политически център не само за австрийските поляци. Не малко културна роля играеше и Львов (Лемберг).

В Германия поляците бяха зле притискани. Немците не им признаваха никакви политически права. Правителството ги преследваше и полските депутати в пруския Ландтаг, бидейки много малко, не можаха да помогнат на народа си. Полският език беше неприпознаван и отдалечен не само от обществени и административни учреждения: той се изгонваше от всички училища.

Бяха почнали да го гонят и из полската черква. Понемчването на полския народ беше в програмата на пангерманистите. Между друго, почната беше немска колонизация в полските области и отчуждаване чрез закон на полските поземелни участъци в полза на немци. Имаше една „колонизационна комисия“, която получаваше средства от държавното съкровище и имаше за цел да отнеме полските имоти, особено надлъж по руската граница, за да раздели пруските поляци от руските. Също така се гледаше да се понемчи повече полски елемент в Познанско, дето полското население беше болшинство, около 65%. Тук даже беше учредена в началото на сегашното столетие (1903) специална Академия на науките за германизация на областта. Борбата беше неравна и поляците губеха постепенно и чувствително.

Световната война завари поляците будни, ако и разкъсани в 3-те държави, които си я бяха разделили. Руският цар, а след него и главнокомандующият на руските войски, великият княз Николай Николаевич, тържествено обещаха политическата автономия и независимост на Полша. Това, обаче, се отлагаше за след свършването на мира. През 1915 г. Австрия и Германия начертаха една Полша, разделена на две части: северната с Варшава и Вилно, а южната с Люблин. Германските власти създадоха даже един Регентски съвет, държавен съвет и министри, като дадоха на тези уредби ограничена изпълнителна, законода-

телна и сждебна власти. Брест-Литовският договор с Русия, който уреждаше Полша, извика едно възстание, на чело на което застана Пилсудски с полските легиони. Но тези ратници бяха интернирани и борбата на поляците стана потайна, но пак разпространена в цялата страна. Особно бяха будни и благоприятствувани поляците в Галиция; на 17 май 1918 г. полските депутати от Виенския парламент провжзгласиха единодушно независимостта на Полша и обединяването на всички полски земи.

Когато се узна, че Германия е готова да сключи мир, след последните усилия от нейна страна за една безцелна вече сжпротива, регентският сжвет вжв Варшава издаде манифест (8 окт. 1918 г.) с който провжзгласи независимостта на Полша, имаща за свой джржавен глава вжрналия се от германския затвор Юзеф Пилсудски и Падеревски за министър-председател. Произведоха се избори, според една временна наредба, за велико народно сжбраниа, което да уреди органическите закони на страната. (10 февр. 1919). Сжбранието се свика и пристжпи кжм изпжлнение на задачата си. Пилсудски, който си даде оставката, получи пак нов мандат за по-нататжшно управление. Сключи се и формален сжюз сжс Сжглашението, свика се под оржжие 6 набора войска, която имаше между друго за пжрва цел да брани Лвов и вжобще Галиция и да пристжпи кжм уреждане чрез договори закржгляването на полската граница.

Трябаше да се прибегне до големи усилия и кржвопролитни войни вжобще за уреждане на цялата граница на Полша. Най-скръбно е, че такива войни се водиха сжс славянски народи: руския, малоруския, чехския. Малорусите или украинците от Галиция бяха си сжздали една джржава — западна Украйна — приготвиха войска, почна се войната с поляците, особено около Лвов, който бе обсаждан от малоруси около половин год. (1919).

Друга война беше почната между Полша и Литва, за да се отжрве Вилно. В тази имено разправия се намесиха войските на сжветска Русия. Стжлкновението с Литва се завжрши чрез един военен поход на генерал Желиговски, който сполучи да завземе Вилно, след което един вилненски Сейм прогласи присжединението на вилненската област кжм свободна Полша.

Войната сжс сжветска Русия се води повече от една година с променливо щастие. Полските войски бяха достигнали дори до Киев, но скоро те трябаше да се оттеглят и сжветските войски заплашиха Варшава. Тази кржвопролитна война се завжрши с рижския мирен договор (18 март 1921 г.) с който се уреди източната граница на Полша, почвайки от Динабург кжм Дзисна, по р. Збруч до Днестр. Минск остана кжм Русия, а Полша взе част от Волиния. Рижският договор даде на Полша това удовлетворение, че в него се предвиждаше да ѝ се повжрнат ценни по спомени архиви, знамена от минали години и едно обезщещение от 55,000,000 зл. рубли.

На западната граница Полша имаше да се разправя със съседната ѝ братска Чехия за Тешинска Силезия, Орава и Спиш. И двете страни изтжкваха свои стари исторически права над тези области. В началото на 1919 г. чешки войски заеха част от областта. Почнаха се военни действия. Намеси се Съглашението и установи една нова демаркационна линия. Във Версайлския договор (28 юли 1919) се реши за този спор да се признае един плебисцит. Най-после, обаче, вместо такъв плебисцит, върховния съвет на съглашенците сам се произнесе върху въпроса, като раздели спорната област на две половини, от които, — богатата с мини. — се падна на Чехия с гарата на Тешин и с Орава и Спиш, от която поляците дъбиха само няколко села.

Границата от към Германия също така извика кръвопролитни разправии. Версайлският договор беше решил да стане плебисцит за горна Силезия и известни места от източна и западна Прусия. Познанско се беше уредило в една свободна област и въпреки големите усилия на германците, се включи в границите на Полша. Предвидените плебисцити в изт. и зап. Прусия дадоха на Полша много дребни кътове. Една съглашенска комисия дойде в горна Силезия в началото на 1920 г. и щеше да извършва предвидения плебисцит. Германците, обаче, знаеха много добре цената на минералните богатства в тази област и взеха всички мерки, за да се реши въпроса в тяхна

полза, както и действително стана (20 март 1921 г.) Напразно Корфанти. един от полските комисари по плебисцита, устрои едно възстание: то бѣ спряно от сжглашенците. Окончателно препирнята за горна Силезия се разреши от Лигата на народите, която призна в полза на Полша само $\frac{1}{3}$ част, гдето влязат и няколко минни кжтове (ноемврий 1921 г.) След това, отношенията между Полша и Германия се уредиха чрез сжглашения и така настжпиха нормални сжседски отношения

Колкото се касае до вжпроса за Гданск (Данциг) — естествено пристанище на Полша на Балтийско море, до гдето се простира нейната северна граница, той беше разрешен в такжв смисл: Гданск с околността се провжзгласяваха като свободна и автономна област, имаща свое управление. Полша печелеше един вид протекторат и вржзки железно-пжтни и митнишки. Обаче мжчните условия, в които бяха поставени отношенията ѝ с свободния град, я накараха да дири друго удобно пристанище в малкия пункт Гдиня.

След всички тези вжншни разправи и на Полша нейните управници се погрижиха и за вжтрешната организация на републиката. Изработването на конституцията се забави, понеже избухнаха по тоя повод някои сжществени недоразумения между партиите. Тя бе гласувана едва на 14 март 1921 г. и обнародвана на 17 март с. г.

След Пилсудски, който се оттегли от управлението на страната, крайните в Сейма избраха

за нов председател на републиката проф. Габриел Нарutowич, виден и енергичен деятел на възкръснала Полша (9 декември 1922). На 16 декември един екзалтиран поляк посегна на Нарutowича и го погуби. Вместо него, на 20 септември Сеймът в полния си състав (двете камари) избра за председател на полската република Станислав Войцеховски, кандидат на левицата и земеделската партия.

2. Територия и население. Поляците занимават от незапомнени времена земята в коритото на р. Висла, между р. Одра, Карпатите и морето. Тази територия именно беше разделена между Русия, Прусия и Австро-Унгария. В Русия те имаха Варшавското херцогство (Царство полско) или Привисленски край с столица Варшава; в Прусия те имаха Велика Полша — Познанско херцогство, част от източна Прусия, южната част на западна Прусия и източната част на Силезия до р. Ниса с град Ополйе; в Австрия те имаха източната част на Силезия, тжй нареченото Тешинско княжество и Галиция с Краков.

Проф. Нидерле, по статистика за 1900 г., преброява поляците на 18,764, 353, а максимум и предположително до 19,125,000. Минимума на поляци той разделя така: в Русия, 9,500,000; в Австрия 4,259,152 в Германия 3,450,201; в останалата Европа 55,000; в Америка 1,500,000. Проф. Флорински за 1906 г. изкарва поляците на 19,184,713, именно така: в Русия 9,190,124; в Австро-Унга-

рия 4,642,471; в Германия 3,657.168; в останалата Европа 59,950; в Америка 1,635,000, всичко 19,184,713. В Америка преди войната е имало около 3 милиона поляци (според полските вестници).

Сега, новата полска държава обема следните области: 1) Старото царство полско, принадлежащо на Русия, разделено тогаз на 10 губернии, сега 5 воеводства — палатинати. От тази територия е откъснато сега в полза на Литва известно пространство от Сомовската губерния; 2) От Бѣлостокският окръг; 3) Галиция; 4) великото херцогство Познан; 5) Палатината Померания; 6) земи от Тешин, Орава и Спиш

По пространство цяла Полша има 386,000 к. к. с население около 28 милиона, от които $\frac{2}{3}$ поляци, останалите малоруси, белоруси, литовци, руси, германци, чехи и евреи.

Според Брюн и Валу полската държава има територия 445,000 к.к. и население 34,000,000.

Според изчисленията на проф. Ден (ц. с.) Полша долучи в своя състав земи от Германия, Австрия и Русия. както следва: от Германия 50,542 к. к. с 4,412.212 ж. (1910); от Австрия — 80,164 к. к. с 8,320,658 ж. (1910—1919); от Русия — 248,653 к. к. с 19,000,000 население кръгло (1914). Всичко по тази сметка Полша има 379,356 к. к. с население 31,732,70 ж.

Според таблицата на Хюбнера (1920) Полша има 367,000 к. к. с 31,234,727 ж. според данни от 1910 г.

Според нови полски статистики сегашната територия на Полската република обема в подробности следните територии и население:

1) Старото полско царство.....	118,000 к. к...
	12,637,000 ж.
2) „ територия Бйелосток	9,000 к. к.
	395,000 ж.
3) „ Галиция.....	78,000 к. к.
	8,026,000 ж.
4) Велико княж. Познанско	27,000 к. к.
	1,978,000 ж.
5) Западна Прусия.....	16,000 к. к. к.
	994,000 ж.
6) Части от Тйешин. Силез.	1300 к. к.
	169,000 ж.

Всичко 249,300 к. к., с нас. 24,199,000

Вероятно по-малкият брой население, посочено от полските статистици, излязя, че населението в Полша е пострадало под влиянието на войната и нейните последствия.

Според данните на Statesman's yearbook съвременна Полша се дели на 11 воеводства, а именно Руска Полша 5: Варшава, Бйелосток, Келца, Лодз, Люблин; бивша Германска Полша 2: Поздан и Помарски, от бивша австрийска 4: Краков, Лвов, Станиславо, Тарнопол.

По пространство на своята територия Полша иде в Европа по ред седма държава. Пред нея са само Русия, Франция, Англия, Испания, Швеция, и

Германия. по население тя има повече от Испания а по площад повече от Италия и Велико-Британия заедно с Ирландия.

Тоя наш труд беше под печат, когато се узна, че конференцията на посланиците в Париж припозна върховенството на Полша над източна Галиция и Вилно. По тоз начин се хвърля нова ябълка на раздор между Полша, Украйна и Литва.

Държавно-обществен строй и културен живот. Сега, според изработената и провъзгласена конституция от 17 март 1921 г. Полша е република (жечпосполита) с парламентарно управление. На чело на държавата е председател на републиката. Всяка власт изхожда от народната воля, изразявана чрез Сейма — Народното събрание, съставен от камарата на депутатите и сенат. Камарата състои от депутати, избрани за 5 години въз основа на петочленното право на гласуване — равно, пряко, тайно, всеобщо и съразмерно: Избиратели са всички, без разлика на пол, навършили 21 година граждани на Полша, Сената има депутати четвърт отколкото камарата и той се избира от лица, които са навършили 40 години. Неговата власт е ограничена и по отношение на депутатската камара има само право на вето.

Общото събрание на камара и сенат избира държ. глава за 7 години. Той назначава министрите

и висшите чиновници. Той е върховен началник на войската, но в време на война назначава особен главнокомандуващ. Властта на председателя на републиката в сравнение с правата на такъв в другите държави е ограничена в полза на Сейма, на който председателя, наречен Маршалек, като заместник на председателя на републиката, има много голяма власт.

Селото и тук играе важна роля в живота. Селяните са богати и постепенно почват да участвуват активно в народния и политически живот.

Полша има повече от 25 мил. хектара пространство, от което 55% е обработваема земя. Те са разпределени така 15% има държавата, а останалите — частни лица. Дребна собственост има: до 5 хектара, 5,400,000 хект.; почти средно до 20 хектара 6,300,000; средна до 100 хектара — 3,100,000, а едра собственост — повече от 100 хектара — 9,500,000. По-малко от 5 хектара имат около милион и половина. Почти — средни има 650.000 притежатели; средни 90.000 и големи собственици 15,000. Големи са естествените и подземни богатства на Полша. Мини, камени въглища каквито има в Силезия и Джбрава са в голямо количество и почти дават половината от производството на Германия — 209,072.000 тона. Също има голямо богатство от камена сол и минералите цинк, олово, сребро. Петролът в изобилни количества не липсва в южните околии на Галиция. При такова положение на минните богатства, може

да се очаква, че и до сега развитата у поляците индустрия ще получи един широк размах по всички линии.

Железници Полша има 12.500 к. останали преди войната, но вече сега те са развити в още по-големи размери. Голямо участие и грижи полага правителството за защитата на работническото. Синдикати работнически, с разни названия и от разен характер, улесняват живота на работниците. Новата аграрна реформа, неотдавна гласувана от законодателя—Сейм—разпредели земята по начин такъв, че да се премахне недоволството на масите против едрата поземелна собственост. Един сюз на поземелни собственици се грижи да тури в ред експлоатацията, както на земята, тъй също и на земеделската индустрия. И селяните имат подобна организация и сюз, които се грижат за техните интереси. В днешно време селството представлява една голяма сила в Полша. Неговите синдикати имат около 200,000 члена.

Кооперативните дружества са значително развити. Такъвиз има: селски, работнически и смесени. Индустрията е силно развита и за работниците има, макар в заченки, законодателство, в което се забележават големи грижи за работниците. Сегашният, председател на републиката Станислав Войцеховски е един от създателите на кооперативното движение на Полша.

Образованието в Полша беше обхрнато вниманието на културните дейци още преди осво-

бождението. След войната Полша имаше 16,576 начални училища с 30,715 учители и с 2,288,274 ученици; 623 средни училища с 9089 учители и 152,180 учеоици. Вжн от тях има около 200 професионални училища.

Университети има пет: в Варшава, Краков, Лвов, Познан и Вилно (в 1921 г. в петтях университетта е имало 22,894 души студенти) и един Свободен Университет в Люблин. Освен това има две политически училища в Варшава и Лвов, една Академия ва изящните изкуства в Краков, висше земеделческо училище в Варшава, ветеринарна академия в Лвов, ветеринарен Институт, висше търговско училище, Академия на рудниците, висш педагогически институт, висше училище за политическите науки, Свободен Университет, метеорологически и геологически институти (всички тези в Варшава), Акалемия на рудниците в Краков, всиько 18 висши учебни заведения, освен университетите и др и др.

Богата е старата и сега цжвтяща Академия на науките в Краков. Науката се разработва, освен от университетите, в много учени дружества. библиотеки и музеи, каквито има в голям брой вжв всички главни градове на Полша.

Литература:

Озвен приведените общи трудове на проф. Нидерле, проф. Флорински, В. Спасовичъ и Пыпинъ;

Polska, Obrazy i opisy. Tom I. 370 rycin i 3 mapy.

Marya Konopnicka. Krajobraz Polski

Dr Eugeniusz Romer, Ziemia. Geografia fizyczna ziem polskich.

Jan Korłowicz i Alexander Jabłonowski. Lud, Rys ludoznawstwa polskiego.

Dr Feliks Koneczny. Geografia historyczna.

Dr Alojzy Winiarz. Ustrój społeczny Polski.

Dr August Sokolowski. Polityczna historia Polski. We Lwowie. 930. (Wydawnictwo Macierzy Polskiej № 83. 1906).

A. Lewicki, Zarys historii polskiej. Krakow. 1897.

Al. Brückner. Dzieje literatury polskiej w zarysie. W., 1908.

Л. Ридел. История на Полша за всички.

Анатол Левицки. История на Полша на всички. — Независима република. (И двете студии се намират в сп. „Полско-български преглед“, 1921—1922 г.).

Антоний Холонйевски. Духът на полската история. С. 1919.

W. Bobrzynski. Dzieje Polski w zarysie. Kraków, 1879.

Пыпинъ и В. Спасовичъ. Т. II. История польской литературы, Спб. 1881.

Bienaimé (Georges). Ce qu'il faut savoir dans la question polonaise Paris 1918.

Encyclopédie polonaise, in-8, 4 vol, impr. réunies Lausanne, 1917—18.

Waliszewski (K). La Pologne inconnue, in 8. 288 p, 350 л. Paris 1919.

Кашуби.

Исторически поглед. Кашубите са малък народ, някога голям по численост от състава на поморяните, които населяваха цялата нинешна Померания и значителна част от западна Прусия. Трагично е историческото минало на помераните, които не успяха, нито сами отделно, нито в съюз с другите съседни славяни да си създадат самостоятелна държава. Те бяха изоставени на произвола на съдбата, не можаха да направят съпротива на немския натиск и постепенно изчезваха. В XII ст. според някои летописи, кашубите се управляваха от свои племенни старей. В XIII ст. Кашубия попада под властта на полските князе, но това е било за късо време, тъй като немците скоро ги завоювали. Пруските крале си дадоха титлата кашубски херцози. За един момент полския крал Владислав IV беше ги прибрал в границите на Полша, но в 1657 г. те пак попаднаха във владението на Бранденбургския княз. При раздялата на Полша в края на XVIII ст. кашубите минаха към Прусия. В 1811 г. формално бе забранено употребяването на кашубския език в черкова и школа. Едвам в 1846 г. те добиха малки права. До войната кашубите представляваха от себе си живи, но бедни останки. Те бяха повечето рибари и земледелци със слабо народно

сжзнение и рискуваха постоянно да бждат сжвсем погжлнати от немците. Според Версайлския договор от 1919 г. кашубската земя премина кжм нововжзкржснала Полша.

Територия и население. Кашубите занимаваха южния бряг на Балтийско море на запад от долното течение на Висла. Една част от тях, около Арденското и Лебско езера, се наричат словенци, полски—Slowienicy — (около 250 души според Нидерле). Собствено кашубите живеят в няколко околии на з. Прусия и Померания. Низ кашубската област има немски елемент, а около си, те са окржжени от него. Броят на кашубите, според разни до войната статистически сведения, е бил както следва: според едно преброяване от 1900 г. имало в Германия всичко 101,885 кашуби, обаче, сигурно в този брой не са записани кашубите, които, освен своя роден език, са говорили и по немски. Един кашубец Рамулд в 1899 г. ги пресмята до 200,000. Този брой го приема и немският етнограф Тецнер. Тржрде много кашуби са изселени, разбира се не от добро, в Америка, около от 140,000 души.

Проф. Флорински (1907) като взема пред вид поменатите статистики и разстежа на населението. изкарва кашубите в поменатата тяхна област на 219,332, а в Америка на 146,350. А Проф. Нидерле, като използва сжщите статистически данни за 1910 г. пресмята кашубите на 200,000, а в Америка не повече от 130,000.

Културно-обществен живот. В днешно време кашубите, на които езикът е най-близък до полския, правят част от голямата полска република. До войната родната славянска кашубска реч се е употребявала само в домашния бит и само почти от по-старите членове на челядта. Младежта теглеше към немския език, а на юг и към полския. Гинеше и народната носия, която в XIX ст. все беше запазена сам-там. Народните песни станаха почти непознати. Едва беха оцелели някои битовни обряди. Интересно е, че този малък народ, който е прегърнал реформацията, и станал от католически протестантски, още в 1443 г. е добил на кашубски език Лютеровия катехизис, имащ второ издание в 1752, а трето в 1828 г. Един кашубец Кристоф Мронговиус (1764—1855) сполучил да въведе кашубския език в някои народни училища и да издаде един народен Спйевник (1851) и други книжки за народа. Главният обаче, кашубски деятел е бил Флориан Цейнов (1817—1881), който е издал кашубско-немски речник и цял ред книжки за народа.

В най-ново време нека се помене А. Маковски, който в 1905 г. в Познан основа списанието „Гриф“ и В. Будзиша, автор на сборката „Новотне Спйеве“. Руската академия на науките издаде една „Научна граматика“ на кашубски език, наречие на словенците, съставена от Лоренц.

Литература.

А. Ф. Гилфердингъ: 1) О наречіи померанскихъ словинцевъ и кашубъ. Спб. 1859 (Известія II Отд., Акад. Наук. VIII Вып. I.)

2) Останки славянъ на южномъ берегу Балтійскаго моря. Спб. Общ. Вып. IV. 1860 Этнограф. Сборник, изд. Импер. Географ. Инст.

Н. А. Бодуэнъ. де Куртенэ. 1) Кашубскій „языкъ“, кашубскій народъ и „кашубскій вопросъ“. 1897. Журн. Мин, Просв. 1897, апрѣль, май).

Руси и Руската държава

Исторически поглед. — В много ринни времена източните славяни т. е. русите, откак се отделили от своята прародина в Прикарпатието, настанили се по източната европейска равнина (на изток от Карпатите) в посока към Илменското езеро и р. Двина, към Днепър и горното течение на Волга. Така, цял ред племена, които в туй време се проявили като отделни единици на брой 12, според началната руска Летопис, заели приблизително следните местности: Словенците — на Илмен с център Велики Новгород: кривичите — в горните течения на Днепър, Двина и Волга; драговичите — между Припет и западна Двина, древляните — на юз. от дреговичите; — поляните — от Тетерев до самия Киев, който стана техен център; дулеби и божани (волиняни) — на р. Буг; тиверци и уличи — на р. Днестър и Буг; радиичи — на р. Сожа; вятичи — на р. Ока и най-сетне северяните — на р. Десна, Сейма и Сула. Въпреки тяхната отделност и самостоятелност като племенни единици, поменатата Летопис (отдавана Нестору) обединява всички тези племена в едно общо название—Рус.

Безспорно верно е, че около това ранно време два главни центра се издигат като такива, около които се върти новоявяващата се руска държавност:

Новгород — на север. Киев — на юг. От Киев, майка на руските градове, се почва движение за обединяването с поляните на кривичи, северяни и радимичи. Това става още при Олега (882—895). Не току — тъй руската народна памет нарича „Вещия Олег“ първи събирател на руската земя. Впрочем дошлите в руските земи князе варяги (Рюриковичи) намериха в земите на поменатите племена повече или по-малко готов държавен строй. При Олега и наследниците му князете на руските племена и земи запазили своята самостоятелност, признавайки обаче първенството и главната власт на Киев. От края на X. ст., т. е. от времето на св. Владимира наместо местните князе, явяват се помладите князе от рода на Рюриковичите и заемат по дялба поменатите земи; Владимир — в Киев, Ярослав — в Новгород, Станислав — в Смоленск Изяслав — в Полоцк, Светополк — в Туров, Светослав — в Древлянската земя, Всеволод — в Волин, Борис — в Ростов, Глеб — в Муром. Прочее, тази уделна система не е била дробена, а почти сливане на по-напрежните разделени земи.

От края на XII и в началото на XIII ст. съседните земи се групират в по-една държавна единица, а именно: северо-източната с централното жърно — Суздалската земя и юго-западната — с център Галицката земя, това което послужило да се образуват в следующия период двете големи държави Московската и Литовско-руската, съставени от около 10 самобитни държавни еди-

ници. Те обаче, и след това обединение продължавали пак да си живеят и като отделни области. Московската държава обхванала собствено северно-руските земи Суздалската, Резанската, Псковската, Новгородската и Смоленската, а по-късно и поволжските, донските и сибирските татарски страни.

Християнството се вждворява най-напред в Киев (988 год.) вжв времето на княз Владимира (979 – 1015) а после скоро — в Новгород. Постоянно растящата руска стихия е срещнала на изток силен отпор, с който Русия се е справяла с решителност. Буйната вжлна на татарската орда бе спряна от руската държава, имаща вече от XIII ст. за центжр Москва. Наистина, московските велики князе са били длжжни да подирят сговор и да правят даже известни даннически приноси на татарските ханове. Но това е било една необходимост за усмиряване на страшната орда в това време, когато Русия още е била делена на малки княжества. Може да се каже, че пжрвите руски джржавни организаци се почват в и около градовете, в това време укрепления, средища на военни народни сили и седалища на пжрвите представители на властта.

Вжв всеки случай татарското нашествие подир битката на Калк (1224), опустоши голяма част от южна Русия до Киев. Волин, Галич, и Трансилвания, заплаши руските области на северо-изток и спря устремното движение на руската стихия кжм юг и отчасти изток. Между това то се насочи

към север и северо-изток против финните, на които територията постепенно стана руско владение до Вятка и Кама. Все около туй време родовете челяди се обединяват в 3 големи областни групи, било чрез вътрешно развитие, било поради външни влияния и се раждат: на юг малоруската група между Сан, Припет и Днепър; на север великоруската, съставена главно от новгородските словени, северяни и пр.; на запад белоруската, съставена главно от драговичи, радимичи и пр. В това време са възникнали и географическо-политическите названия: Мала рус, Бела рус и Велика рус. Въпреки това областно и отчасти битово деление, тези 3 групи си останаха ветви на един народ, близки по език, тясно свързани с историческите си съдби (в борбата против татарите, а по-късно в събирането под московския скипетър), постоянно имаха едно вероизповедание и обща книжнина, така че не може да се не признават всичките групи, наедно взети, за един руски народ.

И когато на московския престол се явява един от най-талантливите владетели Иван III (1462—1505), който обединява около себе си Ярослав, Твер, Рязан и завладява големи области откъм Литва, Новгород и Чернигов, той замахва с един удар да сломи формалната зависимост от татарската златна орда (1480) Татарското царство се разкъсва на три: Казанско, Астраханско и Кримско. Иван III. оженен за София, племенницата на последния византийски император Палеолог, взел да

гледа на себе си, като на наследник на византийските императори. След ужасната картина от царуването на Ивана IV Грозни (1533—1584) и след негова наследник, настъпва едно неуредено положение при болярина Бориса Годунов и при Самозванеца Димитрия. Междоцарствието се завършва след няколко самозванци с отблъскване поляците от Москва, когато доблестните руси Козма Минин и Пожарски сразиха нападателите, свикаха земски събор и избраха на престола (1613—1645) 16-годишния Михаил Теодорович Романов, чиято династия, продължи повече от 300 години и се свърши с последния цар Николай II. Още след махването на татарското владичество (1480), русите подновиха своето движение на юг. юго-изток и изток. Особно това полича по-късно от времето на Петра Велики. Те диреха излаз на море, необходимо за търговски и вобще стопански цели.

Първите романовци управляваха със съдействието на земски събор. При Алексей Михайловича (1645—1676) избухна бунта на Стенка Разин, разкола по повод на поправянето на богослужебните книги от патриарха Никона и с Русия се възсжедини Малорусия. При знаменития реформатор Петра Велики (1689—1725) се почнаха дълбоки преобразования на Русия: преобразува се войска, съд, законодателство, духовните дела, като се опразни патриаршаршия престол, насърдчи се образованието, книгопечатното дело. Петър по-

строи нова столица Петербург (1703), Екатерина Велика II (1762 — 1796) продължи тези преобразования и има бележити военни и дипломатически сполуки. В началото на миналия век и през него царуваха Александър I (1801 — 1825), който взе най-голямо участие в коалициите против Наполеона Бонапарта и спаси Европа от неговото иго; Николай I (1825—1855), който вътрешно сдържаше младата Русия, но външно помогна за освобождението на Гърция. Неговият наследник Александър II, наречен така заслужено Цар-Освободител (1855—1891), продължи преобразователното дело, освободи милиони крепостни селяни, създаде земска университетска и сдебна реформи и освободи България. Приемникът му Александър III, (1881 — 1894), миротворец за Европа, засили бюрократическия строй и охранителните начала. Негов приемник беше последният цар Николай II (189—1917), с когото се завършва не само царуването на Романовците, но и монархическия строй в Русия, след революцията от 1917 г. След него дойде временното правителство на кн. Лвов, после на Керенски, а след него — Русия бе прогласена за руска социалистическа федеративна съветска република (Р. С. Ф. С. Р.)

Руската държава през всичкото време на Романовците се разширява на юг и изток. Жизнеспособният руски народ естествено се е стремил към места, годни за колонизация, която не се спря и

през XIX ст. когато беше окончателно завладян Кавказ (1864). Отвжд голямата река Волга русите тржгнаха още от времето на Петра Велики, а движението навжтре кжм Азия, Сибир и пр., почнато с колонизаторската работа на братя Строганови и завоеванията на Ермака (1558—1582) в Сибир, бе завжршено през XIX ст. Тогаз бяха взети целия Сибир до Сахалин и Манджурия, областта на киркизите и целия Туркестан. С армията наедно, безспирно вжрваха руски колонисти, особено великоруски, и ревнителите за закрепване на новите руски владения.

По този начин руският народ, почнал от няколко малки области (земи) успя да завземе една шеста част от сушата на земното кжлбо в Европа и Азия.

Територия.—Русия (европейска и азиатска) до великата световна война беше най-голямата на света джржава, която заемаше почти една шеста част от сушата на земното кжлбо. Цяла Русия има около 21,473,582 к. к. От туй пространство на европейска Русия, без Полша и Кавказ, се падат 4,816,408 к. к. с едно население от 93,442,864 жит., т. е. на к. к. за цяла Русия 5.85% жители, а само за европ. Русия 19.40% ж. на к. к. Границите се простират от Карпатите и Балтийско море до източния Тих океан и от Северния Ледовит океан до Черното и Каспийско морета и пределите на Китай.

Да се определят точно границите само на руската етнографска област е много мжчно, тжй

като в тези предели има повече от 100 народа. В широк смисъл руската област обхваща цялото пространство на руската държава от Полша до Владивосток и Самарканд, защото в всички области между тези граници, населени и с други народи, има руски населения и се чува руска реч. В тесен смисъл, руската област, т. е. страната, в границите на които живее като болшинство руският народ, е Европейска Русия, Сибир и Амурската област.

Тук не се говори за руската област извън пределите на държавата, а руси има в Галиция, в западната част на Буковина и в тжй наречената Маджарска или Прикарпатска Русия. От тези 3 части на задграничните руси, само Маджарска Русия влязаше отдавна в състава на Унгарското кралство; Галиция бе присъединена към Австрия след раздялата на Полша в 1782 г., а Буковина е минала от Турция към Австрия по трактата от 1777 г. Главната маса на руския народ е съсредоточена в пределите на европейска Русия, предимно в старите области: Великорусия, Малорусия и Белорусия, гдето живеят, както ще видим по-долу, 3-те главни разновидности на великия и един руски народ.

Русия в резултат от великата световна война претърпя големи териториялни загуби. От Русия се отделиха нови държави—републики: Финландия, Естония, Латвия, Литва, Полша и бесарабската губерния, която мина към Рومъния. Също така от

Кавказкия край към Турция премина Карския пашалък.

Можно е да се определи точно останалата територия на бившата руска империя, защото наред с старите 42 губернии, попълнени с много нови и с 8 автономни области и републики, съставиха се и няколко независими републики. Можно е, поне за сега, да се отговори на въпроса, бива ли да се считат някои републики за съставни части на Русия, или ако не бива, то где е границата между тези, които влизат в състава на Русия и тези, които се считат откъснати от нея.

При трудността да се реши този въпрос напълно, ще се задоволим само да дадем някои подробности, както за границите, тъй също и за населението в Русия, като вземаме пред вид данните на централното статистическо управление в Москва (ЦСУ), данни, които използваме по книгата „Нова Европа“ от проф. Р. Ден, Спб. 1922.

ЦСУ дели Русия, след отделянето на поименно посочените от нея откъснати земи, така: 1) Европейска Русия, която се дели а) на 42 губернии и б) на 8 отделни републики и автономни области, и на 11 други деления, а именно: Белоруска Социалистическа Съветска Република, Украинска ССР, Кримска ССР, северния Кавказ и Дон, Дагестанската ССР, Азербейджанската ССР, Армeнската ССР, Грузинската ССР, Сибир, Киргизката ССР и Туркестанската ССР. Подир това, на всичките тези деления се прави общ извод под название „РСФСР автономни съюзни републики“. Привежда се и ново

деление: Дално — восточна Република, след което се подвежда окончателен общ итог.

Както казва и проф. Р. Ден., по тези данни не е ясен достатъчно обема на РСФСР. Не е ясно напр. северния Кавказ, Дон и Сибир влизат ли в нейния състав. Та това може да се каже и за другите страни от 11-те деления, но безспорно е, че в състава влизат 42 губернии и 8-тях отделни републики и автономни области, за които ще бжде дума по-долу.

Като се сметне по статистическия ежегодник на Русия от 1914—1915 г. че е имало в откъснатите от Европ. Русия, Финландия, Естония, Латвия, Литва, царство Полша, Бесарабия, всичко кв. клм. 417,494'3, т. е. $\frac{1}{10}$ от цялата територия на Европ. Русия, то сега в нея остават 3,932,773'6, т. е. 90'40%. Тази статистика се потвърждава и от бюлетина ЦСУ в Москва № 55 от 1921 год., който представлява квадратните метри, които сж откъснати 414,785, а останали 3,931,117.

Ще каже, Русия е изгубила $\frac{1}{10}$ от всичката площ на 60-те губернии, които влязяха в състава на Европ. Русия (сега остават 42 губернии). Изгубила е и около $\frac{1}{5}$ от всичкото си население. Интересно е да се каже, че в откъснатите от Русия области, населението е било много поплътено и по данните от 1920 г. съставя 60 души на кв. верста, когато за останалата на Русия територия тази плътност е от 25 човека на кв. в.

Териториалните загуби на Кавказ съставят 4.2% от цялата предишна площад. и 4.0% от населението. Колкото за Сибир и средня Азия, Русия не е претърпяла никакви загуби. Сега, ако вземем цялата Русия в съвокупност, както беше включително Финландия, то нейните териториални загуби сж 3.7% от предишната ѝ площад и 18—19% от предишното ѝ население.

Население.—До войната населението в цялата руска империя възлазяше на 144,184,600 души.*) Руси е имало както следва:

В Русия	около	98,022,000.
от тях великоруси	„	64,764,000.
Малоруси	„	26,448,000
белоруси	„	6,810,000
В Австро-Унгария малоруси		ок. 4,333,000
именно: в Галиция	ок.	3,340,000
„ Буковина	„	340,000
„ Унгария	„	653,000
в другите държави на Европа		ок. 65,000
„ Америка		ок. 325,000
„ азиатските държави		ок. 95,000
Всичко руси		102,840,000.

Каза се по-горе, че руския народ се е дялял в старини както всички славяни, на много племена,

*) Тези сведения са взети от Флорински „Славянское племя“ и от данните на ЦСК. от 1 януарий 1904 г.

на които се дават и разни названия, но всички те са били обединени под общото име руси. Обаче има 3 клона, които повече или по-малко са се диференцирали и проявили етнографски и езикови различия, най-много проявили се от XIV—XVI ст. Тези 3 клона са: великоруския, който се е сложил под влиянието на Московското господарство, Белоруския — под въздействието на Литовското, Малоруския — в зависимост от сношениата му към Литва и Полша. Без съмнение, имало е и други влияли фактори, напр. сжседните инородчески племена. По език велико-русите са по-близко до белорусите, отколкото към малорусите, а белорусите занимават средата между другите две народности.

Малоруската народност, която освен в 8 южни руски губернии, занимава известна част от Галиция, Буковина, и маджарска Русия, успя с време да се обособи доста силно, да си сжздаде своя отделна литература, която особено беше развита в Галиция — средището ѝ беше в Лвов.

Белоруската народност преобладава в 4 губернии.

Както се знае, в Русия обитават 1) от славянските народи: поляци, словаци, бжлгари, чехи и сжрби, 2) народи от латишко-литовски клон а) литовци, те сжставиха това което днес е независимата република Литва; б) латиши, които сжставиха република Латвия; 3) германски народи: немци и шведи; 4) ромжни; 5) гжрци; 6) народи от иранската група:

армени, татари, кюрди кавказки осетинци 7) цигани; 8) евреи; 9) кавказки народи: грузинци, чеченци, абазии и др.; 10) народи от урал алтайски клон: фини, маджаро-фини, самоеди, тюрки, монголи и тунгузи; 11) китайци; 12) корейци; 13) японци и 14) разни други дребни народи. Тези народи обитават едни в много малки броеве, както напр. японци около 5,000 души, китайци около 13,000 души, и в много голям брой, както евреите, които особено в царство полско се наброяваха около 5,200,000 души. Българите в Русия имаше в Бесарабия, в Таврическа и Керченска губернии около 30,000.

След великата война в горе-обозначените, останали в Русия, земи, губернии и области населението възлиза на 121,494,700 души. Това според бюлетина на Ц. С. У. № 55 от 1921 г.

Държавно-обществен и културен живот. До великата война Русия беше конституционна монархия с цар самодержец-император, наследван от мъжкото потомство на Романовския дом и, след угасване на мъжката линия — от женското потомство. Конституционният строй се въведе в Русия на 17 окт. 1905 г. с императорски манифест, който дарува на населението свободи въз основа на личната неприкосновеност, на свободата на съвестта, на словото, на събранията и на сдружаванията. Законодателната власт принадлежеше на царя с парламента, състоящ от две камари: господар-

ствения съвет и господарствената дума, свиквани всяка година с указ. Никакъв закон не може да бъде издаван без съгласието на парламента и утвърждаването на царя. Бюджета се обсъжда и определя по същия начин. Господарственият съвет според органическия закон от 24 април — 7 май 1907 г. състои от членове, назначени от царя и 88 членове избирани (40 от земските събрания, 18 от дворянските, 6 от академията на науките и университетите, 12 от търговските и индустриални съвети и пр.) Царя няма право да назначи повече, отколкото са избраните, избират се за 9 години и подновяват по третина на 3 години. Те получават 25 рубли дневни само през време на сесията. За някои незаконодателни дела господарствения съвет е: първи департамент (обвинителна камара за престъпления, извършени от членовете на господарств. съвет на Думата, на министрите и други високи чиновници при изпълнение на службата им, въпроси от административното право и пр.); втори департамент (финансови въпроси, частни железници и пр.); особен комитет за работи, засягащи експроприацията на недвижими имоти и обезщетенията на техните собственици. Председателят и подпредседателят на госп. съвет, както председателите и членовете на департаментите и комитета се назначават всяка година от царя. измежду назначените от него членове. — Госп. Дума според органическия закон от 20 февр. (5 март)

1906 год. и избирателните закони от 6/19 август, 11/24 декемврий 1905 г. и 3/16 юний 1907 г. състои от 446 члена, избрани за 5 години с тайно и косвено гласуване, в губерниите и главните градове. Цензът за избирателя е 25 години, да не е на действующа военна служба и да не е държавен чиновник; изключават се министрите. Членове на Думата получават годишно възнаграждение 4,200 рубли. Тя си избира сама председател и двама подпредседатели. Царя може да разпусне Думата и избраните членове на Господ. съвет. и преди изтичане на срока им, като с същия указ назначи и датата за новите избори. Недоразуменията между държ. Дума и Николай II състояха главно в това, че той не желал по никой начин да приеме, щото назначаваните от него министри да излязат из средата на нар. представителство и да са отговорни пред това последното.

Бюджетът на държавата преди войната (1914 г.) беше в рубли обикновени доходи 2,898,554,00; извънредни 9,200,000; — всичко 2,907,759,000. Разноски, обикновени и извънредни, също толкова. За 1916 г. бюджетът беше около 3 милиарда и половина доход и разход. Данък на един жител в Русия се падаше (1911 г.) 11 рубли и 23 копейки.

Държавният дълг на 1 февруари 1913 г. в рубли златни беше 8,858,053,846. На 1 януари 1916 г. — 16,795,000,009 зл. рубли.

Вншната търговия на Русия в рубли до войната се изразява така: През 1901 г. внос

1,602,000,000 фр. Износ 2 милиярда фр.; през 1910 г. внос 2,573,000,000 фр. износ 3,736,000,000 фр.; 1913 г. износ 1,374,100,000 рубли, а внос 1,520,200,000 рубли; 1914 г. износ 1,098,000,000; а внос 856,000,000 р. 1915 г. износ 1,114,000,000; внос — 397,200,000. Както вносят, тъй и износът е най-голям за Германия. Той съставлява около $\frac{1}{4}$ от цялата сума. Главните износни предмети са храни, дървен материал, кожи, петрол, добитък и пр.

Железници към 1 януари 1913 г. е имало държавни 37,558 км., частни 17,941 км., местни 2,407 км., всичко в европейска Русия 57,906 км., а в азиатска Русия 17,036. През 1913 г. експлоатирани 61,068, т. е. на 10,000 жит. — 4·8‰.

Пощи. В 1914 г. е имало пощенски бюра 18,760; доход от пощите във франки 350,808,120; а разходи, включително телеграфните и телефонните 237,858,757, Телеграфи в 1914 г. е имало всичко линии около 241,251, а бюра всичко 9867, доходи от телеграфите във франки 108,404,963. През 1914 г. е имало телефонни станции държавни 84,351; частни 182,344.

Русия, бидейки предимно земеделческа страна, $\frac{7}{10}$ от цялото ѝ население се занимава със селско стопанство и до войната изкарваше 10 милиярда рубли от продуктите си, 2 пъти повече, отколкото обработваната промишленост. Европ. Русия имаше (статистика 1887) 515,759,000 хектари, от които 210,467 х. обработена земя; 168,076,000 х. гори; 1,330,000 х. угари. До войната обработваната земя

принадлежеше 35% на държавата, 35% на селството, 26% частна собственост на разни лица (чифлици и пр.) и 4% разни учреждения.

В Сибир почти цялата площ принадлежи на държавата и само 1 мил. десетини на частни собственици. Средният размер на селското стопанство е 11 десетини, дворянското 496, търговското 594. От това се вижда голямата неравномерност в земевладението — една аномалия, която не можеше да не извика основателните оплаквания и недоволства на населението.

Осигурителното дело и разните кооперативни и спестовни дружества бяха развити до големи размери; акционерни дружества в 1911 г. имаше 1459 с капитал 2,175,000,000 рубли. За 1913 г. те, пораснаха с 342 нови на около 401,000,000. Кооперации в 1914 г. е имало повече от 30,000 с около 35 милиона участници.

Народно образование. — В Русия имаше университети (Петербург, Москва, Казан, Харков, Одеса, Киев, Варшава, Юриев и Томск), с по 4, а някъде и 5 факултета. Вжн от университетите имаше и други висши медицински, юридически, технически, селско-стопански, военно-учебни, духовно-учебни, художествени и музикални заведения. Средното образование към 1894 г. се изразяваше в 177 мъжки гимназии, 58 мъжки прогимназии, 104 реални училища, 55 духовни семинарии, 186 духовни училища, 163 девически държ.

гимназии, 61 девич. училища, 30 института, 30 гимназии на името на императрица Мария и пр. пр.

Русия е държавата, в която на женското образование се обръща много и особено внимание. Уредиха се висши женски курсове, които отличиха руската жена, и без туй надарена с качества, които ѝ сж правила винаги чест. От руските девически гимназии и женски курсове получиха образование голям брой българи, полезни работници в школото и вжобще образователно дело в България. Вжобще народното образование в Русия се засили до голяма степен след руско-японската война.

VII

Украйна и украинци (малоруси).

Исторически поглед — В най-ранно време на появяването на русите като славянски народ, не е имало и помен за някакво деление, на велико-руси, малоруси и белоруси. Историята заварва на изток от Прикарпатието един руски народ, разделен на многобройни племена: словене, древляни, кривичи, драговичи, радимичи, северяни и пр.

Първите стъпки на общеруския исторически живот се срещат в време на образуване варяжките княжества, от които едно, на Асколда и Дира, е било в Киев (IX ст.). В X. ст. възникват два нови княжества на запад. Появяването на варяжките князе не е засегнало никак вътрешния строй на древните славянски племена. Тяхната дейтелност сжстои от външни прояви, Светослав даже

е опитва да пренесе основата на своите военни походи в придунавска България. По-късно малцината варяжки пришелци се стопяват в славянските племена.

Един важен културен факт, приемането на християнството, се извършва в 988 г. в Киев при кнзета Олга и Владимира. Християнството и писмеността идват тук през България. Няколко столетия руския общ исторически живот минават без да знаят даже думите Малорусия и малоруси. Това название „Малая рус“ е дошло от Византия, от което е и названието „рос“, „роси“ и „Росия“, а не рус, руси и Русия, както е в действителност. При татарското завоевание явява се Рус Приднепровска и Рус Залеска, т. е. от Киев към Брянските лесове. Така се появили две Русии (А. Стороженко). Византийските гърци, като използвайки приетите от тях названия: малка и велика, следвани от класическата древност, нарекли малката Русия Киевската или Приднепровска, а останалата — велика Русия, както за тях Мала Азия или Гърция била тази в Азия, а велика Гърция — в Северна Италия и Сицилия.

Мала Русия започва да се повтаря от края на XVI ст. и то пак под влиянието на гръцката терминология. (Стороженко, стр. 55) Названието се разширило и до други съседни места, особено Киев. Вече Алексей Михайлович в своята грамота до Богдана Хмельницки се нарича „великия и малия Руси самодержец“. С за-

силването на казаците, на които произхождението трябва да се дири в бежанството и заселничеството по волните места на Днепър, Дон и Кавказ, хетманът Богдан Хмелницки предложи възсъединението на мала към велика Русия, временно откъснати една от друга.

Колкото по-късно за думата „Украйна“, най-напред тя е била употребена в смисъл на нашата дума краище т. е. крайнина. И терминът се среща в края на XII и в началото на XIII ст. (Пак там 57 стр.) От съществителното „Украйна“ явява се думата украинянин украиник, употребявана вече в летописите на XIII и следващите столетия, а в най-ново време обрната в украинец.

Велико-малоруският спор възникна по-силно и се разви през XIX ст. Привържениците на особеността на малоруския народ искаха своя особна литература и пренесоха обособяването в политическо отношение в Галиция. Почна И. П. Котляревски (1798 г.) с превода на Енеидата. По-късно зачести изданието и разпространението на малоруски книги. В 50-те години Максимович беше носител на идеята. Против него, и други малоруси, възстанаха: Срезневски, Лавровски и особно М. П. Погодин, които доказваха, че малорусите са пришелци из подкарпатските гори в Киевска област след татарското нашествие. Тази теория не издържа позиция. Н. И. Костомаров особено подчерта в антропологическа област отделността на малорусите, обаче на тази почва борбата не мо-

жеще да се поддържа, защото, както справедливо твърди Нидерле, тъмния, бракикефален тип е преобладаващ не само за малорусите. Той е собствено славянски тип. Сепаратистите искаха да изтъкнат още различие в езика, обичаите и характера на двата клона, принудени само от историята да бждат едно цяло. Намериха се много доказателства за и против. Сами малорусите в Галиция почнаха да се наричат украинци, а някои с името руснак-русин. Немците създадоха термина рутени. Великорусите на подбив наричат малорусите хохли от прическата на косата, а тези им отвържат с названията кацапи и хазари.

Както се каза, малорусите съставляват една обособена разновидност от руския народ. Учени, като професорите П. Кулаковски, А. Будилевич, А. Соболевски и особено Т. Флорински, са се старали да докажат, че малоруският език е едно наречие от руската реч и че малорусите не могат да бждат наречени отделен славянски народ. Проф. Флорински признава 9 славянски езици и народи: руски, бжлгарски, сжрбо-хжрватски, словинска, чешка, словацка, лужицки, полски и кашубски. Проф. Нидерле в своя „Словански свет“ признава само 7 славянски езикови единици: руска, полска, лужичко-сербска, чешка, словенска, сжрбо-хжрватска и бжлгарска. В днешно време малорусите се сият всякак да развият съществуващата още преди великата война своя книжнина, поддържана вече и официално от Украинската С. С. Р.

При княза Владимира, когато в Русия се приема християнството и писмеността, дошли тям из Бжлгария, книжовен език е старо-бжлгарският черковен. При нашествието на татарите Малорусия мина кжм Литва и Полша. Една борба, повече верска, отколкото племенна, се явява между малоруси и поляци. В 1596 год. става черковната уния, имаща за цел да улесни постепенното преминаване в католичество на един цял народ, но тук католичеството намярва силна сжпротива откжм казаците в края на XVI и в началото на XVII ст. В 1648 г. Богдан Хмелницки с своите казаци вжзстава и присжединява Малорусия кжм Русия (1654), когато на Радата (сжбора) в Переслав казаците дадоха клетва за верност на московския цар. Между Полша и Русия по този повод се продължава упорна борба, която се свжршва с Андрусовския мир (1667), когато Полша е признала Украйна (Левобрежната) и Киев за принадлежащи на Русия. Почва се след това ограничение на правата и на привилегиите на казаците и на тяхното самоуправление. Хетмана на Деснобрежна Украйна Петжр Дорошенко (1615—1676) се опитва несполучливо да сжедини двете половини на Украйна под турска власт. Всé така неуспешен опит за обединение на Малорусия прави Мазепа (1687—1709) при Петра Велики. След това Малорусия окончателно се прилепя кжм московската руска джржава. При пжрвото разделяне на Полша една част от Галицка Малорусия остана кжм Австрия, а при второто и

третото разделяне (1793—1795) Русия зае цялата деснобрежна Украйна.

Галицките малоруси, особно в края на XIX ст. се опитаха и доста сполучливо да си създадат една политическа национална програма. Впрочем, едно силно националистическо движение се появи у малорусите, имайки за център Киев, на чело на което застанаха дейци като М. Драгоманов и М. Грушевски. Централното руско правителство се отнесе отрицателно към това малоруско движение, като се страхуваше, че то има политически връзки с задграничните украинци в Австрия. С това то засили малоруското движение.

Руската революция от 1905 г. и октомврийската конституция принесоха известна полза за успеха на малоруското движение. Малоруски народни представители (около 40) имаше в първата Дума. При свалянето на царския режим в Русия в 1917 год. се почва широк малоруски размах с стремеж за автономия. Създаде се революционен парламент — централна Рада с генерално секретарство, — а при болшевишкия преврат в Русия Украйна се отдели и прогласи за независима република, най-напред в федеративни връзки с Русия, а по-късно (1918 г.) и самостоятелно. Малорусия претърпя в върховната си власт и в управлението си няколко изменения и преврати. В Брест-Литовск делегати от централната Рада, мимо съветското представителство, сключиха отделен мир с централните държави, вследствие на което болшевишките С. С. Бобчев, Слав. Свят,

власти трябаше да очистят малоруската територия. В 1918 год. Павел Скоропадски, генерал на руска служба, а после на украинска, се прогласи за хетман и Малорусия за самостоятелна украинска държава, обаче той не можа да се удържи за дълго време, бидейки немски привърженик и след победата на Германия прогласи федерация с Русия. Но украинския национален съюз възстана против хетмана и поднови украинската народна република, начело на която застана директория от 5 души. И пак размирия и борба, в която се прояви главно атаман Симон Петлюра. Съгласенците не искаха да припознаят самостоятелна Украйна. Тук се яви (1919 год.) и нашествието на генерал Деникина. Най-сетне, след като през есента на 1920 г., Петлюра, в съгласие с Полша, ѝ отстъпи Галиция, Холмщината и западна Волиния, почна се полско-украинска война против московските болшевици. В края на 1920 год. Полша сключи договор в Рига, според който припозна Радянската или Съветска Украйна.

Територия и население. — Според малоруските етнографи и статистици, трябва да се смята, че етнографската Малорусия заема едно пространство от 739,162 к. к. $\frac{9}{10}$ от тази Малорусия се намира в границите на бившата руска империя и заема губерниите Холмска, Волинска, Киевска, Черниговска, Полтавска, Харковска, Екатеринославска и Херсонска, Кубанската област и

няколко други части от губерниите Гродненска, Минска, Курска, Воронежска, Ставрополска, Таврическа и Бесарабска. В границите на някогашна Австро-Унгария малорусите заемат източна Галиция, част от Буковина и така наречената Угорска Рус (Маджарска Русия).

Според сжщите етнографи и статистици много малоруски колонии са се разширили кжм Волга и Урал, кжм Сибир и Далечния изток, особно в приморската област. В Америка преселването се е почнало от Малоруските области в Австро-Унгария. В Сжединените Щати има около 500,000 украинци, в Канада около 200,000, а в южна Америка над 60,000.

Според Д. Дорошенко (в неговата книга „Славянски свит“) броят на малорусите по официални данни (руски от 1897 и австро-унгарски от 1900) е следующият:

В Русия	22,400,000
„ Австро-Унгария : а) в Галиция. . .	3,200,000
б) „ Буковина . .	300,000
в) „ Унгарска Рус . .	500,000

Всичко : 26,400,000

Проф. С. Рудницки изкарва малорусите наедно с колониите през 1914 г. на 34,360,000. Д-р М. Кордуба за сжщата година ги изкарва в Русия без колониите 30,000,000, а в Австро-Унгария 4,156,780. Сам, Дорошенко, като взема пред вид приржста на малоруското население, изкарва го през 1922 г. между 38—39 милиона.

Буковина се откъсна от Малорусия в 1918 г. и се присъедини към Ромъния, както и Бесарабия. Също така Унгарската Рус, в споразумението на съглашенските държави с Чехословашко, беше присъединена към Чехословашката Република, като автономна област, наречена Подкарпатска Рус.

Държавно-обществен и културен живот. — Малорусия или Украйна е в днешно време (края на 1922 г.) съветска република в дружески отношения с Р. С. Ф. С. Р. и вероятно на път да се федерира с нея. Тя има съветско управление, което се опитва, наедно с това на Москва, да бъде признато от европейските държави, и проважда на конференциите в Гenuа, Лозана свои особени представители.

Стопанското положение за 1919 г. ни дава следната картина: бюджет — 5,346,795,634 карбованци; покрити от обикновени и извънредни доходи 3,249,731,092 к., а останалото с емисията на държавни банкноти.

Знае се голямото богатство на Малорусия, която може да бъде наречена грамадна житница, и не само за себе си. Населението 85% е земеделческо. Освен жито, овес и ржж, тук се произвеждат в богати размери цвекло, картофи, коноп и пр.

Рудници с каменни въглища, сребро и олово изобилват, особено в Донец на Кубан и Терек и въобще на Кавказ.

Търговията, както и промишлеността в последните години, е спряла доста.

Народното просвещение също така е доста отслабнало. Малорусия има в настояще време 3 университета (Киев, Каменец и Полтава), 3 академии на изящни изкуства, на науки и военна, 1 народен университет, 3 института, около 100 гимнази, 1162 прогимназии и голям брой начални училища.

Литература.

Этнографическая карта Европейской Россіи. Составилъ по порученію Импер. Русс. Географ. Общества А. О. Риттихъ.

А. И. Соболевскій. Лекціи по исторіи русскаго языка. 3-е изд. М. 1903 г.

А. Н. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи. Т. I—IV. Спб. 1890—1891.

С. Плато́новъ. Лекціи по русской Исторіи. Спб. 1912.

В. Ключевскій. Русская Исторія. 5 тома. М. 1904—1908 — 1922.

С. Соловьевъ. Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. 29 тома.

П. Милюковъ. Очерки по исторіи русской культуры. 4 тома.

В. Ковалевскій. Россія въ концѣ XIX в. Спб. 1900.

В Энциклопедическия Словар на Брокгаус и Ефрона, и отделно издадена, се намярва об-

ширна изчерпателна работа: Русия, писана от разни учени и книжовници. Тая работа, издадена в два големи полутома, съдържа отдели: I. Физическа география. II. Население. III. Политически отдел и финансии. IV. Медицина и народно здраве. V. Икономически отдел. VI. Просвещение. VII. Обществени грижи и благотворителност. VIII. История и археология. IX. Руско право и историята на руското право. X. Руският език, руска-литература и историята им. XI. Руското изкуство, XII. Руската наука. По всеки от тези отдели, са писали бележити автори, вещи и специалисти, каквито са: Д. Рихтер, професорите Д. Анучин, А. Воейков, Ю. Вагнер, П. Милюков, М. Дяконов, М. Горчаков, В. Нечаев, А. Погодин, Н. Кареев, академиците А. Пипин, Б. Шахматов, И. Янжул и други.

Д. Н. Овсянко - Куликовскій. Исторія русской интеллигенціи. 2 т. Спб. 1908—10.

Грушевскій. Исторія Украины. Руси. Львов — Киев. 1900.

VIII

Сърбохървати и словенци и кралството на СХС.

Исторически поглед. — а) Сърби. Може да се предполага, че хървати и сърби с българите и словенците, някога са били един славянски клон, еднакъв по език и тип, бидейки още в славянската прародина. И те са се разделили още в разселването си: българите дошли по пътя на Прут към долни Дунав и Балканите, а другите тръгнали по Тиса към Драва и Сава (V — VII ст.) От тези, които са отишли по р. Тиса, словенците и хърватите се спрели в своите днешни жилища, сърбите отишли по на юг и всяка разновидност все повече се обособила. Сърбите най-напред се появяват в Рашка, между Ибар и Лим, също в Босна. Сърбите правят опити за събиране и установяване своя държава при владетеля Властимира; по-късно българските стремежи са повече в смисъл на дружно разбиране с сърбите. Особено Симеон диреше дружбата на сърбо-хърватите. Той си подчини Рашка (Сърбия), за да я отърве от игото на Византия, която насъскваше сърбите против българите. Чеслав събра сърбите в втората четвърт на IX ст. и основа сръбска държава от Сава до Адриатическо море, до Ибър и Морава. След Чеслава новопоявилата се сръбска държава претърпява известна криза, а Сърбия, както и България, попада под византийска власт.

Опита на Самуила за създаване на една широка югославянска държава, загина заедно с него (977 — 1014). Християнство и писменост сърбите приемат из България (С. Новакович). В края на XII ст. появява се Стефан Неманя първovenчани и Сърбия се възстановява. Най-голямото ширене и надмощие на сърбите се осъществи в времето на Стефана Душана (1331—1335), но и той не се погрижи да обедини сърбите от Зета, Захлумието, Босна и Крайморието. Както и в друго време отношенията с България бяха колебливи и ставаха ту приятелски, ту враждебни. Впрочем, такъвиз са били и отношенията между сърби и босненци или бошняци, между сърби и хървати. Сърбия подпадна под турска власт наедно с Босна и България, но нейните географически и съседски отношения й дадоха възможност да възстане против турското иго (1804) под воеводството на заможния търговец Кара Георгия, доброволец от австрийската армия, а в 1815 г. вече имаше първо сръбско княжество с първи княз Милош Обренович. За свободата на Сърбия и нейното държавно устройство много спомогнаха съседните австрийски сърби, преселвани по-рано, особено през XVI и XVII ст..

Отношенията между полусвободна Сърбия и българите до учредяването на българската екзархия бяха много пъти превъзходни и въобще добри. След това, обаче, почва се известно недоверие и гонитба, които се продължиха дълго време и след освобождаването на България. Свестни и разбрани

дейци от едната и от другата страна се стараха много, и в разни времена, да подобрят тези отношения, пред вид на общата опасност за южните славяни от противници. Това споразумение се доби, ако и не за дълго, през 1912 г. в навечерието на балканската война. След балканската, особено след сюзническата война, Сърбия излезе с голям актив и се разшири от към територия и население, за каквито две години по-напред не можеше и да бълнува. Това стана до голяма степен за сметка на българския елемент, но Сърбия доби само един мъртав излаз към Адриатическо море.

Световната война, извикана по повода, който даде убийството в Сараево на австрийския престолонаследник Франц-Фердинанда (16 юни 1914 г.), война в която сръбските войски показаха чудеса от храброст, причини най-напред пълното разорение на Сърбия, оттеглянето на правителството и на войската извън Сърбия, но тя се завърши с победата на съглашенците над централните сили (1918). Мирът, сключен между съглашенските държави от една страна и Австро-Германия и България от друга, докара Сърбия до още повече нови разширения и, нещо повече, до обединението на сръбо-хърватите в една държава, към която се присъединиха словенците и черногорците. По този начин се създаде новата държава, наречена: кралство на сърби, хървати и словенци.

б) Хървати. — Хърватите се появяват в V — VII ст. на длъж по адриатическото Крайморие

и Панония като една разновидност сръбско племе, защото няма почти никаква разлика и в днешните, сърби и хървати, освен в тяхната религия и култура. Те почват своята политическа история порано от сърбите, още в VII ст., а в IX ст. у тях има самостоятелен политически живот и името им хървати се среща често и отделно от името сърби, от които като че ли те са се отклонявали по политически стремежи. Окончателното им разделяне става в 1102 г., когато по договор с маджарите хърватското кралство за винаги се присъединява към маджарската корона, с която по-късно, в 1526 г., премина под скиптъра на Хабсбургите. Сърбите пък именно от тогаз започват своето пълно с слава политическо съществуване, на което потик даде жупана Стефан Неманя (1168—1196). Хърватите приеха християнството и от Св. Методия и от Рим, но поради близкото съседство католическият Рим доби надмощие и те пригърнаха католичеството. Поради това и тяхната култура е предимно западно-католическа.

Хърватите запазиха и до последно време свой бан и Сейм (народен събор), на които впрочем правата бяха уязвани постоянно. Маджарите успяха да вземат в сферата на своето влияние хърватите, особено в началото на XIX ст., когато се почва силното помаджарване на хърватското дворянство. Особено силно е подействувало за събуждането на хърватите в ново време движението, наречено илиризм, свързано с името на Людовик Гай,

а по-после и с основаната от Наполеона илирийска държава, която не трая дълго (1809—1815). Маджарите обаче, през цялата втора половина на XIX ст. правят неимоверни усилия, за да наложат на хърватите маджарския език и големи ограничения на тяхната автономия. Тази борба извика появяването на народната и мажаронската партии, от които първата, имайки на чело такива славни борци, като Щросмайера, сполучи да създаде силен подем сред хърватството, да извика разцвет на учебните заведения, академия, университет и др. и вжобще подем на духовната култура.

След австро-маджарското споразумение (1867), Хърватско, наедно с Славония и Далмация, беше счтено за автономна област в Маджарско. Тогаз се уреди и една спогодба, според която хърватите, освен своя народен сабор, имаха право из средата на своя сабор да пращат 40 депутати в маджарския парламент и 3-ма в горната камара на Магнатите, а банжт да се назначава по предложение на маджарския министър-председател. Хърватите протестуваха. Особно беше тежко, че от доходите на хърватско 55% отиваха в полза на маджарите и само 45% от тях оставаха за местни нужди. XX ст. завари Хърватско в силен подем национален, стопански и културен. Южнославянската идея и сближението с сърбите беше вжзприето всеобщо. В туй положение завари световната война хърватите, които и в балканската война, всецяло бяха на страната на сърбите, както и през време на све-

товната война. И хърватски делегат в Корфу подписа специалния пакт, по силата на който се полагаше основата на новосъздаденото отпосле общо кралство СХС.

в) Черногорци. — По чувства и по кръвно родство черногорците не могат да се делат от сръбите. Те са истински такива, ако и Черна-Гора исторически да е имала отделно, племенно и политическо съществуване, както впрочем това е било с Босна и Херцеговина, страни чисто сръбски по своята народност и стремежи Черна-Гора или старата Зета, имаше най-напред за столица Скутари (VIII ст. след Христа). В IX столетие християнството с възприем и в Зета, гдето, както и в Босна, се появява особно в XI столетие богомилската ерес. Стефан Неманя (1159—1182) обедини Зета в общата сръбска държава. Турците превзеха Сърбия, но фактически никога не можаха да сложат своята власт над Черна-Гора, която продължаваше да се управлява самостоятелно от свои господари — Черноевичите. Владичите от рода на Негош са управлявали Черна-Гора през XVIII и до началото на XIX ст. През всичко това време Черна-Гора се е държала здраво против Турция и е имала моралното покровителство на Русия. След владиката Петър II, роднината му Данило не прие духовния сан и се прогласи за княз на Черна-Гора, а син му Николай го наследи в 1860 год. и управлява Черна-Гора до края на великата война (1918). Черна-

Гора влезе в състава на кралство С. Х. С. и по този начин изгуби своята самостоятелна политическа индивидуалност. Николай се помина в 1921 г.

г) Бошняци и Босна — Херцеговина. —

Сърби заселиха Босна и Херцеговина, тогава Хум или Захлумия, в VII ст. и имаха един момент самостоятелно князуване с Михаил Вишевич на чело (912—926). После при Чеслава, част от Босна и цяла Херцеговина влязат в състава на сърбската държава, но и подир това, след освобождението от турското иго, под което бяха подпаднали всички балканци, Босна добива държавна самостоятелност с свои банове на чело: бан Кулин, бан Нинослав, и др., като се бори против Маджарите. Херцеговина и Босна са били някога заедно, някога отделно. При Стефан Твждко (1353—1391), който бе наречен босненски крал, Босна доби своето най-голямо ширене и процветание: в нея влязаше част от Далмация с островите, цяла Херцеговина и част от западна Сърбия. Стефан Твждко беше от онези крале, който се опита да обедини югославяните в борба против турците. Той взе участие и в косовската битка с 30,000 бошняци. Свдбата реши и Босна да бъде обжрната в турска провинция, а след нея и цяла Херцеговина, княза на която, Стефан Вукич (1448 г.) беше приел васалството под австрийския кайзер Фридрих III.

За спасение на своите имотни и лични права босненското и херцеговинското болярство, предимно богомилско, прие Исляма.

При все това, нито Босна, нито Херцеговина не са стояли мирно и са се мъчили всякак да отвоюват своята независимост, незабравяйки старата си Босно-Херцеговинска политическа индивидуалност. Вжзстания сж се появявали особено в 1836, 1839 и 1840 год. Портата всякога е отстъпвала известни права и е потушавала тези вжзстания, едно от които беше (1853 год) под воеводата Лука Вукалович. Вжзстаниците всякога си намярваха убежище и помощ в Черна-Гора, поради което турците не един път сж нахлували в пределите на тази малка славянска джржава. От Херцеговина избухна и онова вжзстание в 1875 год., което послужи за сржбско-турската война (1876 год.)

След освободителната руско-турска война сждбата на Босна и Херцеговина беше да добие известна автономия под окупацията на Австрия, която в 1908 год. от временна окупация прогласи присъединяването на Босна и Херцеговина към Хабсбургската монархия. Това обстоятелство стресна не само сжрбите от кралството, но и цялото славянство, особено Русия. И в 1914 год. в столицата на Босна, именно в Босна (Сараево) Гаврил Принцип застреля наследника на австрийския престол Франц-Фердинанда. От тук повода и началото на великата световна война. — Босна и Херцеговина сега влизат всецяло в обединеното кралство СХС.

д) Словенци. — Историята на този малък, но жизнеспособен южно-славянски народ е опро-

стотворена с туй, че нема какво да се разправя много за неговото отделно политическо съществуване. Според една теория, словенците сж били една челяд с сжрбо-хжрвати и бжлгарски славяни; според друга, невжзприета теория, те били едно сбжлгарите, но били разделени с промжкването по-между им на сжрбо-хжрватите. Така, бжлгарските славни отминали кжм полуострова, а словенците останали в Щирийските и Карнийските Алпи — в Крайна, Триглав и около Краса. Те не образували своя джржава и подтискани от чужди елементи, губели постоянно своята територия и влазяли в сжстава на чуждите джржави. В началото на VII ст. те били под игото на аварите, от които ги освободил Само (623 – 658 год.) По-късно воеводите им, след ожесточена борба, стават васали на немците, собствено баварците (от 745 год.), после на франките. Немската стихия се спряла едвам от маджарите, които отсетне си подчиниха панонските славяни. Немци, (австрийци), италиянци и маджари напирали вжрху словянския елемент, но благодарение на обстоятелството, че те заемали горски страни, много пжти недостжпни в Крайна, Щирия и Каринтия, те запазили своите народни език и характер, своите етнографски особености и своеобразието на своето народно творчество. Словенците не само запазили в голямата си част своята етнографска индивидуалност, но при вжзраждането на славяните в Австро-Унгарско и те проявиха стремежи за национално и политическо вжзраждане и продигане. Любляна

(Лайбах) стана център на техния културен и обществен живот. Тук се печатаха до световната война редица важни научни издания: „Летопис Матице словенске“, „Сборник знанствених расправ“, „Люблянски звон“ и др., които могат да правят чест на всяка книжнина. В най-ново времето имаха такива учени като Копитар (1780—1844) Даворин Терстеняк (1817—1890), Франц Миклошич (1813—1891), знаменит славист и познат в цял свят по своите ненадминати филологически трудове, речници и пр., Грегор Крек (1840—1905), Матвей Мурко (1861), сега проф. в Прага и др., без да говорим за поети като Станко Враз (1810—1851), Франц Прешерн (1800—1849), Симон Грегорич (1844—1906), Антон Ашкерц (1856—1912) и др. Вжпросът за това, дали словенският език е едно наречие (диалект), — той сам има 8 наречия — се разрешава много основателно от проф. Мурко в смисъл, че словенците сж запазили и имат свой собствен книжовен език и не е възможно да изчезне той пред сърбо-хърватския в едно близко бъдеще. Затова той предлага, за да се избегне неудобството на двата езика в една страна, да се прибегне до размяна на студенти, професори и чиновници, до сравнителни речници и пр. (вж Nova Evropa, т. 5; — сжщо № 7 т. 41 Ljubljanski Zvon от 1922 год.). Толкоз беше развита културата сред този малък, но крайно ученолюбив народ, че въпреки негодните условия, 10 г. преди войната, неграмотни имаше само 20%. Освен многобройните

основни и средни училища, те имаха вече и университет. Грамотността у тях, според Нидерле, до войната беше 68.53%, когато у сърбо-хвратаите — 24.80%. След войната и словенците чрез свои видни представители намериха за най-целесобразно като южно-славяни, да влязат в състава на Югославия, така нареченото кралство СХС.

Територия и население.—Сърбо-хвратската териториална област може да се определи в големи черти като разположена между Дунав и Адриатическо море, между реката Сава и Драва и по левия бряг на Дунав, надлъж от устието на реката Пека до Мохач, надолу по реката Тиса и в многобройни острови на Адриатическо море, лежащи към Приморието и Далмация.

Словенската земя занимава главно Крайна, северна Истрия, Горицкия край, юго-източната част на Каринтия, южна Щирия, малка част от западна Унгария и сега от Италия.

Политически сърбо-хвратската земя беше разделена между две независими неславянски държави: Турция и Австро-Унгария. Тук влязяха: 1) Черногорското и сръбско княжество, отпосле кралва; 2) частите от турските провинции (вилаети) овопазарски, Призренски с Косовско поле, така наречената Стара Сърбия, Скутарския или Шкоренския вилает; 3) бившите турски области Босна и Херцеговина, отпосле окупирани и присъединени към Австрия; 4) Цизлейтанските т. е. собствено

австрийските области Истрия и Далмация; 5) Транслейтанските, т. е. маджарските области Хърватско, Славония, Срем, Бачка, Банат и Приморието. На Австрия принадлежаха близките до славянския бряг на Адриатическо море многобройни острови заселени с сърбо-хърватски народ: Раб, Керк, Веля, Осор, Брач, Хвар, Млет, Корчула и др.

Границите на сърбо-хърватската територия са се изменявали през историческото време, но най-после те не са изменили много площта на токущо описаната по-горе територия. Сървсем кратко-вре́менно е ширенето на сръбската държава при Неманичите (XIII и XIV ст.); сървсем малко сръбски разселвания сж отишли към юго-изток в Македония като са се разпространявали повече в Новопазарско, Прищенско и Призренско. И от тук, обаче, сърбо-хърватската област се е стеснила поради масовото изселване през XVII и XVIII ст. Това изселване се е почнало още след косовските боеве, когато турците настъпили в Босна-Херцеговина, Хум и по-на север. То се продължава и периодически, но най-голямо е било, (1690) под началството на Печския патриарх Арсения III Черноевич и Арсения Иванович (1737), когато около стотина хиляди надошли в Австрия и заселили между друго Срем и Бачка. Преселенците като отишли в Маджарско спечелили сръбския елемент в Банат, Бачка и военната граница. Затуй пък напуснатите поменати вилаети Призренски и Прищенски бяха наводнени от албанци.

Сърбо-Хърватите сжседствуват на изток с бжлгарите, на запад — с словенците. Етнографите и езиковедите срещат известна мжчнотия в разграничаването на сжседните територии. Това обаче, което е безспорно, то е, че на изток, в областта на р. Тимок и в областта на бжлгарска Морава преобладаваше бжлгарски елемент, а самтам се срещаха и преходни сръбско-бжлгарски говори. Един такжв безпристрастен учен като проф. Флорински поставя приблизително границата между сърби и бжлгари на р. Тимок, като отива кжм Нишевци и Прокупле и по горното течение на бжлг. Морава до Враня. Колкото за южна граница на сърбите кжм Македония, сжщият професор поставя 'линията, която преминава приблизително от Осоговските гори и Кратово кжм Тетово. Вещи географи и етнографи поставят за граница — Шар планина.

На запад, сжщо така в Хърватско, границата и етнографска, и езиковча се сближава с словенската. Тук се среща именно кайкавското наречие средно между хърватско и словенско, което някои считат наред с щокавското и чакавското наречие, за трето сърбо-хърватско. В тази територия живеят освен сърбо-хървати, още албанци, италиянци, ромжни, маджари, немци, турци и цигани.

Сърбо-хърватският народ беше разединен не само политически, но и културно: най-голямата част са православни, другата — католици и третата мюсулмани. Три влияния се бориха между сърбо-

хърватите: западно католическо, източно-православно и турско. Хърватите са католици. Те се домогат за ширене на своите легитимни права не само над Далмация, но и над Босна и Херцеговина. Сърбо-хърватите имат няколко частни названия: шумадийци в сръбското кралство между Колубара и Морава; браничевци, мачвани, тимочани, бошняци в Босна; херцеговинци в Херцеговина; черногорци в Черна-Гора, дето имат върде много названия на племена (васоевичи, белопавличи, катуняни, кучи, негуши, ускоки и др.), далматинци в Далмация, дубровчани в Дубровник и околностите, морлаки или моровлахи, т. е морски власи в Далматинските гори и пр.

По говора сърбо-хърватите се делят на щокавци, чакавци и кайкавци. За основа на тези различни говори служи местоположението, произнасяно различно: що, ча и кай.

Броят на сърбо-хърватите до великата война проф. Нидерле за 1900 г. посочва така:

в Австрия . . .	711,382	
„ Унгария . . .	2,730,749	(сърби 1,052,180 хървати 1,678,569)
„ Босна и Херцеговина . . .	1,700,000	
„ Черна-Гора . . .	215,000	
„ Сърбия . . .	2,250,000	

„ Стара Сърбия и Македония . . .	150,000
„ Шкодренски Ви- лает	100,000
„ Америка и др. страни	250,000

Всичко: 8,107,131.

Като прибавя около 100,000 сърби мюсюлмани от Стара Сърбия, Нидерле заключава, че в 1900 г. е имало приблизително 8,210,000 сърби.

Проф. Флорински уголемява този брой за 1906 г. на 9,135,000 като приблизително изброява хърватите на 1,783,000. Вероизповедно Флорински дели сърбо-хърватското население така: православни 5,065,900 или повече от 35%; католици около 3,250,000 или 36% и мюсюлмани около 820,000 или около 9%. Под владичеството на Австро-Унгария сърбо-хървати имаше около 5,551,760, т. е. около 64%.

Проф. Флорински изказваше своя страх за невъзможността да се съберат сърбо-хървати в една политическа единица така: „Пред вид на голямото политическо раздробяване на сърбо-хърватите и посгоянният антагонизъм между отделните части на народа, които имат своите корени в далечното минало, трудно е да се допусне, че в близко бъдеще целият сърбо-хърватски народ ще може да достигне пълна политическа свобода

и сполучи да образува собствена една държава или поне общ политически съюз на всичките си разпокъсани части“. Обаче логиката на събитията е по-силна не само от настроята и изявленията на дипломати, но и от умуванията на кабинетните учени. За щастие на славянството, сърбо-хърватският народ, наедно с Черна-Гора днес съставя една държава, която излиза на Адриатическо море. Към нея са присъединени и словенците, броят на които проф. Нидерле предположително определяше в 1900 г. на 1,450,000, а проф. Флорински на 1,475,000, разположени или разселени в областите на словенците Крайна (около 478,000) Щирия (около 411,000), в Приморието (около 215,000) в Каринтия (91,000), в Маджарско и Хърватско (103,000) в Италия (42,000), в Америка (110,000) и в разни места (25,000).

След световната война сърбо-хървати и словенци образуваха една държава: Кралство на сърби, хървати и словенци. Подир станалата в Австро-Унгария революция през ноември 1918 г. някои нейни части, каквито триединното кралство, т. е. Хърватско, Славония и Далмация, а също така Босна и Херцеговина, се обявиха за независими и се почна движение в полза на съединяването им с Сърбия. Това обединение, впрочем, беше предвидено вече в един пакт, подписан на остров Корфу в 1917 г. между представители на сърби, хървати и словенци.

Границите на новата държава се установиха в мирните договори от 1919 г. а окончателно — в договора, заключен на 12 ноември 1920 г. в Фрапау между новото кралство и Италия.

След балканската и междусюзническа войни, свършени с Букурещкия мирен договор (7 август 1913) между Румъния, Сърбия, Черна Гора и Гърция от една страна и България от друга, Сърбия доби около 39,000 к. к. и стана всичко 87,303 к. к. с едно население от около 4 милиона и половина (според Хюбнеровите географо-статистически таблици от 1920 г.), а населението на Сърбия от 2,911,701 стана 4,527,992; Черна-Гора порасте с 5,937 к. к. и стана 15,017 к. к., а населението от 150,000 стана 435,000, или около 500,000 според поменатите таблици.

След световната война териториялната площ на Сърбия се уголеми с земи, зети от България, около 1000 к. к. с население около 30,000 души (вж. проф. Ден). Към новото кралство се присъединиха и териториите на Босна и Херцеговина Черна-Гора, Хърватско с Далмация и Славония, Словенско, Банат и, по този начин, Сърбия, която в навечерието на световната война, имаше всичко 87,303 к. к. доби в състава на кралството си СХС 139,058 к. к. с едно население от 6,350,545, вжн от Банат, който има 25,000 к. к. и 1,650,000 жители, така, че цялата територия на кралството стана 224,361 к. к. без Банат — 25,000 к. к. и едно население от 10,840,191, без Банат 1,650,000 души (вж. проф. Ден, стр. 124).

В годишника „Statesman's Yearbook“ за 1920 и 1921 г. се срещат следните цифри:

	1920 г.		1921 г.	
	к. к.	ж.	к. к.	ж.
Сърбия	87,332	4,456,909	109,034	4,955,631
Черна-Гора	—	—	9,158	238,423
Далмация	12,826	945,666	13,183	621,503
Истрия	4,955	403,566	—	—
Река (Фиуме)	21	49,806	—	—
Кроация и Слав.	42,520	2,621,954	45,079	2,715,237
Словенско	21,673	1,610,282	17,586	875,090
Части от Унгария	41,738	2,675,232	—	—
Босна и Херц.	51,184	2,621,954	53,636	1,931,802
Всичко:	262,248	14,361,459	247,676	11,337,686

Според най-новата сърбска статистика, официално публикувана, държавата СХС има 248,987 к. к., а население 12,027,323 ж. Според тази статистика Босна и Херцеговина имат 51,199 к. к.; Сърбия преди войната — 49,950 к. к. Най-голям брой има населението в Хърватско и Словенско — 2,739,593 ж., а Сърбия преди войната — 2,655,078 ж. Според видовденската конституция Сърбия се дели на 33 области. По вяра православните са най-много — 5,602,227; католици — 4,735,154. Те са предимно в Хърватско и Словенско. Мюсюлмани — 1,337,687 ж., главно в Босна и Херцеговина и южна Сърбия, както сърбите наричат Македония. Про-

тестанти има 216,847 ж., унииати, главно в Войводина, около 30,000 ж. израилтяни има разпржснати навсякжде и главно от онези, изгонени от Испания (Сефарадим). Чужди народности има: германци 513,472; мацжари 472,409; албанци 441 740. В статистиката не се поменават бжлгари. За забелязване е, че в Хжрватско жените са много повече от мъжете: 1,405.050 ж. срещу 1,334,593 м.

Джржавно-обществен строй и живот. — До великата война кралство Сжрбия беше конституционна монархия, наследствена в мъжкото потомство на династиѣта Карагеоргиевич. Крал Петжр Карагеоргиевич беше избран на 2 юни 1903 г. след смжртта на Александра Обренович (28 май 1903 год.), син на Милана Обренович (1868 — 1889) наследил убития Михаил Обренович (1867).

Народното сжбрание, наречено Скупщина, сжстоеше от 169 члена вжзрастни, поне на 30 години и с ценз 30 динара (франка) пряк данжк. Избирател бе всеки сжрбин, навжршил 21 година и плащаш 15 динара пряк данжк. Скупщината се свикваше всяка година.

Освен Скупщината, като висше учреждение в кралството беше и Джржавният сжвет.

На 20 юли 1917 год. на остров Корфу, дете беше убежището на сжрбското правителство и представителство, прокудено от родната си земя след завземането ѝ от войските на централните сили, се подписа един исторически пакт (договор),

който съдържа 13 наредби и послужи за основа на по-сетнешната Югославянска държава. Пактът е подписан от Сърбия от министър-председателя Никола Пашич, а за другите югославяни от далматинеца д-р Анте Трумбич, председател тогава на южно-славянския комитет в Лондон. В този пакт изрично е казано, че в бъдеще ще има едно свободно и независимо кралство на сърби, хървати и словенци“, а титлата на владетеля от династията на Карагеоргиевичите ще бъде крал на сърбите, хърватите и словенците (чл. 1 и 2). Кралството ще има една неделима територия, единство в поданството, един герб и едно знаме, обаче равноправни са и частните знамена: сърбско, хърватско и словенско, както и националните им гербове (член 4 и 5). Двете азбуки Кирилица и Латиница ще имат еднакви права (чл. 6). Вероизповеданията, православно, римо-католическо и мюсюлманско, ще бъдат равни помежду си (чл. 7). Територията на кралство СХС ще обхване всички земи, върху които народът с трите имена живее в компактни маси и без прекъсване. Народът иска и сливането на Черна Гора в една единствена държава (чл. 9). Изборът за народни представители ще става по общо, равно, пряко и тайно гласуване в всяка община (чл. 12). Една конституция ще се изработи след сключване на мира от учредително събрание, избрано чрез общо, пряко и тайно гласуване. Тази конституция ще бъде основа на всички власти и всички права, върху които ще бъде установен це-

лият народен живот. Тя ще даде на народа възможност да упражнява своите сили в местните автономни области, чиито граници ще бъдат прокараны съгласно с естествените, социални стопански условия (чл. 13) Пактът на Корфу се завършва с следното заключение: „Така обединен народът на сърби, хървати и словенци би образувал една държава от 12 милиона жители Така държава ще бъде един залог за тяхната национална независимост и за общия техен културен напредък, една мощна преграда против германския натиск, един неделим съюзник на всички образовани народи, които са прогласили началото на право и свобода и на международната правда. Така държава достойно би станала член на новото общество на народите“

След примирието, сключено между съгласенците и съюзниците от централна Европа (ноември 1918), основаването на новата сръбско-хърватословенска държава доби допълнителна подкрепа с Женевската декларация — дело на представителите на сръбското кралско правителство и на парламентарните групи на Скупщината, на представителите на Загребския народен съвет и на представителите на югославянския комитет в Лондон, „които прогласяват единодушно и тържествено пред целия свят обединението си в една държава, образувана от сърби, хървати и словенци“. Окончателната организация на държавата ще се

определи по законодателен ред. Декларацията бе подписана от Н. Пашич и д-р Анте Трумбич които бяха подписали пакта на Корфу и от д-р Антон Корошец, словенец, председател на загребския народен съвет. И двата акта не са подписани от представител на Черна-Гора но се изказа надежда, че и тя ще се присъедини към делото. Първото министерство (декември 1918 год.) на така прогласеното кралство СХС състоеше от сърби, хървати и словенци и в него влязха подписалите горепоменатите два акта.

По-късно предвиденото учредително събрание (Уставотворна Скупщина) се свика и заседава в началото на 1921 год. То изработи конституцията на новото кралство СХС. Тази конституция бе наречена Видовденска, защото след дълги мъчителни родилни мъки тя се приключи на 28 юни 1921 год., на Видовден. Против нея се обявиха 192 народни представители и тя се прие само благодарение на гласовете на мюсюлманските депутати. Почти всички хърватски представители и голяма част от словенските сговорно и демонстративно отсъствуваха от това учредително събрание. Отсъстващите поддържаха известен федерализм и повечко удовлетворение на автономистичните искания на хървати и словенци. Черна-гора също така не даде своето формално одобрение на Видовденската конституция.

Видовденската конституция, наречена „Устав кралевине срба, хрвата и словенаца“ от 28 юни

1921 год. съдържа основните начала, положени в пакта на Корфу и Женевската декларация. Тя има 142 члена и е обнародвана на същия Видовден в „Службени новини.“ Според нея, държавата на сърби, хървати и словенци е конституционна, парламентарна и наследствена монархия. Официалното название на държавата е „Кралейина сръба, хрвата и словенаца.“ Законодателната власт е в ръцете на краля и Народната Скупщина съвместно. Управителната власт държи краля чрез отговорните министри, според наредбите на конституцията. Съдебната власт упражняват съдилищата (чл. чл. 46, 47 48). Има само една Народна скупщина (една камара). Министрите са отговорни за всичките си действия пред камарата, защото никакъв акт на краля няма сила, ако не е подписан от министър. Военият министър отговаря за всички действия на краля като върховен заповедник на войската. Чл. 56 припознава династията на Петър I Карагеоргиевич и за негов наследник — тогава регент поради болестта на крал Петра — Александра и мъжкото му потомство. Министрите се назначават от краля и съставяват министерски съвет. Министър може да бъде някой и без портфейл, а също така могат да бъдат назначени и държавни подсекретари. Министрите са подсъдимы на държавен съд, додето трае службата им и най-много пет години подир това. Изменението на конституцията става от обикновената Народна Скупщина, свикана нарочно за това по законодателно предложение, прието с $\frac{3}{5}$ от де-

путатите, а измененията се гласуват с повече от половината членове на цялата Народна Скупщина. Страната се дели на области, окръзи, срезове и общини. На чело на всяка област се намярва велик жупан, когото поставя кралят и който управлява чрез държавни органи работите в областта си.

Бюджетът на кралството за 1914 г. беше 214,321.000 дин. Към туй време държавният дълг беше 654,005.000 динара (1 динар сега около 1 $\frac{1}{2}$ л.).

Вътрешното положение на Сърбия след великата война не е заздравено, не само по причини, поради които това заздравяване не е настъпило и в някои други славянски и неславянски държави, но и защото сръбското правителство още не намери достатъчно време и сили, като се закрепи на власт, да спечели поддръжката и съчувствието на всички области, които влизат в нозия състав на кралство СХС. Виждат ни се уместни по този случай съжденията, които изказва големият и сериозен хърватски вестник „Обзор“ в броя си от 27 януари (1923 г.) Той намярва, че положението в Македония, както и онова в Войводина, се крепи само с войска и жандармерия е много тежко. „Там от 4 години има постоянно военно положение, макар да се изтъква фикцията за свобода, конституция и демокрация“. За въвеждането на мир и ред първо условие е „да се въведе в Македония почтено и справедливо управление, а по признанието на всички вестници и лица, без разлика на партии — казва „Обзор“ — такова управление нема нито в Черна Гора, нито в

Санджака, нито в Македония. . . Македонското население е подложено на терор, както отгоре, така и отдолу“.

Колкото за отношенията към България вобщие, мнението на такъв солиден орган на обществото в Сърбия, какъвто е Трговински Гласник, не може да се пропусне без внимание. То е изказвано нееднократно. Привеждаме писаното от 7 февр. 1923. „Ще разберем ли, че за двете наши държави необходимото условие за щастливо бъдеще лежи в помирението и в трайното сътрудничество? Сдружени, ние ще бъдем решителен фактор в Балканите и могъщ фактор в света. А за да постигнем това, трябва да видим необходимата и непреодолима нужда за двете държави да излязат на Бело-море и че този излаз те не могат да си го оспорват, а трябва с общи сили да го извоюват. Нека се разбере тази взаимност и от двете страни, и тогава не ще остане нито един спорен въпрос между сърби и българи; не ще остане и Македонската ябълка на раздор; въз основа на взаимното признаване непреодолимостта на историческите, национални и икономически нужди за двустранен излаз на Бяло море ще се създаде на Балканите един решителен фактор от сръбско-българската общност, която ще им обезпечи и излаз на море, и отбрана на всички национални и стопански права и интереси.“

Сърбия е земеделческа страна, в която особено внимание се обръща на някои земе-

делчески индустрии, каквиго са винарство, сливарство и пр. Главно внимание се обръща на пасбищата, необходими за отхранване на добитък. Всяко домакинство в Сърбия има достатъчно земя и добитък за свое продоволствие и много пшени и за продажба вън от къщата. Сама Сърбия, която имаше едно население от 2,250,000 броеше земелни собственици 293,421 в 1897 г. От тях около 55% имаха до 500 декара земя, после 28% от 500 - 1000 декара земя: от 1000—5000 дек. около 15% така че, едри землевладелци в Сърбия не е имало. Според същата статистика всичко 75% землевладелци са имали от 10,000—20,000 декара, а само 5% от 20,000 до 30,000.

Търговията на Сърбия състои главно в износ на жито, царевица, сливи, добитък; в 1911 г. износът бил 116 мил., а внос около 115 [мил. Сърбия винаги се е спирала в своята търговия, както от лошите търговски договори с Австрия, тъй също и от немането на пряк излаз към море. За 1914 г. (Almanach Gotta) имало е внос 106,093,000; износ — 84,221,000 динара.

Пшеницата и съобщенията в Сърбия преди войната не бяха много в уредено положение и железници имаше всичко 963 к. (1911 г.).

Железниците в края на 1913 г. бяха увеличени, а се строеха още 344 к.

Пощенски станции е имало за 1911 г. 1529; телеграфни станции 203; дължина на линията около 4350, а на жиците около 8630. Те-

лефони има 679 к. дължина на личните, а на жилищите 3906 к.

Има изгледи, че и земледелие, и индустрия, и търговия в новото кралство СХС ще се издигнат и развият твърде много. Стопанското развитие за сега се спъва поради две важни причини: липса на железно-пътни линии и на капитали. И едното и другото, обаче, ще могат да се добият в страната твърде лесно пред вид на здравите основи, на които ще може да се постави стопанството в една пълна с подземни и надземни богатства страна и с един такъв годен за култура народ, какъвто живее в Югославия

Народното образование е било винаги една голяма грижа на сръбските управници. До войната Сърбия имаше един университет от 1908 г., по-напред Велика Школа. Университетът се ползува от пълна вътрешна автономия с факултети: историко-филологически, физико-математически, юридически.

Сръбската Кралска Академия в Белград, възникнала в 1891 г. от сръбското учено дружество, се дели на няколко клонове. Изданията ѝ (Глас, Споменик и др.) се отличават по своето ценно историческо, филологическо и естествословно съдържание.

Доста по-добре бяха уредени началните и средните училища. За 1911—1912 год. от 85,000 новобранци почти 58% са били грамотни. В 1900 г. е имало грамотни 33.80%. Проф. Нидерле по-

С. С. Бобчев. Славян. Свят.

сочва грамотност у сѣрбо-хѣрватите 24.80%, у словенците 68.53%. Сега, в пораслата дѣржава СХС народното образование се засилва постоянно и то се обслужва с 5 университета: преди сѣществующите в Белград, Загреб и Люблина и сега нови в Босна-Сарай, Суботица и Скопие. Нека се забележи, че в Загреб още преди войната имаше така наречената „Югославянска Академия на науките“, която с своите отлични издания, особено на старите юридически, езиковни и исторически паметници на сѣрбо-хѣрватския и вжобще на славянския свят, си сѣздаде тѣврде заслужена слава.

В началото на 1923 г. сѣрбският народен театѣр празнува своето петдесетилетие, от отчета на което се вижда, че имат издадени и представени около 200 и повече оригинални пиеси, според уверенията на Бранислав Нушич. Периодическата книжнина на сѣрбо-хѣрвато-словенци след войната изцяло е имала за 1922 год. книги и брошури излезли 1800, периодически списания 334, дневни вестници 370.

Литература.

Освен страниците, посветени на сѣрбите и хѣрватите в цитираните вече трудове на Нидерле, Флоринскій, и Погодин, привеждаме:

В. И. Ламанскій. Сербія и южно-славянскія провинціи Австріи. Спб. 1864.

А. Будиловичъ. Обзоръ областей западнаго и южнаго славянства. Спб. 1886.

А. Беличъ. Діалектическая карта сербскаго языка. (Сборн. по славянов. II. 1005).

Д-р Я. Цвијич. Населѣа српскихъ земаља. 2 т. Београд, 1902—1903.

Н. Стојанович. Срби и Хрвати. Нови Сад. 1902.

М. Миличевич. Живот Срба селѣака, 2 изд. Београд 1884. Кральевина Србија 1884.

А. Березинъ. Хорватія, Славонія, Далматія и Военная Граница. Спб. 1879.

Ст. Станојевич. Историја српскога народа. Београд, 1910., от сѣщия: Историја срба, хрвата и словенаца, Београд, 1910.

T. Smiciklas. Povjest Hrvatska. 2 т. Загреб, 1879—1881.

Murko. Slovinci в статията Jihoslovane в Ot-tuv Slovník naučný.

А. Ровинскій. Черногорія в ея прошломъ и настоящемъ. Спб. 2. т. 1885—1897.

V. Klačić. Poviest Bosne do propasti kraljevstva. Zagreb 1822.

Ст. Станојевич. Историја Босне и Херцеговине. Београд, 1909.

Іован Скерлич. Историја нове српске књижевности. Београд, 1914, ново изд. в 1921.

G. Surmin. Povjest knjizevnosti hrvatske i srbske. Zagreb. 1879.

Пл. Кулаковскій. Иллиризмъ. Варшава 1894.

Drag. Prohaska. Pregled savremene hrvatsko-srpske knjizevnosti. Zagreb, 1921.

Л. Ненадович. Писма о црногорцима. Београд. 1892 – 1896.

Вук Караджия. Српски рјечник. Београд. 1898. 13-о изд.

Харузинъ. Австријския Крайна. 1902.

Milan Marianovic. Savremena Hrvatska. Zagreb 1913.

Dr Fredo Sisic. Biscop Stromajer i juzno-slovenska misao. 1923.

Bérard (Victor). La Serbie et son histoire, in 18°, br. 4 fr. 50. Paris.

Cvijic (Iovan). La Péninsule balkanique, in 18°, 330 p. 17 fr. P. 1918.

Stanoyevitch (St). Histoire nationale succincte des Serbes, des Croates et des Slovènes, in 16. 2 fr. 50. P. 1918.

Stovanovith (H.) La Serbie d'hier et de demain, in 12°, br. 4 fr. P. 1917.

Rivet (C). Chez les Slaves libérés. En Yougoslavie, in 16° 26c p. 4 fr. 50. P. 1919.

Чехо-словаки и Чехословашката република.

Исторически поглед. — Чехите и словаците, много близки помежду си, ако и историческата съдба да ги е делила и в ранно време, са се разместили в днешните си местожителства и по известно време са се ширили доста към север, бидейки разделени, както всички славяни, на разни племена. Благодарение на централното си положение племето на чехите привлякло около себе си другите племена и даже им дало собственото си име, според някои, получено от първия началник на племето Чех.

Преданието разказва, че първия княз на чехите бил Крок, а дъщеря му и наследница Либуша, веща управителка, се омъжила за Премисла—един орач, от когото произлязла първата династия на чехите. Чехите получават християнството при княз Боривоя и съпругата му Людмила, които били кръстени от Св. Методи, епископ тогава в Велеград, при двора на княз Светополк (874 — 885). Това християнство е било по същия тип, по който е било предадено от източно-православен източник чрез равноапостолните братя Св. Кирил и Методи и учениците им в Моравия и в България. Пожсно, обаче, Светополк Великоморавски, види се под влияние на немския епископ Вихинга, почнал да преследва св. Методия и неговите ученици,—по-

следните намериха прибежище в България. Твърде успешно се развива чехския народ в IX и X ст. но тук се изпречва удара от немската колонизация в Чехия и Моравия, която сякаш дебняла славяните на всякъде, и уврежда чехито, толкова повече като е била поддържана и от някои техни князе (Премисл, Отокар I, Вячеслав I, Отокар II и пр.) а по техния пример и по-висшето болярство и духовенство, та най-много манастирите (Нидерле). По този начин чешката земя от Шумава на изток се покрива и огражда с верига немски градове и селища. От XIII ст. населението на Чехия и Моравия почва да се дели по народност. Немският език от XIII ст., като такова на гражданите в немските градове, става език на правителствените места и добива известни преимущества. Той се настанява в двора, между дворянството и изобщо в градовете. В началото на XIV ст. при коронацията на крал Йохана (Яна) (1311), народът в черкова все още по немски, а само една малка част по чешки. При Карла IV, който е бил и германски император, и при син му Вячеслава (Вацлав IV), (1346—1378) чешкият език се замогва. От половината на XIV ст. и болярството се загрижва за родния език; но този поврат се завършва в XV ст. с хуситските войни, които се водили победоносно и едновременно под хоругвата на вярата и на чешката народност против немците. Немците в градовете били постепенно отслабени и после съвсем изгонени, а чешкият език навсякъде възстановен. През XV ст. Чехия и

Моравия се почувствали като чешки. При все това немският напор не се е уморявал и през XV и XVI ст. чешката територия изново се подлага на понемчване, главно благодарение на аристокрацията, която се сжобразява с дворските настроения.

Рано се засилва действующето чехско право и процес в Чехия, която още при Карла IV има своя земски кодекс *Majestas Karolina*, а по-късно законите сбирки на Викторин из Вишевград. Ряд права земскохо и пр. Ако в XIV и XV ст. чешката държава достига върха на своето развитие, възкачването на чехски престол на одного от династията на Хабсбургите, в XVI ст. тя туря край на великите заченки на един Георги Подебрад, на хуситските стремежи, както и на тия на чешките братя, познати под името моравци, които били за народна черкова и против католическия верски режим. Немската династия влазя в конфликт с народа.

30-годишната война се завършва злочестью за чехите, особено след решителната битка на Бяла Гора при Прага (1620 г.) Чешкият народ окончателно минава в ръцете на хабсбургската династия, която засилва немското влияние и управление и скоро налага предишното значение на немския език. Патриоти като Ян Коменски бягат из отечеството си. По този начин чешкият елемент загубва доста и от кжм език и от кжм национално съзнание.

В 1770 г. в Чехия се броели всичко 1,200,000 души мъже, и целото народонаселение е било около 2,500,000 жители.

От Фердинанда I Хабсбургски (1526 — 1564), особно от Фердинанда II Максимилиана (1564—1576) историята на Чехия се слива с тая на другите хабсбургски земи, които по едно време съставиха една Австро-Унгария. Това сливане се затвърди чрез прагматическата санкция (19 април 1713 г.), с която всички наследствени земи на хабсбургския дом трябваше да се съединят под властта на един владетел до прекращението на този дом и не можеха да бъдат делени между неговите членове. Чешкият народен Сейм прие тази санкция (1720), а при Мария Терезия беше унищожена чешката придворна канцелария и наместничеството. — политика, която продължи Йосиф II, като унищожи и старите земски и други съдилища. Временен поврат имаше при императора Леополд, но австро-унгарската централизация вършеше своето дело и реформите през XVIII ст. унищожиха връзката между земите на чешката корона.

Най новата чешка история почва с протеста на чешкия съсловен Сейм против системата на Метерниха. В 1790 г. чеха Пелцел се страхуваше, че подир 50 години нема да има Чехия. В 1810 г. същото опасение изказа и Д о б р о в с к и, а в 1827 г. Ю н г м а н, с тѣга казваше: „ние сме свидетели и съдейци на окончателната гибел на родния език“. Но не можеше да изгасне един народ с дълбоки в земята му корени и качества на жизнеспособност, и както казва Нидерле, историята на чешката литература от края на XVIII ст. ни учи „какво може

да направи една група от хора, незначителни по положение, но възторжени и възпламенени от велика идея“. Те успяха да събудят народа и, преди всичко, пробудиха живота там, дето се запази езика в простонародиего, а сетне и в интелигенцията. И чешкият народ, на когото съществуването сто години преди този момент на народно възбуждане се считаше за съмнително и за когото се мислеше, че скоро ще бъде окончателно понемчен, съзна великата си роля, като създаде дела и дейци на които подвижничеството най-после се венча не само с венета на една голяма култура, но и с добиването на една чехословацка свобода и независима република. Първите главни дейци, които приготвиха туй чудо, бяха чехът Юнгман, словаците Шафарик и Колар, великият историк и политически водач в известно време Палацки; те издигнаха високо народното съзнание, извикаха могъществена просвета, подготвиха обединението на духа у чехословаците и започнаха оная общественно-политическа борба, която трае през целата половина на XIX ст. и първите десетина години от XX ст.

Историческата съдба на словаците се сложи твърде неблагоприятно. Едвам успяха да видят един лъч от политическа самостоятелност и те бяха погълнати от чужда държава. В IX ст. словаците влизат в състава на великоморавското княжество, което един момент послужи на западното славянство като ограда против нашествията и домогванията на романо-германци. Знае се, че туй

велико-моравско княжество беше по едно време средище и на източно-православното християнство и на славянската просвета, проповядвана от св. св. Кирил и Методи. В това време е съществувало почти пълно народно и културно единство между чехословаците. Тогава културен център е бил не Прага, а Велеград. В това време не е била прокарана разлика между чех и словак. И едните и другите били словени. Но в X ст. на западното славянство настъпиха маджари, които с буйната си стихия, в съюз с немците, разрушиха велико-моравското княжество и основаха в Тисодунавската равнина своя нова държава. В състава на тази държава влязоха неволно и словаците, на които съдбата от тогава тясно бе свързана с съдбата на маджарското кралство, имащо в началото свои народни крале, а после сляло се с монархията на Хабсбургите, в която впрочем в най-ново време (1867), маджарите почнаха да се делят с възвеждането на така наречения дуализъм. Словаците, въпреки тежкото си положение в Маджарско, успяха до най-ново време да запазят оригиналностите на своя народен живот. Маджарите, възприеха, под влиянието на самите славяни, един по-питомен живот, покръстиха се според латинския обряд и приеха началата на културния и държавен живот на западна Европа, като се отърваха от положението на онези скитнишки и грабителски орди, като хуни, авари, печенег и др., които изчезнаха из историческата сцена. Маджарското кралство, най-

напред самостоятелно, после в състава на Хабсбургската монархия, възприе една култура с дълговременно употребяване латински език в черковата и обществеността, с феодалните учреждения и различията в съсловията при голямо угнетение на низшите класове. Въпреки тежкото положение на словациите в Маджарско, те до XIX ст. не бяха преследвани като народност и запазиха език и обичаи. Обаче от края на XIX ст. и маджарите почнаха да мислят за едно национално засилване и като сполучиха да се наложат на австрийците, взеха да се стремят към пълно преобладаване над словаци и др. народи в маджарската половина на Хабсбургската монархия. Словаците и русите в Подкарпатието станаха най-годен материал за засилване маджарската народност. Това стремление особено се появи от 1867 г., когато Австрия бе разделена на две самостоятелни половини Цислейтания и Транслейтания — в последната маджарите бяха пълни разпоредители. Тогаз пострада твърде много словашкото племе и изгуби някои оригинални черти от своя словашки тип. И все пак този жезнеспособен народ не се поддаде съвсем, запази съкровището на своите народни умотворения, носия, обичаи и хубавия славянски език, та и доста силно славянско съзнание. И интересно явление! Словаците не се домогваха до широки политически планове, но затуй будно и бодро те проявяваха съчувствие и желание за културната и политическа свобода на цялото славянство. Из средата на слова-

ците именно изфржнаха поборниците на идеята за славянско възбуждане и взаимност, каквито бяха бележитите Шафарик, Колар, Людевит Щур, Хурбан Ваянски и незабравимия у нас Ц. Захей. Словаците, които много учени смятат, че са по език една разновидност от чехите — даже отделен народ — не се поколебаха чрез своите видни дейци да влязат в състава на републиката, която носи и тяхното име Чехословакия. на чело на която застана най-напред бележитият професор Масарик, сам словак по произхождение и който издигна и осъществи чехословаккото единство. Знае се, че на чело на движението за чехословакко освобождение през време на войната застанаха Крамарж, Бенеш, Сихрава и от словаците — Масарик, Шефаник, Богдан Павлу и Осуки.

Деня на освобождението беше 28 дек. 1919 г. Явиха се две словакки течения: за обединение и за автономия, — автономистите обаче, клоняха към Унгария, бидейки в голямата си част питомци на унгарските университети. Надви обединителното течение и днес Словакия — неотемлива част от общото чехословакко отечество — се радва напълно на всички свободи и права, както и Чехия. В днешно време в Словакия има повече от 2,611 народни училища, около 90 прогимназии, 50 средни училища и 1 университет. До войната словаците имаха свои само 365 училища. Опитите на сепаратистите не изглежда да имат нито съчувствието на масите, нито възможност за сполука.

Територия и население. В днешната Чехословацка Република влизат земите: Чехия, Моравия, Силезия и една част от старото Маджарско Словацко и Подкарпатска или прикарпатска Русия. Нейните граници сж определени от Сен-Жерменския мирен договор и от двата договора в Версайл с Германия и в Трианон с Маджарско. Вместо сжс плебисцит сждбата на Тешин — 2280 к. к. и на една част от горня пруска Силезия и на двата северни кжса от Словацко — Спиш и Орава — 1778 к., всичко за 4462 к. к. се реши по спогодба между Ч. с. и Полша чрез посредството на Сжглашението. С тях сега пространството на чехословацката територия е 142,575 к. к., така че, тя заема в днешно време 14 место помежду европейските джржави. До войната чехите заемаха като етнографска единица Чехия или старото чешко кралство, Моравия и Моравското Маркграфство, и известни части от Силезия (силезкото херцогство) и от долна Австрия. Тези области сж разположени в познатия средно-европейски четирижгжлник, ограничен с високи гори — на запад чешката гора или Шумава, Рудните, Судетите и малките Карпати и се пои от р. Лаба (Елба) с нейния приток Вжлтава и от Морава с притоците Дия и Бечва.

Колкото за словаците, те заемат малко по-на изток от чехоморавците, страната в бившата северна и югоизточна Унгария, т. е. страната, лежаща при-близително между Карпатите и Дунава и между Морава и няколкото реки: Иноля, Римава, Слана и Тиса.

Интересно е, че чехословаците са почти единственото славянско племе, което има само едно народно име — Словаци. Първоначално наместо словаци, те са се наричали види се с общото название на цялото племе словене, отдето е станало словак и словаци. Ето защо пжк се чува словенка, а не словачка; словенски, а не словашки и Словенско, като название на словашката област. Има обаче разни племена: горняки, долняки, прпаки, сотаки и пр.

Колкото за чехите и те в старо време са имали много племена и колена: чехи, лучани, седмичани, дечани, зличани, дудлеби и пр. И до сега, в Моравия, освен името Морован, народът употребява за разни етнографски названия ганаки, гораки, ляхи, валяхи и доляки.

Според новото административно деление на Чехословашката Република, цялата страна се дели на 20 жупи (окржзи, окржжия). Всяка жупа се управлява от един жупан или окржжен управител, при който има жупски съвет, избран за 6 години от всички жители на жупата. Жупата се дели на окреси (околии — всяка управлявана от началник) с помощта на една комисия, също изборна със същите права на жупския съвет.

Броят на чехите проф. Флорински изкарваше (1907 г.) всичко на 7,237,000 разделени както следва:

в Австро-Унгария . . . 6,695,000

именно в Цислейтания (Чехия, Моравия, Силезия, Долна-Австрия и др. области	6,641,000
„ Транслейтания (Хърватия и Ун- гария)	54,000
„ Босна и Херцеговина, Сърбия, България и Турция	21,000
„ Германия	124,000
„ Русия	63,000
„ Америка	282,000
„ други държави на Европа и Азия	52,000

Всичко: 7,237,000

Словаците той изкарва на 2,671 000, от които в Америка около 370,000 души.

Проф. Нидерле, който не дели словаците от чехите, смятайки ги според неговите изучавания и разбирания за един западен славянски клон, изкарва чехи и словаци за 1900 г. почти на 10,000,000. Собствено чехи изкарва 7,200,000, а словаци от Маджарско приблизително 2,600,000.

Сега, след войната, според едно авторитетно издание за Чехословашката Република, като се смята по австрийското и маджарското преброяване от 1910 г., цялото население възлиза на 13,811,655 души, освен плебисцитните 545,409. Проче, по брой на населението Чехословашката Република занимава 10 място помежду Европейските държави, а по плътност (97 жители на кв. клм.), занимава 7 място,

Подкарпатска Русия има руси 65·8⁰/₀, маджари 29·6⁰/₀ и германци (повечето евреи) 10⁰/₀. Подкарпатска Рус, която е една автономна област, привързана със Сен-Жерменския мирен трактат към Чехословашката Република, има 12,097 к. к. и всичко около 600,000 жители. Нейните предели са: на север високите Карпати, които я отделят от източна Галиция, на запад източна Румжния, Унгария и Словашко. Подкарпатска Русия е присъединена доброволно към Чехословашката Република; тя се счита и според Сен-Жерменския мирен договор и според конституцията на страната, неотделна част от цялата и широка автономия.

Верски в Чехословашката Република има 85·6⁰/₀ католици, 4·3⁰/₀ унияти (православни), 4·5⁰/₀ протестанти (лютерани), 2·5⁰/₀ калвинисти и 2·7⁰/₀ израилтяни.

Според таблиците на Хюбнера за 1920 г. Ч. С. Република се е уголемила както следва:

I. От Австрия:	кв. клм.	жители
1. Чехия	51,946	6,769,518
2. Моравия	22,221	2,622,271
3. Северна Силезия	2,865	395,949
4. Южна Силезия	620	66,017
5. Долна Австрия	41	6,720
Всичко:	77,693	9,860,505

II. От Унгария:		кв. клм.	жители
1. Словашко		53,320	2,940,000
2. Подкарпатска Русия .		9,000	572,000
Всичко:		62,320	3,512,000
III. От Прусия (Силезия) .		289	45,552
Общо всичко:		140,302	13,418,057

Официалното преброяване на Ч. С. Република за 1920 год, даде тия цифри: Всичко население 13, 691, 339. От тез чехосл. 8,760,957 (в Словашко 2 013,784); — немци 3,123,448; — маджари 747,096; руси 461.406; евреи 180 535, (по говор) ира 359,925 по религ., поляци 75,852.

Държавно-обществен строй и сто-
анско-културен живот. — Около времето
на разгрома на Австро-Унгария (1918 г.) будните и
вече организирани, не само с стремежи, но и с
дела за политическа самостоятелност и свобода,
чехи направиха първа стъпка за образуване на
Чехословашката Република. На 18 октомври 1918
година, току-що съставения народен съвет (Národní
výbor) поема в ръцете си управлението на принад-
лежащите до тогавашна Австро-Унгария чехосло-
вашки земи—Чехия, Моравия, Силезия и Словашко.
След туй се образува едно народно събрание, ма-
кар и съставено поради бързината, с която тряб-
ваше да се действува, от назначени, а не избрани
С. С. Бобчев. Слав. Свят.

представителн от всички политически партии на страната (14 ноември 1918 г.). Това събрание формално обяви Чехословашко за независима република с професор Масарика на чело като първи председател.

Една конституция, наречена „Конституционна хартия на Чехословашката Република от 1920 год.“ предвижда и урежда държавното устройство в неговите най-големи подробности. Според тази конституция Чехословашката държава (Československá Republika) е демократическа република, на която държавен глава е един избран председател. Законодателната власт се упражнява от едно народно събрание, имащо две камари: Камарата на депутатите и Сенат, които заседават в Прага. Камарата на депутатите има 300 членове, избрани чрез всеобщо, еднакво, пряко и тайно гласоподаване и съразмерно представителство. Гласуват без разлика на пол всички жители от 21 година нагоре. Избираеми са всички от 30 години нагоре. Камарата се избира за 6 години. Сенатът състои от 150 души, избрани също като депутатите от Камарата, само че избирателите трябва да бъдат от 26 години нагоре, а избираемите 45 години. Сенатът се избира за 8 години. Избираеми са държавните чиновници, включително професорите от висшите школи, но не могат да бъдат избираеми окръжните управители, околийските началници и известни съдии. Камарите се свикват от председателя годишно, на две сесии: пролетна и есенна и още всякога, когато потрябва.

Председателя на Републиката се избира от Народното Собрание, т. е. от съединените в едно Камара на депутатите и Сенат, за 7 години. Председателя не се преследва за никакво престъпно деяние, освен за върховна измяна и то по обвинение на Камарата пред Сената. Единственото наказание, на което се подлага, е загубване на службата и че не може да бжде вече избран.

Прага е столицата, в която заседава правителството, състоящо се от председател и членове на съвета на министрите. Правителството е отговорно пред Камарата. Изрично е предвидено разделението на правосъдието от администрацията. Съдиите се назначават пожизнено. Председателя на Републиката има широкото право да амнистира, да дава милост, да намалява наказанията, а също да започва и да се спира, освен когато се касае за жалби на частни лица, а също, когато са предадени на съд министрите, които съди Сенатът по обвинение от Камарата.

Подкарпатска Русия има право на собствен Сейм, или Снийм, избран от жителите в страната, а в същото време тя се представлява и в Народното събрание на Републиката от депутати, избрани съгласно с особени наредби. Началника на тази страна е губернатор (управител), назначен от председателя на Републиката, отговорен пред Сейма на областта и Нар. събрание. Чиновниците по възможност се избират из средата на местни жители.

Тази конституция беше гласувана от едно Народно събрание и прогласена с закон от 29 февруари 1920 г. в името на чехословашкия народ. Интересен е предговора на закона. В него се казва:

„Ние, чехословашкия народ, като искаме да укрепим пълното единство на народа, да въведем справедливи наредби в републиката, да оздравим мирното развитие на чехословашкото отечество, да бъдем полезни на общото благо на всички граждани в тази държава и да осигурим благодеянията на свободата на бъдещите поколения, гласувахме в нашето Народно събрание на 29 февруари 1920 г. конституцията за Чехословашката Република на която текста следва. Ние, чехословашкия народ, прогласяваме в същото време, че искаме да употребим всички усилия, щото тази конституция и всички закони на нашата страна да се прилагат в духа на нашата история, както в духа на новите начала, съдържани в лозунга: свободно саморазполагане, защото ние разбираме, че правим част от Обществото на Народите като член образован, мирен, демократичен и прогресивен.“

Една важна наредба в закона от 29 февруари 1920 год., с който се прогласява конституцията, е и тази, че един конституционен съд има право да се произнася, дали законите на Републиката и на Сейма на Подкарпатска Русия са съгласни с конституционната хартия.

Финансовото положение е сравнително по-добро от всички съседни на Чехословашко страни.

Образованието и вжобще културното дело е високо поставено. Чехословашко има многобройни народни пжрвоначални, средни училища и 3 университета (Прага, Брно и Братислав). Академията на науките и изкуствата, основана още на 1891 год. в Прага, проявява усилена деятелност и издава много учени трудове.

Силния подем в областта на народното образование полича още в времето до великата война. По брой на грамотни чехите стояха по-добре от всички други славяни, даже по-добре от немците в Австрия.

Общественият живот е уреден по най-новите начала. Мжже и жени се радват на сжщите граждански и политически права. Обществената предвидливост е законно уредена сега от особено министерство. Пред войната от 1860 г. с нея се занимаваха общините. Една централна инспекция за индустрията при поменатото министерство контролира всички части на обществената и домашна индустрия. Вжведен е и с закон осем часов работен ден, обаче този закон е гжвкав и сжответен с нуждите на производството, особено земледелието. Проджлжава се стария ред на осигуровки от болести и злополуки на професионалните работници по-горе от 16 години. Уредена е помощ за инвалидите и чехословашкия Червен кржст не се ограничава само с грижи на войниците, но сжщо разширява ведомството си още вжрху обществената предвидливост за деца и жени.

Синдикалното движение на работниците и кооперативите е твърде много развито. Синдикирани работници има около 1,100,000. Кооперативи имат и чехите и немците.

Земледелieto е развито твърде много. Почвата е плодородна. Големи усилия се правят за подобрене и особено чрез дрениране на почвата.

Поземлената собственост в голямата си част принадлежеше на привилегированата аристокрация още от времето на средните векове, особено от времето на битката при Бяла Гора, когато земята на 500 чешки земевладелци ($\frac{1}{3}$ от цялата сегашна голяма собственост) беше отнета и дадена на преданни на Хабсбургската корона лица. Големите владения беха с повече от 100,000 декара. Новата аграрна реформа определи до 15,000 декара поля, градини и ливади, или 25,000 паши и гори, обаче допуска се на землевладелеца и до 50,000 декара земи, а в крайни случаи се минава и оттатък. С изпълнението на реформата се натовари едно поземлено бюро,

Чехословашката република е богата с много рудници и минерални води. Доста е да поменем, че тук са баните, познати на цял свят като Карлови Вари (Карлсбад), Франтишкови Лазни (Франценсбад), Мариенбад, Теплице, Пищане (Словенско) и Лухачевица (Морава).

Индустрията, относяща се до земеделските произведения, до металически и химически производства и до разни технически предмети, е

развита много силно. Внос отвжн за 1919 г. е имало около за 1,012,000,000 чешки крони и износ за около 2,697,000,000.

Търговията, насърчавана от специално министерство на търговията и индустрията, наистина е поставена в превъзходни условия, както вътре в страната, така и за вън.

Ни една от славянските държави не е направила и не прави такива усилия за повдигането на стопанското положение на страната, както Чехословашко. Благодарение на бодростта, такта и разумните мерки на правителството, стопанската криза през 1922 г. поради прехода от военен период към мирен, се прекара благополучно. Тази криза не е още свършена,* обаче земаването на мерки продължава и единствена чехословашката монета се задържа. Ч.-С. корона е установена между 15—20 швейцарски стотинки. Смело може да се каже, че страната отива към стопанско закрепване. Земеделското и промишлено производство се разпределят между населението почти равномерно. От тук и възможното приблизително равновесие, политическо и социално. През 1922 г. от 9 милиарда парична циркулация, намалени са 2 милиарда и зад хартиената корона стои златен клад (депозит).

Социалното законодателство се засили през 1922 г. чрез уреждането на нов закон

* В началото на декември 1922 г. имаше повече от 250,000 безработници.

за помощ на безработните, осигуровка в случай на болест и закон за емиграцията. Приготвят се и други законопроекти, относящи се до ограждане интересите на работническото и правят се всички усилия за намаляване цените на предмети от първа необходимост.

Литература.

- A. V. Sembera. Dějiny reci a literatury cesko-slovenské I. 4 изд. Виена, 1878; II. изд. Виена, 1782 (Библ. преглед).
- F. Palacky. Geschichte von Böhmen (Prag. 1836).
Cechy, zeme a národ (в изд на Ригера „Slovník naučný“). V Praze. 1863.
- Ottův Slovník naučný. 1) Cechy (Д. VI 1893); 2) Morava) Д. XVII 1901) 3. Slezsko (Д. XXIII).
- А. Будиловичъ. Чехія и Моравія. Спб. 1871.
- Св. Гурбанъ-Ваянскій.—Нынѣшнее положеніе Словаковъ (Славянскій Ежегодникъ VI, Кіевъ, 1884).
- О. Пиръ Очеркъ политической и литературной исторіи словаковъ за послѣднія столѣтія. (Слав. сборникъ, т. I г. 1874 т. II 1877).
- Ernest Denis. Les Slovaques. Paris 1917.
- П. Цѣнов. Чехо-словашката република. (Славянска библиотека II год, кн. I).
- Д-р С. Данев. Чехословашко (Сл. Библ, III г. кн. 1).
- С. Я. Заhey. Словаците, тяхното минало и настояще. (Библиотека на Слав. Беседа, кн. XV). София 1912.

- L. Eisenmann. La Tschécoslovaquie (в сбирката Les Etats Contemporains. Paris, 1921)
 Manuel Statistique de la République Tschecoslovaque. Prague, 1921.
- V. Tomek. Děje kralovství českého. Praha, 1898.
- R. Novotný. České dějiny politické. 2 m. Praha 1915
- L. Leger. La renaissance tchèque au XIX siècle. Paris, 1910.
- Yaroslav Vlcek. Dejny ceske literatury. Praha, 1897 и сл. Най-добро общедостъпно изложение с илюстрации.)
- V. Flaishans, Pismenictví české slovem a obrazem. Praha, 1901.
- H. Jellinek. Littérature tchèque contemporaine. Paris, 1912.
- Dedecek (V). La Tschécoslovaquie et les Tschécoslovaques. P. 1919.
- Ernest Denis. La fin de l'indépendance bohême. Paris. 1890.
- Ernest Denis, La Bohême depuis la Montagne Blanche. Paris. 1903.
- Эрнестъ Дени. Възрождение Чехіи, Изъ книги „Чехія послѣ Бѣлой Горы“. Перев. с франц. Из, „Наша рѣчь“. Прага. 1922

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Славянският свят сега съвсем не е в това положение, в което беше преди великата световна война. Погледнем ли на него от политическа страна, ние ще видим, че възкръсват нови славянски държави (Полша и Чехословашко) с обширни територии и многомилionно население; че се увеличава територията и изобщо държавността на други, каквото е кралството СХС; че изчезва една самостоятелна славянска държава — Черна-Гора — и се стеснява държавната и етнографска територия на други — Русия и България. И все пак значителни славянски населения и народностни части, остават под чужда политическа власт, а не под свое родно управление.

По този начин, бляновете на много славянски патриоти се сбждват. Опасенията на някои слависти (като напр. Нидерле, Будилович и др.), а именно, че славянският елемент, особено словенците, словаците и населението в Силезия ще се изгубят, ще изчезнат претопени или в немска, или в маджарска стихия — тези опасения, слава Богу, не се сбжднаха. Това обаче далеко не значи, че идеалите за едно славянско единение, поне в културно и стопанско отношение, са вече достигнати и че привържениците на идеята за славянска взаимност имат пълно основание да тържествуват.

Напротив, великата война по една фаталност на съдбата, тласна някои славянски народи против други в братоубийствена война и остави дълбоки болезнени следи, изглаждането на които може да стане само от великият лекар — Времето.

Най-великата славянска държава — Русия — се почувствува болезненено засегната и осакатена, а което е още по-важно, тя видя вътре в своята държавност такива смутове и грозни междуособици, които едва ли светът знае някъде и при най-великите революции и анархии. Русия изгуби не само части от своята територия, но и ценности от своята духовна култура. Ценности стопански и въобще материални. Милиони хора (до 30 м.), между които видни представители на науката и изкуството станаха жертва на вътрешното самоуправство, наследило двата преврата в Русия през 1917 г. Наистина, революционното правителство на РСФСР в последната година и постепенно прави отстъпки от своята предишна праволинейна комунистическа програма и от по-първите решения на Коминтерна (III, Комунистически Интернационал); обаче тези смекчения и отстъпки, в економическата област, още не са дотолкова съществени и осъществени, за да внесат пълно успокоение в страната и да се зарне надеждата за едно заличаване дълбоко изкопаната пропаст и причинения страшен пропад на руската държавност, общественост, стопанство и култура.

Ако погледнем статистически към голямото превращение, станало в славянския свят след ве-

ликата война, ние ще получим следното осветление. Преди войната имаше самостоятелни и независими славянски държави 4: Русия, Сърбия, България и Черна Гора. От тези четири, след войната едната се унищожи и погълна в състава на кралство СХС. След войната се появиха нови славянски държави — Полша и Чехословакия. Прочее, сега има пет самостоятелни славянски държави, като не смятаме в този брой за самостоятелни Украйна, Белорусия и другите 8 деления републики, които московското централно статистическо управление подвежда към РСФСР като съюзни републики.*)

Славянските държави имаха териториално пространство и население, както следва:

Преди войната:

	Територия	Население:
Русия с Кавказ и Сибир	18,865,545 кв. в.	178,905,000
Сърбия	87,363 к. к.	4,527,992
България	114,777 к. к.	5,001,000
Черна Гора	15,017 к. к.	435,000
	19,096,702 к. к.	188,868,992

*) В тези деления, които се срещат в таблицата на УСУ досежно РСФСР има известна неопределеност, която произлиза от голямата мъжнотия, даже невъзможност в днешно време да се установи напълно точно обема на понятието РСФСР и да се разграничи от съседните новопоникинали върху предишната територия на Русия съюзни републики и др. деления.

След войната:

	Територия:	Население :
Русия	18,816,532 к. к.	156,770,000
Малорусия		
Полша	249,300 к. к.	24,199,000
Чехословашко	140,302 к. к.	13,418,057
Кралство СХС	247,676 к. к.	11,337,686
Бжлгария	103,924 к. к.	4,578,657
Всичко :	19,557,737 к. к.	210,303,390

От тази статистика се вижда, че славянството по брой на държави, численост на население, пространство и територия и главно в държавно отношение, като че е спечелило.

И според една статистика на Д-р Ян. Червенка в сп. „Нове чехи“, бр. 6. 1922 г.*) от населението в цяла Европа, което той изкарва на 447,547,000, пак славяни има най-много, защото те са на брой 141,131,000; германци 138,688,000; романи 111,199,000, а в славянските пет държави има славяни 135,590,000, от които руси 96,977,000, поляци 16,775,000; югославяни 9,453,000; чехословаци 8,235,000 и бжлгари 4,135,000.

Може да се каже, че придобивката за славянството от великата война беше освен възстановяването на двете значителни западнославянски държави — Полша и Чехословашко — още и то-

*) Чт. „Слав. Глас“, год. 1923, кн. 1.

ва, че при старото положение до войната 7.3% славяни бяха осждени на изгасване в държавите, дето живееха при чуждоплеменно болшинство, а именно в земи романогермански, други 13.1%, които населяваха Австрия, почти рискуваха при една победа на централните сили да споделят сждбата на поменатите 7.3% славяни. Сега тази опасност и за едните и за другите е отстранена.

Все пак, загубите на славянството след световната война не са малки, защото ние не можем да не вземаме в внимание някои невесоми и морални данни, много важни за нашата мисъл и още по-важни за нашите идеали досежно идеята за славянска взаимност. Оставяме на страна неутешителния факт, че славяни остават още под чуждо владичество и в Германия, и в Маджарско и в Ромжния, и в Италия и в Гърция и пр., а за жалост и под славянско владичество. Целият малък народец, лужичките серби, остана изцяло в Германия. По-тежко е друго: в Русия се засили сепаратизмът на малорусите и на белорусите; в кралство СХС не всичко е благополучно откъм обединените славянски разновидности по племе, вяра и език.

Най-скръбното сега е положението на днешна Русия, която осакатена и нахърнена в могществото си, вътрешно сжсипана, измжчена и покрита с рани, и то след дадените страшни жертви, изгуби своя авторитетен глас като велика държава, изгуби своите, за сега поне, изгледи за Цариград с морските проливи; а в Азия англичани и японци зав

зеха нейни позиции и територии. С други думи: най-силната славянска държава, без която славянството не може да бъде оздравено е за неопределено време отстранена от активно участие в делата на Европа.

Към всички тези обстоятелства нека прибавим и това, че изобщо на никой славянски народ не се допуска един удобен непосредствен и сигурен излаз на море, вследствие на което предстоят големи мъчности и спънки за едно правилно стопанско развитие на славянските държави и на славянството вжобще.

Русия, която беше лишена от глас в време на мирната конференция в Париж, остана затворена в старите си, недостъпни към откритото и незамръзващо море граници, които бяха още повече стеснени. Русия се отстрани и стесни даже откъм Балтийско море, Полша изкуствено излезе на Гданск (Данциг), обаче, този неин излаз е поставен в крайно тежки и мъчни условия. Чехословашко е ограничено така, че няма никакво допиране до море. Даже Югославия не се допуска поне до най-естествените си излази на Синьо море (Адриатическо): Трст (Триест) и Река (Фиуме). Наистина, Далмация има няколко пристанища, но за тяхното разработване и достъпност трябват много средства и преодоляване на големи мъчности.

Не можã славянството да стане съседно и едно, поне в смисъл, да има една непрекъснатата

верига — територии. Русия, Полша и Чехословашко са териториални съседи, но въпреки големите усилия, великите държави — победителки не приеха съседството чрез коридор на Чехословашко с Югославия.

Опитите, правени с така нареченото Малко Съглашение между Чехословашко и кралството на СХС, с привличане на Ромъния, евентуално и на Полша и даже Гърция, едва ли ще могат да осигурят онзи желан външен облик на славянските държави, без да говорим за вътрешното сепление. Истина е, че Малкото съглашение може да бжде от известна полза, обаче, всуе ще бждат възлаганите на него големи надежди, ако не се стегне чрез връзки на взаимност и симпатии това, което се нарича голяма славянска челяд. И както казва покойният Миленко Веснич, много пъти дипломатите славяни от Малкото Съглашение ще ходят на конференции и ще се връщат, като произнасят думите: „връщаме се с издигнати глави, но с празни ръце“.

България особено е онеправдана и се чувства дълбоко покрусена като член на голямата славянска челяд след великата война. Не беше тя най-виновната а ней се наложи и териториално уязвяване и тежки, непоносими обезщетения в полза на победителите, и едно задължение да изплати златни франка 2 милиарда и четвърт, като при това не ѝ се дава и най-малкото удовлетворение писано в Нйойския договор, по който тя задълженията си изпълнява, а

правата ѝ не се припознават. Безропотно Бжлгария посрещна стотина хиляди бежанци в земята си, даде им подслон и помощ и прояви кжм тях братски чувства, като показа по този начин ценни морални качества. Онеправданата и тежко наказана Бжлгария не забравя обаче, че нейния народ е един от най-изрядните славянски народи и че нейното бждеще е тясно свжрзано с това на цялото славянство. Бжлгарският народ е решен, и при сжздадените за него стопански и териториални мжчноти, да прилага неуморно труд и залягане от една страна да живее в мир, в пжлен и искрен мир с всички сжседни джржави и така да докаже своята жизнеспособност и своите права под балканското небе а от друга — да напомня братски на всички славяни, че партикуляризмжт и реалната политика на отделните народности интереси не трябва да отиват до там, щото да се погубват светлите копнежи и бляскавите идеали на онези велики и безсмжртни славянски деятели, учението и идеите на които докараха днешното политическо вжзкресение и освобождение на някои славянски народи. Добри сж всички сжюзи които водят кжм заказване и подджржане териториалната целост и политическо-стопанската независимост; но ако тези сжюзи игнорират правдата, светлите предания на миналото и неизгладимите чувства за славянско самозапазване и закрепване, те няма да помогнат. Ние не сме проповедници нито на панславизжм, нито на някакви мечти за една

единна славянска федерация. под чиято и да била хегемония, но ние сме поддържали през целия си живот и сега поддържаме, че и старите и нови условия на живот; налагат на всички славяни взаимност по всички линии, без да се взират тжй тясно само на племените интереси и разбирания.

За нас е аксиома, че единно славянство, поне в културно и стопанско отношение, може да се достигне при условие, всички славяни да бждат свободни и независими. При това не бива да се забравя, че славянското културно единение не може да се достигне извжн участието на велика Русия, която прояви най-много славянски дух и даде големи жертви за славянството главно от братска любов. Тази славянска политика може да се очаква от Русия в бъдеще, когато тя излезе от днешните си изпитания и се възроди.

В взаимоотношенията на славяните трябва да зацаруват голяма обективност, пжлна тжрпимост и отстъпчивост и точна определеност в поставянето на въпросите, ако искаме да имаме и правилни решения. Една стопанска славянска политика, водена с оглед на взаимните интереси, трябва да легне в основа на тжрговските сношения и интереси, а в културната област трябва да се помисли за солидарността като на първо място се постави взаимното опознаване и размяната на духовните произведения на разните славянски народи. Сжревно-ванието за един подем у всеки славянски на-

род може да бжде само от голяма полза и в този случай запазване индивидуалността на всеки славянски народ трябва да е обща задача. С други думи, егоцентризмът между славянските народи и държави трябва да се премахне. Всички славянски народи и държави, били те малки или големи, трябва да се считат равни по-между си, и в културното и стопанско общение трябва да се считат като обединени, еднакво ценни страни. Това единение трябва да представлява нещо като един доброволен съюз от напълно свободни, самоопределящи своята съдба народи. Сбъждването на един културно-стопански съюз е една мъчна работа, но това не ще каже, че ние трябва да се откажем от тази цел в идеята на славянската демократическа взаимност. В всеки случай, обаче, съществено е в най-големия въпрос: в решимостта на славянските народи и държави, независимо от другите съюзи и съглашения, малки и велики, да се разберат по-между си и да си дадат братска ръка за културна и стопанска деятелност и взаимопомощ.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Предговор от автора	5
Увод	7
I Славянското племе като цяло	14
Литература	27
II Българите	30
Литература	61
III Лужичани или Лужички серби	65
Литература	69
IV Поляци и кашуби и полската Република	70
Литература	85
V Кашуби	87
Литература	90
VI Руси и Руската държава	91
VII Украйна и украинци (малоруси)	108
Литература	117
VIII Сърбохървати и словенци и кралството на СХС	119
Литература	146
IX Чехо-словаки и Чехословашката република	149
Литература	168
Заклучение	170

Львівська державна
наукова бібліотека

№ _____

ПРОПУСНАТИ ГРЕШКИ

Поради изключителните условия, в които беше поставен съставителя на тая книжка, пропуснаха се доста грешки при печатането ѝ, от които тук се отбелязват само онези, които се отнасят до собствени имена и лица. Съставителя се извинява за тези грешки, както и за това че не съ могли да бъдат поставени съответните букви и знакове в полските и чехски цитати на книги и пр.

Стр. 64: Последното тук цит. съж е от А. М. Селищевъ, а не „Семицев“;

Стр. 68 ред. 13 — 14: не е Горник, а Хорник; не е „Вегля“ а *Радисерб-Вегля*; не „Темнар“ а *Тешнар*, чието име трябва да стои по-долу, в редицата на долнолуж. книжовници.

Стр. 69, р. 11 и 13: „Е. Мика“ е *[Е. Мука* (Ернест или Арнощ Мука), както това се види на стр. 68, р. 15.

Стр. 118 р. 6 отдолу: „Б. Шахматов“ стои вм. А. А. *Шахматов*;

стр 168, р. 10 отдолу: „О. Пир“ е О. *Пичъ*.

PROVINCIAL TREASURY

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same. It is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

THE PROVINCIAL TREASURY is a body of men, appointed by the Government, to receive and disburse the public money, and to keep the accounts of the same.

Книжка II — „Достоевски и Европа“ от проф. Георги Флоровски.

Кн. III — Ян. Амос Коменски (по случай 250-год. от смъртта му) от Н. Хр. Петлешков.

Кн. IV — „Духа на полската История“ от Проф. Д-р Стан. Добжински.

Трета годишнина

Кн. I — „Чехословашко“ от Д-р С. Данев. —

Задачата на Славянското Дружество с създаването на Славянската Библиотека е да даде в редица книжки издавани периодично, на първо място рефератите, четени от името на Дружеството, и имащи за предмет някоя съвременна или историческа тема из живота на славяните. По тоя начин. Славянското Дружество редом с другите си издания — „Славянски Глас“ и Славянски Календар“ — ще дава редица книжки, които смело могат да се нарекат **Славянска Енциклопедия**.

„Славянска Библиотека“ разчита най-много на дружествените членове и на други привърженици на славянската идея, които се умоляват да се запишат абонати на „Славянската Библиотека“, като предплатят 20 лева годишно. Отделни книжки от „Слав. Библ.“ струват 5 лева.

Цената на настоящата тройна книжка е за абонати 15 лева, а за не абонати 20 лева.

МОН (Галисия) М 121 В
Бр. 37 кеп (19872) ИЗДАНИЯ
СЛАВЯНСКОТО ДР-СТЕ

6550

СЛАВЯНСКА БИБЛИОТЕКА
ПЕРИОДИЧНО ИЗДАНИЕ ГОДИНА III (1923)
№ 2—4

С. С. БОБЧЕВ.

I. Славянски Глас

(1923 год. — седемнайсета годишнина)

Излиза тримесечно в 3 печатни коли. На членовете на Дружеството се изпраща даром. Нечленовете плащат 30 лв. годишен абонамент.

II. Славянска Библиотека

Излиза също в по 3 малки печатни коли 16-ни. Годишен абонамент предплатен 20 л. Препоръчана от Министерството на Нар. Просвещение с окръжно — 40133 от 30 дек. 1921 г.

III Славянски Календар

за 1923 година

Цена за членове на Дружеството 10 лева, за нечленове 15 лева. Излиза веднаж в годината.

Цена на тоя „Славянски Свят“ за неабонати 20 л.

СЛАВЯНСКИЯТ СВЯТ

ПРЕДИ И СЛЕД ВЕЛИКАТА СВЕТОВНА ВОЙНА.

(ТЕРИТОРИЯ, НАСЕЛЕНИЕ, ДЪРЖАВЕН СТРОЙ И КУЛТУРА)

ОЧЕРКИ И БЕЛЕЖКИ.

Издава Славянското Д-во в България
София — 1923